

MMXIV.

II. ÉVFOLYAM I. SZÁM

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE

TARTALOM

Magyarországi válságkezelés néhány nemzetbiztonsági vonatkozása

A nemzetközi szervezetek válságkezelő tevékenysége

A nemzetbiztonsági szolgálatok rendszere

A 2. vkf. osztály és a rádióamatőr mozgalom kapcsolatai

„Fából vaskarika”, avagy: a magyar katonai államvédelmi szervek 1945 utáni újjászervezésének jogi és szervezeti alapjai

A titkosszolgálati etika sarokpontjai a pszichológia szemszögéből

Műholdas kommunikációs rendszerek támadhatósága

A nemzetbiztonsági szféra támogatása a katasztrófavédelem részére

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
NEMZETBIZTONSÁGI INTÉZET
BUDAPEST

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE

A Nemzeti Közszerológati Egyetem
Nemzetbiztonsági Intézetének
elektronikus (online) megjelenésű tudományos folyóirata

HU ISSN 2064-3756

II. évfolyam, 1. szám, 2014.

A szerkesztőbizottság elnöke: Dr. Boda József, Nemzeti Közszerológati Egyetem

Főszerkesztő: Dr. Dobák Imre, Nemzeti Közszerológati Egyetem

Internetes megjelenés: Morcz Ivett, Nemzeti Közszerológati Egyetem

Internetes elérhetőség: <http://nbszemle.uni-nke.hu>

Szerkesztőség: Nemzeti Közszerológati Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet
1101 Budapest, Hungária krt. 9-11.

Levelezési cím: Nemzeti Közszerológati Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet
1581 Budapest, Pf.: 15.

E-mail: nbszemle@uni-nke.hu

Szerkesztőbizottság

Elnöke: Dr. Boda József
Tagok: Dr. Béres János
Dr. Botz László
Dr. Dobák Imre
Hazai Lászlóné dr.
Dr. Kobilka István
Dr. Kovács Zoltán András
Prof. Dr. Padányi József
Dr. Regényi Kund Miklós
Dr. Resperger István
Prof. Dr. Szakály Sándor
Dr. Takács Tibor
Dr. Vida Csaba

Kiadó:

Nemzeti Közszolgálati Egyetem
1101 Budapest, Hungária krt. 9-11.

E számunk szerzői:

Dr. Boda József
Börcsök András
Dávid Ferenc
Dr. Dobák Imre
Dr. Héjja István
Horváth Ferenc
Dr. Regényi Kund Miklós
Szűcs Péter
Dr. Vida Csaba

A számban megjelent írásokat lektorálták:

Dr. Béres János
Dr. Boda József
Dr. Botz László
Dr. Dobák Imre
Prof. Dr. Haig Zsolt
Dr. Héjja István
Dr. Kovács Zoltán András
Dr. Lakatos László
Dr. Magyar István
Dr. Resperger István
Prof. Dr. Szakály Sándor
Dr. Túri Viktória

Tartalomjegyzék

Magyarországi válságkezelés néhány nemzetbiztonsági vonatkozása	5
A nemzetközi szervezetek válságkezelő tevékenysége	42
A nemzetbiztonsági szolgálatok rendszere (Nemzetközi gyakorlat a nemzetbiztonsági rendszer kialakítására)	63
A 2. vkf. osztály és a rádióamatőr mozgalom kapcsolatai	101
„Fából vaskarika”, avagy: a magyar katonai államvédelmi szervek 1945 utáni újjászervezésének jogi és szervezeti alapjai	114
A titkosszolgálati etika sarokpontjai a pszichológia szemszögéből	133
Műholdas kommunikációs rendszerek támadhatósága	159
A nemzetbiztonsági szféra támogatása a katasztrófavédelem részére (megtörtént esetek és gyakorlatok tapasztalatai)	170

Magyarországi válságkezelés néhány nemzetbiztonsági vonatkozása

Dr. Héjja István

Absztrakt:

A szerző cikkében az ország biztonságát veszélyeztető kihívásokra utalva felvázolja az ország védelmi rendszerével szemben támasztott követelményeket. Továbbá bemutatja a NATO és a nemzeti válságreakáló rendszerek keretében kidolgozott válaszlépések tartalmát, ebben a Magyar Honvédség és a különböző polgári válságkezelő, válságreakáló szervezetek és a nemzetbiztonsági szolgálatok feladatát s ezek együttműködésének kereteit.

Kulcsszavak: hazai válságkezelés, hírszerzés, felderítés, elhárítás

Abstract:

Referring to the security challenges and threats the author describes the requirements of the national defense system. In addition to that the response procedures elaborated by the NATO and the national crisis system are also explained, including the role of the Hungarian Army, the various civilian crisis management and response organizations, the national security services and the framework of their cooperation.

Keywords: national crisis management, intelligence, reconnaissance, counterintelligence

A magyarországi válságkezelés néhány nemzetbiztonsági vonatkozása

Magyarország Kormánya a külpolitikát, a biztonság- és a védelempolitikát egymással szoros összefüggésben kezeli. Az ország biztonságát két alappillérre építi: egyfelől az euro-atlanti integrációra és a vele együtt járó nemzetközi együttműködésre, másfelől a nemzet önerejére.

A világban – a tágabb és a szűkebb földrajzi környezetben – jelentkező válságjelenségek, veszélyhelyzetek az országunkat érzékenyen érintik. Beindíthatnak olyan folyamatokat, amelyekkel párhuzamosan az államnak intézkedési kötelezettségei vannak. A negatív tendenciák eluralkodhatnak, hatásaik érvényesülnek az egyes országok gazdasági, társadalmi és politikai életében és a folyamatok gyorsan nemzetközivé válhatnak, bizonyos gyorsító hatások eszkalációs folyamatot indulhatnak be, illetve a destabilizáló tényezők egyre összetettebben jelentkezhetnek.

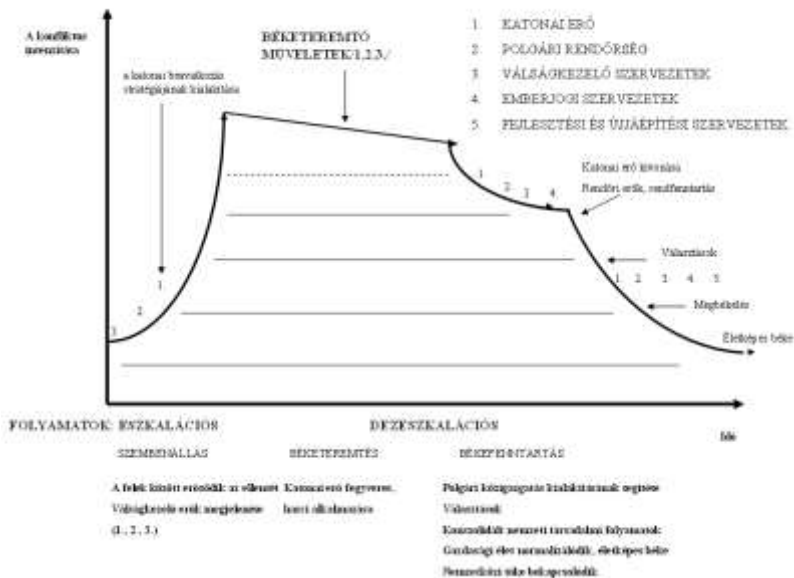
Az elmúlt évtizedek válság és katasztrófa eseményei felvetették a válsághelyzetek kezelésével kapcsolatos eljárási és működési rend közösségi kialakításának, illetve adott esetben a lehető leggyorsabb összehangolt nemzetközi cselekvések beindításának szükségességét. Megváltozott az egész világ érzékenysége a kihívások és a fenyegetések jellegének átalakulása következtében. Az államok közötti hagyományos fegyveres konfliktusok veszélye a minimálisra csökkent, ugyanakkor megnőtt az országokon belüli kiemelkedő veszélyeket hordozó katasztrófák és a társadalmi feszültségekből eredő határokon átnyúló fenyegetések lehetőség. Ezen túl a biztonságra hatást gyakorol ilyen helyzetekben, egy sor egymással összefüggő komplex jellegű, fenyegetés megjelenése is, amelyek viszonylag gyorsan átlépik esetleg azokat a határokat, amiket még helyileg, vagy tartományi (regionális) szinten kezelni lehet. Ilyenek többek között a polgárháborús helyzeteket követő menekülthullámok kezelése, vagy a tömegpusztító és hordozó eszközeik elterjedése, a szervezett bűnözés, a kábítószer kereskedelem, embercsempészet, terrorizmus, és mind ezek összetett hatásai stb.

A válság egy sajátos nemzeti vagy nemzetközi helyzet, amely a "normális" szintek fölé emeli a destabilizáló erők, vagy tényezők hatását a nemzetközi rendszereken vagy annak alrendszerain belül, és megnöveli a rendőri és biztonsági erők által rendes körülmények között még kezelhető cselekmények bekövetkezésének valószínűségét.

E fogalom és hasonló más fogalmak, meghatározások közös jellemzője, hogy egy adott államon, vagy több országot érintő régióon belül, az általános rend és a közösség alapvető funkcióinak ellátása terén jelentkező "zavarok", az általános működési rendszert jelentősen befolyásoló, arra hatást gyakorló esemény, kö-

rülmény, amely akár szélsőséges intenzitással váratlanul vagy hosszabb “lappangási” idő elteltével valósul meg. Tehát a válság általában nem egy gyors lefolyású, vagy rövid ideig tartó esemény, hanem hosszabb időszakot ölelhet át a destabilizálódott állapottól a konszolidált állapot helyreállításáig.

A válsághelyzetben adott kormányzati, vagy a nemzetközi szervezetek által hozott intézkedéseket, illetve ezen tevékenység sorozatot nevezzük válságkezelésnek¹. A válságkezelés magában foglalja mindazon szervezetek tevékenységét, rendelkezéseket és rendszabályokat, amelyek alkalmazásával a válságkezelők a válságot ellenőrzésük alatt tudják tartani egészen az elfogadható megoldás létrejöttéig.

1. sz. ábra: A válság folyamata (szerkesztette: Dr Héjja István)

A válság teljes időtartama előre nehezen meghatározható. Az egész folyamatnak két fázisa van: az eskalációs és a deeskalációs fázis. Ha a katonai, katonapolitikai területről vesszük a példát, akkor a válságkezelés eskalációs szakaszába tartozik, hogy polgárháborús helyzetben az események egyre inkább kiszélesedő méreteket érnek el. Cél ilyen esetben a lakosság ellátásának legalább az elégsé-

¹ A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról III. fejezet

ges szintű biztosítása, a konfliktus megelőzése, a béketeremtés, részben a békefenntartás; a deeszkalációs szakaszba sorolható a békefenntartás és a békeépítés. Az erőfeszítéseknek arra kell irányulni, hogy az eszkalációs szakasz minél rövidebb ideig tartson és a konfliktusos helyzeteknél azok intenzitása alacsony szinten maradjon és minél kisebb körzetre terjedjen ki. Alapvető célkitűzés lenne a válság megelőzése, de ha már kialakult, a feladat mielőbb az állami élet normális vitelének elősegítése.

A magyar válságkezelés rendszere

Az alkotmányos jogrenden alapuló demokratikus államszervezetek hagyományosan állami feladatként határozzák meg a védelmi igazgatás kialakításával, fenntartásával, továbbá működtetésével kapcsolatos tevékenység komplexumot. Ennek alapjait az adott időszak jogi szabályozásának megteremtése jelenti. Ezen jogi szabályozás minden egyes állam alaptörvényében (alkotmányában) kerül megfogalmazásra. E kérdéskör tisztázását indokolja, hogy 2010 óta számos jogszabályváltozás történt, valamint 2012. január 1-től új alkotmány, Magyarország Alaptörvénye (a továbbiakban Alaptörvény) lépett életbe. Az Alaptörvény, azon alkotmányok közé tartozik, amelyek részletesen foglalkoznak a különleges jogrend szabályozási kérdéseivel². Az Alaptörvény jelenleg öt rendkívüli helyzetet sorol fel, amikor külső támadás, vagy belső feszültség, esetleg katasztrófa esetén a különleges jogrend alkalmazása lehetséges.

A magyar Alaptörvény a rendkívüli helyzetek öt formáját nevesíti:

- a rendkívüli állapotot,
- a szükségállapotot,
- a veszélyhelyzetet,
- a megelőző védelmi helyzetet,
- a váratlan támadás esetét.

Magyarország sajátos földrajzi helyzete következtében Európa azon országai közé tartozik, amelyek erőteljesen érzékelik az új típusú fenyegetések megjelenését, érvényesülését, és válságok esetén az összetett hatások jelentkezését.

² Sarkalatos törvények, amelyek érintik a honvédelem és a katasztrófavédelem területét: a különleges jogrendben alkalmazandó részletes szabályokról és a honvédelmi, illetve a katasztrófavédelmi kötelezettségről szóló törvények (tehát a 2011. évi CXIII. törvény és a 2011. évi CLXXVII. törvény).

Magyarország NATO (North Atlantic Treaty Organization), EU (European Union) tagsága alapvetően új helyzetet teremtett Magyarország számára mind a nemzetközi rendszerben elfoglalt helye, és az ország biztonsága, mind pedig a válságkezelésre történő felkészülés szempontjából. A Szövetség, az EU politikai, polgári és katonai szervezetével való együttműködés új feladatokat teremtett és teremt az érintett intézmények számára.

A honi területen folytatott válságkezelésben meghatározó, hogy vezetésük teljes egészében a nemzeti hatóságokra és döntően honi szervezetekre hárul. A NATO tagállamok a szövetségi útmutatások alapján maguk dolgozták ki saját Nemzeti Válságreakálási Rendszerüket (NVR). A nemzeti válságreakálási intézkedések a NATO, EU válságreakálási rendszerével összhangban, a hazai jogszabályi környezetbe illesztés és alkalmazás követelményeinek érvényesítésével kerültek kidolgozásra.

A XXI. század kihívásainak megfelelő, rugalmas rendszert dolgoztak ki. A megfogalmazott követelmények hatására már a 2002. évi prágai NATO csúcson a tagállamok megegyeztek a NATO Válságreakálási Rendszer (NATO Crisis Response System, NCRS) kereteiről, továbbá arról, hogy a tagállamok a saját nemzeti rendszerüket összhangba hozzák az új rendszerrel. Az alapidokumentumokban lerögzített rendszer biztosítja, hogy a Magyarország a NATO-val és az EU-val harmonikusan tudjon fellépni a különböző válsághelyzetek megelőzése, kezelése, valamint következményei felszámolásának időszakában. Ez egyben azt jelenti, hogy az Észak-atlanti Tanács által elfogadott és a NATO-ban bevezetett intézkedésekre a helyzetértékelés és a nemzeti reakálás feltételeit minden időben meg kell teremteni.

A NATO, EU válságreakálási rendszerrel összhangban álló nemzeti intézkedési rendszer kialakítása és alkalmazása egyben a Nemzeti Válságreakálási Rendszer (NVR) alapjainak megalkotását is jelentette. A Nemzeti Válságreakálási Rendszer létrehozására vonatkozó szakmai álláspont nélkülözhetetlennek tartja egy, a tárcák felett álló kormányzati koordinációs szervezet (kormánybizottság) megalkotását.

Az NVR a válságkezeléssel kapcsolatos elvek, szervezetek, tevékenységek és az azt meghatározó tényezők összessége. Az NVR-nek egy működőképes rendszert kell biztosítani a különböző intenzitású és kiterjedésű válsághelyzetekre. Összhangot kell teremtenie a nemzeti, illetve nemzetközi polgári és katonai intézkedések szintjén a válsághelyzet megelőzése, elhárítása, következményeinek enyhítése és felszámolása érdekében.

Működésének célja:

- a szövetségi, közösségi elvárásoknak is megfelelő, azokat a belső szabályozásban érvényre juttató, de a nemzeti sajátosságokat is magában foglaló, az ENSZ, a NATO, az EU vagy más nemzetközi szervezet mechanizmusával, rendszerével együttműködésre képes rendszer kialakítása és működtetése;
- teljes körű felkészültség biztosítása a szövetségi, illetőleg a nemzeti válságreagáló intézkedések megtétele érdekében;
- a nemzetközi és a hazai válságkezelésben résztvevő szervek és szervezetek összehangolt tevékenységének biztosítása;
- a válságkezeléssel kapcsolatban nemzetközi szinten kezdeményezett intézkedések hazai beillesztése a rendszerbe;
- a hazai válságkezelés során a szükségés mértékű és nemzetközi szinten is indokolt intézkedések bevezethetősége.

Tartalmazza a végrehajtó hatalomnak a rendszer irányításával, működtetésével kapcsolatos feladatait, a rendszer irányítása, működtetése terén feladattal rendelkező szervezeteket és feladatokat, a rendszer működésével összefüggő alapvető eljárási szabályokat, a nemzeti válságkezelési intézkedéseket tartalmazó nemzeti válságreagálási kézikönyvet, valamint a nemzeti válságreagálási intézkedések bevezetésére és alkalmazásának rendjére szolgáló szabályokat.

A Nemzeti Válságreagálási Rendszer (NVR) működése során alkalmazott elvek megegyeznek a NATO NCRS rendszerével.

A NATO Válságreagálási Rendszerével összhangban álló Nemzeti Intézkedési Rendszer rendeltetéséről, feladatairól, eljárási rendjéről, a közreműködők kötelezettségeiről szóló 278/2011. (XII. 20.) Korm. rendelet alapján létrehozott magyar rendszer három fő elemből épül fel:

- a NIR működtetésében résztvevő szervezetek;
- a nemzeti válságkezelést támogató infrastruktúra;
- a Nemzeti Intézkedések Gyűjteménye.

Az NVR alkalmazásával az ország képes - az NCRS elveivel összhangban - a válságkezelés végrehajtására. A tevékenység a következő fázisokból áll:

1. fázis: A lehetséges vagy tényleges válság kialakulásának jelei és az erre utaló figyelmeztetések.
2. fázis: A kialakuló válsághelyzet, majd a válságnak az ország biztonságára gyakorolt lehetséges, vagy tényleges hatásai és azok értékelése.

3. fázis: Az ajánlott válaszlépések kidolgozása a döntéshozó szervek munkájának segítésére, béke időszakban, majd megelőző védelmi helyzetben, végül rendkívüli állapot idején.
4. fázis: Válságmentes időszakban, majd minősített időszakok idején a döntéshozó szervek döntéseinek kidolgozása és végrehajtása.
5. fázis: Az eredeti állapot visszaállítása.

A válságkezelés fázisai bizonyos mértékig átfedhetik egymást az adott válsághelyzet körülményeitől függően. Ha a helyzet ezt indokoltá teszi, azok egyetlen fázisba is összesűrítethetők. A jelzések és riasztások adása ciklikus folyamat, mely kiterjedhet a válságkezelés egymást követő, de minőségileg más tartalmakat jelentő fázisaira. Ez azért szükséges, mert így a döntés-előkészítők és a döntéshozók pontos és naprakész adatokkal rendelkeznek. Bizonyos esetekben a válságreagálási intézkedések és a tervek, illetve a válsághelyzetekben alkalmazandó katonai, katasztrófa- vagy polgári védelmi intézkedések részét képezik.

Az előzőekben vázolt feladatok végrehajtása a nemzetbiztonsági hírszerzés/felderítés/elhárítás hatékony hozzájárulása nélkül lehetetlen. A nemzetbiztonsági szolgálatokra háruló feladatok ezért is kerültek be a hatályos törvényi szabályozásba. Ha tényként fogadjuk el, hogy a nemzetközi válságkezelésben való szerepvállalás stratégiai, egyben nemzeti érdekünk, akkor ez fokozottan igaz a honi területet érintő esetleg bekövetkezett, vagy lehetséges válságok kezelésére.

A NATO válságkezelési rendszere³

A NATO biztonságpolitikája három, egymást kölcsönösen erősítő elemre épül: a kollektív védelemre, a válságkezelésre és a kooperatív biztonságra. Az új stratégia épít arra a megváltozott biztonsági környezet adta lehetőségre, hogy a NATO és az EU biztonsági célkitűzéseit döntően politikai eszközökkel érje el.

³ „Aktív szerepvállalás, modern védelem – az Észak-atlanti Szövetség Szervezetének Stratégiai Konceptiója tagállamainak védelméről és biztonságáról.” *Elfogadva az állam- és kormányfők lisszaboni csúcstalálkozásán 2010. november 19-én.*

NEMZETI VÁLSÁGKEZELÉSI FOLYAMAT EGYMÁST KÖVETŐ FÁZISAI

2. sz. ábra: (készítette: Dr Héjja István)

Annak ellenére, hogy a NATO hatalmas politikai és katonai gépezet, viszonylag gyorsan megkezdte a kihívásokhoz és a váratlan változásokhoz történő alkalmazkodást.

A NATO-ban a tagországok között egyetértés született arról, hogy a Szövetségnek a tervezési rendszerét a NATO Válságreakálási Rendszernek – NATO Crisis Response System (NCRS) – rendszerében kell fejleszteni, a kialakult helyzetekhez igazítva. Ezen törekvést megerősítette a 2004. évi isztambuli NATO csúcsertekezleten aláírt egyezmény, amelyben a Szövetség a békepartner tagországok részére bizonyos esetekben megnyitotta a lehetőséget az NCRS használatára. A tagországok egyetértésének köszönhetően az Észak-atlanti Tanács Nord Atlantic Council NAC az NCRS-t 2005. szeptember 30-án jóváhagyta, ami után az összes tagállamnak képesnek kell lennie a rendszer alkalmazására, így az annak egyik részeként szereplő terror elleni tevékenységekre is.

Alapos egyeztetési és kidolgozó munkát követően szövetségi dokumentumként fogadták el a NATO válságreakáló rendszerét (NCRS), amely egy integrált műveleti rendszer. Az NCRS magában foglalja a megelőzést, a gyors intézkedést, az ellentevékenységeket és a szükséges biztonsági lépések megtételét. Az NCRS biztosítja a válságreakáló erők magas készenlétben tartását, a művelet folyamatos támogatását, bárhol is kerüljön arra sor. A műveletek végrehajtásában nem NATO tagállamok is részt vehetnek, ha a válságreakáló műveletek végrehajtásának elveit elfogadják.

Az NCRS az alábbi elemekből tevődik össze:

- megelőző rendszabályok;
- válságreagáló lépések;
- ellenlépések a meglepéssel és az agresszióval szemben;
- az erők készenlétének fokozása.

Az elemek együttes vagy külön-külön történő alkalmazása biztosítja a tagállamok számára a hírszerzés, a felderítés teljes rendszerének alkalmazását, az információ megszerzését a válságövezet politikai, gazdasági és más jellemzőiről, ennek alapján az erők készenlétének meghatározott ideig történő fenntartását. Továbbá rendszabályokat célszerű kidolgozni a meglepés és az agresszió megelőzésére, ha az a tagállamok vagy a műveleti erők ellen bekövetkezne a válságkörzetben, valamint a válságreagáló erők meglepetésszerű alkalmazásának esetére.

Az Európai Unió válságkezelési rendszere

Az Unió különböző biztonsággal foglalkozó dokumentumai – hasonlóan a NATO-hoz – meghatározták azokat a biztonsági kockázatokat, válságokat, amelyek megléte vagy kialakulásának lehetősége jelentős hatást gyakorol az európai biztonságra.⁴

Ezek az alábbiak:

- A nemzetközi terrorizmus visszaszorítása, illetve megfékezése;
- A tömegpusztító és hagyományos fegyverek terjedése;
- Különböző embargók megszegése és a fegyverkereskedelem;
- Területi követelésekből fakadó konfliktusok és háborúk;
- Etnikai konfliktusok, menekültek áramlása Keletről Nyugatra és Délről Északra;
- Nemzetközi bűnözés, terrorizmus és kábítószer-kereskedelem;
- Vallási ellentétek, az iszlám fundamentalizmus;
- A létfontosságú nyersanyagokhoz való hozzájutás megakadályozása;
- A kontinens keleti felének gazdasági problémái és az elmaradottság.

A felsorolt kihívások és problémák egyenkénti kezelése miatt is szükséges a válságkezelési rendszer működtetése. A veszélyfaktorok azonban egymással szoros kapcsolatban vannak, ezért rendszerint egymást erősítve fejtik ki hatásukat. Egy hatékonyan működő uniós válságkezelési rendszer ugyanakkor képes lehet és

⁴ GAZDAG Ferenc: *Európai integráció és külpolitika VII. fejezet Oziris Kiadó. 2005. 299. o.*

képesnek is kell lennie arra, hogy az ilyen fenyegetettség kialakulását megakadályozza.

Az Unió válságkezelési képessége a közös kül- és biztonságpolitikába integrálódik, amely elérendő célként határozta meg: "... nemzetközi téren vállalja a felelősséget, hogy a válságok kialakulása időszakában a már meglévő eszközállományát bővíti, a biztonság és a védelem területén alkalmazható önálló döntési és cselekvési lehetőségekre pedig megfelelő képességeket alakít ki. Az Unió különleges válságkezelésének jellemzője, hogy a polgári és katonai eszközöket széleskörűen képes mozgósítani, melynek következtében képes általános válságkezelési és konfliktus-megelőzési képességet biztosítani.

Önálló döntéshozatali képességének kialakításával, valamint az EU-vezetés alatt álló nemzetközi válságkezelési műveletek indításával és lebonyolításával az EU képessé válik a feladatok teljes skálájának végrehajtására, így többek között a humanitárius és mentési feladatokra, a békefenntartási feladatokra, a harcoló erők válságkezelési műveletekben való alkalmazására, amely magában foglalja a béketeremtést is".

Az uniós vezetésű katonai műveletek eljárási rendje gyakorlatilag megegyezik a Szövetség eljárási rendjével, mivel abban szinte teljes mértékben a NATO-nak is felajánlott csapatok vesznek részt, illetve – ha szükséges – a képességhiányokat a NATO pótolja.

Az uniós válságkezelési képességek fokozása érdekében a tagállamok felajánlottak számos hírszerzési forrást, hogy ezzel is hozzájáruljanak az EU elemző és felderítő képességéhez.

A NATO és az EU már egyetértenek abban, hogy a Balkán nyugati térségében, vagy Észak-Afrikában végrehajtott válságkezelés növelte mindkét szervezet ilyen irányú képességeit. A szervezetek együttműködése során fejlődött a konzultációs mechanizmus, az alternatív feladat-végrehajtás, illetve a polgári célú feladatok előtérbe kerülésével lehetővé vált, hogy a NATO műveleteket az EU vegye át és folytassa. Ezzel a módszerrel sikerült az EU „Althea” nevű műveletét kezelni a délszláv térségben.⁵

Az EU katonai képességeinek fejlesztése mellett nagy hangsúlyt helyez más területekre is, így a civil válságkezelői képességek fejlesztésére. Kiemelt fontossággal bír az ún. „Rendőri Akcióterv”, amely két általános koncepciót tartalmaz: a helyi rendőri erők támogatását, illetve az erők helyettesítését. Meghatározásra

⁵ URI László: *Rendőri megfigyelői missziók információ támogatása. Diplomamunka. ZMNE. 2008. 37. o.*

kerültek a nem EU-tagállamok, EU szerződés 5. cikkelye alá tartozó, rendőri missziókban történő részvételének vezérelvei és módszerei is.

Az EU a válságkezelői képességek fejlesztése mellett nagy figyelmet fordít arra is, hogy a nemzetközi jog terén hozzájáruljon a biztonság erősítéséhez, a fenyegetések elhárításához. A terrorizmus elleni harc keretében kidolgozott egy ún. „válaszcsoportot”, amely magában foglalja az európai letartóztatási parancsot, a terroristák finanszírozásának megakadályozását, valamint az Amerikai Egyesült Államokkal kötött jogsegély egyezményt (ez utóbbiak miatt az USA-ba utazó európai uniós állampolgárok személyi adatai közlésre kerülnek). Fokozatosan fellép a tömegpusztító fegyverek elterjedése és a hagyományos fegyverkezés ellen is. Akcióprogramot fogadott el az exportellenőrzés és az illegális szállítás-beszerezés ellenőrzésére, illetve megállapodott a Nemzetközi Atomenergia Ügy-nökség megerősítéséről az ENSZ-szel. Folyamatosan fejleszti az Unió biztonság-és védelempolitikájának nemzetközi jogi kereteit, növeli válságkezelői tevékenységének átláthatóságát, egyértelműségét.

Az EU azonban egyedül nem képes a globális és regionális válsághelyzetek megoldására. A NATO-val és az ENSZ-szel kialakított együttműködés mellett kiemelt figyelmet fordít az EBESZ-szel való széles körű együttműködésre is. A biztonság átfogó és együttműködő megközelítéséből, számos területen végrehajtott válságkezelési és konfliktus-megelőzési missziójából következő tapasztalatainak köszönhetően az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) az EU fontos partnerévé vált. Mindezek alapján a jövőben jelentőségének megfelelően kell kezelni, különös figyelmet kell fordítani a két szervezet közötti együttműködés fejlesztésére, amely a konkrét intézkedésekre, módszerekre, valamint funkcionális és földrajzi területekre, térségekre koncentrálódik. Nem kétséges, hogy a kaukázusi, csecsen, grúziai válság kezelése terén az EBESZ már számos képességgel rendelkezik, amely hozzájárult az eszkaláció csökkentéséhez.

A nemzetbiztonsági szolgálatok szerepe a válságkezelésben

A nemzetközi biztonsági környezetben érvényesülő változások hatásai, a fenyegetettség átstrukturálódása és elaprózódása, valamint a globalizáció hatására kialakult új körülmények, mind feladataiban, mind pedig területileg jelentősen kiszélesítik a nemzetbiztonsági szolgálatok feladatkörét.⁶ A szervezeteknek ezért

HETESY Zsolt: Másodlagos nemzetbiztonsági kihívások. Hadtudomány 2013. 1-2. szám 27. o.

nem csak a válságreagáló műveletekkel összefüggésben vannak feladataik, hanem az egész válságkezelési folyamathoz kapcsolódóan is.

A gyakorlati válságkezeléssel összefüggő nemzetbiztonsági tevékenység mellett kiemelten kell kezelni azokat a területeket, ahol a válság eszkalálódásának potenciális lehetőségei fennállnak. Ez akkor következik be, amikor a folyamatok ellenőrizhetetlenné válnak, és felmerül a nyugati érdekek fokozott védelmének igénye. A potenciális válsághelyzetekben meg kell állapítani, hogy beindulhat-e olyan eszkalációs folyamat, amely fegyveres összecsapásokhoz vezet, vagy amely a későbbiekben fenyegetést jelent a környezet biztonságára és a nyugati érdekekre, értékekre. A nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége pontosan ezért nem mellőzhető, mert az előrejelző képességükre szükség van. Nemzetközi kapcsolataik miatt sok olyan információval rendelkeznek, amelyek nem csak kiegészítik, hanem önmagukban is megalapozhatják a szerepvállalást a válságkezelés döntéshozatali testületeiben.

A nemzetbiztonsági szolgálatoknak már a válság kifejlődése előtt be kell kapcsolódniuk a válságmegelőzés folyamatába, és szorosan együtt kell működniük más országok nemzetbiztonsági szolgálataival, valamint a válságkörzetben lévő gazdasági szereplőkkel, de mindenek előtt a Külügyminisztériummal.

A szolgálatoknak már lehetőleg a válság kifejlődése előtt időben, elemzésekkel alátámasztott módon, fel kell tudni hívni a figyelmet a válság kezelésére és a válság polgári eszközökkel történő felszámolására. Ha a polgári válságkezelés eredménytelen, tovább nő a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat szerepe. A fegyveres válságkezelés során később a katonai szolgálatok a polgári műveleti hírszerzésben is meghatározó szerephez juthatnak.

A válságkezelés gyakorlati megvalósítása nemzetközi keretekben történik, a résztvevő országok részvétele viszont nem azonos súlyú. A saját nemzeti katonai nemzetbiztonsági szolgálatoknak mérlegelniük kell, hogy a fegyveres válságkezelésben a részvételük hazájukra nézve pozitív, vagy negatív következményekkel jár-e és ezzel kapcsolatban a kormányukat is tájékoztatni kell.⁷

A jövő válságainál a nemzetközi erőviszonyokban elsősorban aszimmetrikus műveletekre kell felkészülni, azok összes sajátosságának figyelembevételével. A válságkezelő/intervenciós műveletekben az állami és a katonai szervezeteknek pontos információkkal kell ellátnia az állami és katonai vezetést, ami egyre nagyobb kihívást gyakorol a nemzetbiztonsági szolgálatokra.

⁷ Dr. MAGYAR István. *A katonai hírszerzés és elhárítás feladatai a haderő válságkezelő műveletekben történő részvételének támogatásában. Hadtudomány 2013. 1-2. 94.o*

A nemzetbiztonsági szolgálatok adatszolgáltatásának célja, feladatai és adatszolgáltatói a válság elmélyülése és a feszültség eszkalálódásának folyamatában

A szolgálatok által végzett adatszolgáltatás, kormányzati felügyeleti hatáskörbe tartozó adat- és információszerezés, amely rendelkezik megfelelő területekre és szintekre is tartozó adatbázissal, információ feldolgozó szervekkel, adatszerző és egyéb berendezésekkel. A felderítési források közül az emberi (ügynöki, HUMINT), továbbá a rádió-felderítés (SIGINT) stb. részével és adatforrásokkal rendelkezik. Rendeltetésének megfelelő értékelő és tájékoztató tevékenységet folytatnak, melynek technológiája folyamatosan korszerűsödik. Rendeltetéséből és feladatrendszeréből következően a válságok kezdeti időszakában a legfontosabb adatszolgáltató szervezetek.

Jelenleg a Magyar Honvédség katonai felderítési feladatai végrehajtására szakmai irányító szervként a Honvéd Vezérkar Felderítő Csoportfőnökség, az Összhaderőnemi Parancsnokság és a válságkezelésre kialakított felderítő rendszer állnak rendelkezésre.

Adatszerzés célja a válság időszakában

Az adott országban (térségben) a feszültség forrásainak és összetevőinek figyelemmel kísérése, a Magyarország és az alkalmazott erők biztonságát veszélyeztető folyamatok kimenetelének és mértékének felfedése, folyamatainak előrejelzése.

A hírszerzés/felderítés feladatai a válság időszakában

- 1) A válság előtti időszak feladatainak folytatása
 - az időszak összes feladata mellett fokozott figyelemmel kell lenni, az adott ország, térség állapotának, helyzetének és az állam egésze vagy részei működő- és válságkezelő képességére.
- 2) A politikai vezetés elgondolásának felfedése
 - a belső feszültség (válság) okairól és azokban a Magyarország szerepéről vallott nézetei, a tömegek felé irányuló propaganda hatásának figyelemmel kísérése;

- a feszültség megoldására vonatkozó (nyílt és titkos) elgondolások, különös figyelemmel a Magyarország nemzetközi megítélésére és biztonságára veszélyt jelentő lépésekre.

3) A katonai intézkedések felderítése

- a fegyveres erők demonstrációs (elrettentő) célú felhasználására vagy szélsőséges esetben belpolitikai célú alkalmazására tett előkészületek felfedése;
- a haderő harckészültségének fokozására, hadrafoghatóságának erősítésére, a rejtett mozgósítások, valamint a határközeli térségekben a csapatok megerősítésének felderítése.

4) A gazdaság átállítására tett intézkedések felderítése

- az ipar, a termelés (hadi is) átállítására tett lépések felfedése;
- a stratégiai tartalékkészletek növelésének, az energiahordozók import fokozásának felfedése.

5) Szövetségesi viszonyok felderítése

- a nagy, illetve regionális hatalmak, a környező más országok viszonya az adott állam belső válságához, valamint az általa előidézett feszültséghez és annak megoldására irányuló lépésekhez;
- az adott ország potenciális szövetségeseinek megállapítása, nyílt és titkos megállapodásaik felderítése;
- a Magyarország állásfoglalását és a feszültség megoldására tett javaslatait támogató erők (csoportok), illetve országok megállapítása.

Adatszolgáltatók

- külkapcsolati hírszerzés, diplomácia;
- ügynöki hírszerzés;
- rádiófelderítés (SIGINT);
- nyílt anyagok (Open Source Intelligence – OSINT: rádió, sajtó, Internet, televízió);
- együttműködésből származó anyagok (hazai társszervektől és külföldi partnerektől);
- szövetségi anyagok (NATO, EU).

Felderítés a válságkezelés folyamatában

A válság időszakainak megállapításánál mindenekelőtt abból kell kiindulni, hogy egy folyamatról van szó.

a) A válság kialakulása kezdeti időszakához kell, hogy kapcsolódjon a válságkezelés lépéseinek kialakítása.

A válság kialakulása kezdetének meghatározásánál a NATO, az EU és partner országokat érintő válság és következményei esetében az az elérendő cél, hogy a válságot az elmélyülése előtt, oly időben fedjük fel, hogy a szükséges lépéseket és ellenrendszabályokat a megfelelő differenciáltsággal lehessen alkalmazni.

b) A válságfolyamat következő időszaka – természetesen kedvezőtlen esetben – a válság elmélyülése. Ezen időszakban olyan belső döntések születnek, amelyek nem a válság megoldására koncentrálnak, hanem válságfolyamatban szereplő ellenfelek között a fokozott érdekérvényesítés kerül előtérbe, egyre durvább és keményebb eszközök felhasználásával. A válság elmélyülése gyakorlatilag a különböző nemzetközi szervezetek (ENSZ, EBESZ, NATO, EU stb.) figyelme mellett valósul meg. Ezen szervezetek folyamatosan elemzik az adott helyzetet és figyelmeztetnek a válság kibontakozásának nemzetközi következményeire, a megoldási módokról tárgyalnak, a terveket készítik és az erők felkészítését folytatják. Ezzel párhuzamosan megkezdődik – a válság milyenségétől függő – válságkezelési módok konkrét kidolgozása, vagyis a válságkezelés végrehajtásának megtervezése. Általában ekkor már pontosan meghatározzák és tudatják az érintettekkel, hogy milyen helyzet, és a körülmények milyen alakulása esetén kerül sor a különböző válságkezelési formák bevezetésére.

A válságkezelés bevezetése tekintetében az illetékes nemzetközi szervezetek felelősek a szervezési feladatokért. A politikai döntés időbeni meghozatalától nagymértékben függ, hogy a válságkezelés milyen sikeres lesz. A délszláv, észak-afrikai és egyéb válságok tapasztalatai azt mutatják, hogy a beavatkozásra vonatkozó döntések halogatása a válság elmélyülését segíti elő, illetve egy későbbi beavatkozás már csak egy sokkal nagyobb ráfordítással, embervesztésekkel járó válságkezelést tesz lehetővé.

c) A válságkezelés időszakai. A válságkezelés gyakorlatilag a válság elmélyülése időszakában már megkezdődhet, amikor is megtörtént a végrehajtás megtervezése, megszülettek a szükséges politikai és katonai döntések. A válságkezelés

időszakát két fázisra lehet bontani: az egyik a politikai előkészítés fázisa, míg a másik fázisban egy alkalmazás-technikai folyamat jut meghatározó szerephez.

A politikai előkészítés fázisa arra irányul, hogy a megoldást minden eszközökkel⁸ keresik, és ennek során a külső fél (nemzetközi szervezet, harmadik ország vagy országok) érdekeit veszélyeztető válság megszüntetése vagy felszámolása érdekében politikai, diplomáciai, jogi, igazgatási, rendvédelmi, rendészeti, gazdasági lépések, vagy más válságkezelő eszközök differenciált alkalmazásával teremtik meg a válság szülte veszélyek csökkentését és a normális kapcsolatok helyreállítását. Amennyiben ezen eszközök alkalmazása megfelelő eredménnyel jár és megszünteti a válságból eredő kihívásokat, úgy a katonai megoldás nem kerül előtérbe, kivéve azon lépéseket, amelyeket a válság elmélyülése időszakában óvatosságból már bevezettek. Ezeket az ellen-rendszabályokat is visszavonják, ha a békéltetés a rendezési törekvés sikeres.

A válságkezelés második fázisa a katonai megoldás. Ezen időszakban a békés válságkezelési formák alkalmazásának sikertelensége folytán fennáll a katonai veszélyeztetettség. Ezen időszak fő tartalmát a katonai utasításokban, szabályzatokban előírt rendszabályok bevezetése és végrehajtása jelenti. A katonai válságkezelési forma bevezetése még nem jelenti a fegyveres küzdelem kialakulását. Ugyanis ennek is az az elsődleges célja, hogy a fegyveres konfliktus kialakulását megakadályozza.

A katonai válságkezelési forma bevezetését úgy kell értelmezni, mint utolsó lehetőséget a békés rendezésre, és tartalmában pedig felkészülést egy sikeres védelmi vagy támadó hadművelet lefolytatására. Magyarország vonatkozásában ez ma még egyértelműen egy védelmi hadműveletre való felkészülésben jelenik meg, míg a NATO esetében a preventív jellegű tevékenység is előtérbe kerülhet. Hazánk NATO-tagsága megköveteli, hogy egy ilyen közös NATO-tevékenységre fel legyünk készülve.

A katonai megoldás továbbra is igényli, hogy vele párhuzamosan más válságkezelési módszerekkel is keressék a békés megoldásnak a lehetőségeit. A katonai erőknek a válságkezelő lépéseket békekörülmények között (minősített időszakok bevezetése nélkül) a rendelkezésre álló készenléti és azonnali vagy gyors reagálású erők bevonásával célszerű végrehajtani.

A katonai lépések sikertelensége esetén a fegyveres küzdelem valamilyen formája kialakulhat, és ez érintheti az ott lévő békefenntartó erőket, a helyzetet

⁸ *Indokolt az erők előre telepítése, felvonultatása nemzetközi vizeken, szövetséges országok területére stb., hogy a politikai döntéseket követően a szükséges katonai csapásokat, titkos akciókat eredményesen végre lehessen hajtani.*

klasszikus háborús körülmények is jellemezhetik. Egy ilyen helyzet kialakulása a válságkezelési folyamat végét is jelentheti.

d) A válság (konfliktus) lezárásának időszaka. Amennyiben válságkezeléssel sikerült elérni a konfliktus megszüntetését, az ezt kiváltó okok felszámolását, megkezdődhet a válság lezárása. A válságkezelés utáni állapot és az akkori körülmények már nem egyeznek meg a korábbi békeidőszak állapotaival, azoknál általában jobb feltételeket biztosítanak egy normális békeállapot létrejöttéhez. Ez azzal magyarázható, hogy a válságkezeléssel sikerült a válságot kiváltó okokat és körülményeket megszüntetni. Egy sikeres válságkezeléshez elengedhetetlen a felek jóakarata. Amennyiben csak a katonai megoldás vezet eredményre, úgy azzal lehet számolni, hogy az csak időleges eredménnyel jár, mivel a felek nem mondanak le eredeti politikai szándékairól, azokat csupán időlegesen – a kényszerítő körülmények hatására – háttérbe szorították. Az ilyen válságok általában nagyon elhúzódó jellegűek, erre jó példa a közel-keleti, a mali válság is.

A válságkezelés folyamata

A válságkezelésnek alapvetően három fontos eleme van, amelyek biztosítják a sikeres válságkezelést, úgymint az információ, a válságelemző központ, és a válságkezelést végrehajtó erők és szervezetek.

Az információnak a válság egész időszaka alatt biztosítani kell a szükséges döntések megalapozását, az előrelátást, a döntések következményeinek felmérését és a válságkezelő erők alkalmazásának teljes kiszorgálását, támogatását. A válságkezelési folyamat érdekében mozgósítani kell az adott ország vagy szövetség információs képességét. A közösségi (NATO, EU) vagy nemzeti kezelést igénylő válságok során természetesen kiemelt szerep jut a nemzetbiztonsági szolgálatoknak és a felderítő erőknek.

A válságelemző központ az, amelyet – az adott válság fajtájától függő – politikai, jogi, diplomáciai, igazgatási, rendvédelmi, rendészeti, katonai, gazdasági szakemberek bevonásával hoznak létre, és amelynek fő feladata a mindenkori aktuális helyzet elemzése és ennek megfelelően döntés előkészítése a válságkezelés eljárásairól, a válságkezelő tevékenységről.

Harmadik elem a válságkezelést végrehajtó szervezetek és erők. A válságkezelést befolyásolja a végrehajtó erők összetétele, és ez meghatározza az információs igényt is. Természetesen, ha a válság katonai veszélyeztetettséggel jár együtt – miáltal a fegyveres erők részei bekapcsolódnak a válságkezelésbe – úgy egyre

több aktuális katonai felderítési adatra van szükség. Magyar vonatkozásban a békevezetési rendszerrel végrehajtott katonai válságkezelési mód bevezetése (pl. határzárás) már azt is megköveteli, hogy a HM, BM határbiztosításra kijelölt erők fokozott együttműködést alakítsanak ki a haderő válságkezelésbe bevont erőivel, mindenekelőtt a felderítés területén.

A válságkezelési folyamat tartalmát és ezáltal információs támogatását nagymértékben befolyásolja, hogy a válságkezelést folytató szervezetek és erők milyen jellegű válságkezelési módot választanak. A mód kiválasztása természetesen politikai döntést igényel.

A megelőző (preventív) eljárás alkalmazása megköveteli, hogy már a megelőző időszakban, illetve a válság kialakulása kezdetén a lehető legtöbb információ és adat álljon a döntéshozók rendelkezésére.

A beavatkozás egy hosszabb előkészítő folyamatot igényel, itt elsősorban a várható válságfejemények és a válságkezelési eljárások következményeinek megállapítása, a hírszerző/ felderítés/ elhárítás fő feladata. A gyors beavatkozás követeli meg a felderítéstől a legnagyobb erőfeszítést, mivel egyidejűleg kell megoldani, mind a válságfejemények felderítését, mind pedig a válságkezelés felderítő támogatását.

A különböző válságkezelési módok közel azonos információs igényét csak nagy erőfeszítések árán, együttműködéssel lehet kielégíteni. Az egyes válságok kezelése egyre inkább nemzetközi fellépéssel történik, így a felderítő kapacitások bővülése, a hatékony együttműködés révén egyre jobban képes biztosítani a válságkezelésben résztvevő erők hírszerző/felderítő/ elhárító támogatását.

A válságkezelés hírszerző/felderítő/elhárító támogatása

A válságok különböző időszakaihoz kapcsolódó tevékenységek, az adekvát válságkezelés megköveteli, hogy minden időben megfelelő mennyiségű és minőségű információ és adat álljon mind a döntéshozók, mind pedig a válságkezelésbe bevont szervek és erők rendelkezésére. Ez egyértelműen azt jelenti, hogy az országok folyamatosan kiépítik és működtetik adatszolgáltató és a felderítő rendszereiket. A különböző döntésekhez szükséges információk megszerzése érdekében különböző polgári és katonai nemzetbiztonsági szolgálatok között megszerzik a belső és külső együttműködést, törvényben megszabják feladataikat és működésük kereteit. Ez többé-kevésbé így van minden országban. Ezen szervezetek feladata az adott ország értékeit és érdekeit veszélyeztető helyzetek felismerése, feltárása, a védelemben, a terrorcselekményeket végrehajtó erők felszá-

molásában való részvétel, azaz hozzájárulás az eredményes nemzetközi együttműködéshez, a résztvevő erők felkészítéséhez és az eredményes alkalmazásához.

a) Információs képesség

Egy ország válságkezelési képességeinek kivetítése terén a politikai, diplomáciai, gazdasági és katonai módszerek mellett napjainkban ezekkel egyenértékűvé kezd válni az információs képesség. A XXI. század eleje mindenképpen az információs és a tudás alapú társadalmak kora lesz, és ebből fakadóan az információs képesség is előtérbe kerül. Információs képességen azt kell érteni, hogy egy ország mennyire képes a döntései megalapozásához szükséges információkat a külső környezetből megszerezni, illetve miként képes saját értékeit és érdekeit, valamint azok érvényesítését más országok tudomására hozni.

Ha az ilyen értelemben vett információs képesség erős, akkor fokozott érdekvédelem mellett biztosított a válságkezelés sikere is, mivel az ellenérdekű fél is pontosan tudja, mivel járhat agresszív tevékenysége.

Egy ország információs képességének egyik nagyon fontos eleme a biztonsághoz és védelemhez szorosan kapcsolódó hírszerzés/felderítés/elhárítás. A hazai nemzetbiztonsági hírszerzés/felderítés/elhárítás azonban egyedül nem képes egy válsághelyzet teremtette információigény kielégítésére, ezért szükséges, hogy mind hazai, mind pedig nemzetközi szinten együttműködést folytasson.

A hírszerzés/felderítés elsődleges feladata az állami és a katonai vezetés biztonság- és védelempolitikai, illetve a döntéshozók információkkal való folyamatos ellátása, a válság-kezeléshez, az erők és eszközök alkalmazásának a humanitárius és más műveletek, ha indokolt hadműveleti tervezéshez szükséges információk biztosítása. Hadműveletek esetén ez kibővül a parancsnokok felderítő támogatásával. Hogy ez részleteiben mit is jelent – és a katonai felderítésnek milyen feladatai vannak, milyen információkat kell biztosítani –, célszerű egy katonai kezelést is igénylő válság folyamatán keresztül bemutatni az információs igények kielégítését.

b) Válság-előrejelzés

A katonai felderítésnek, mindenekelőtt a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatnak és az Információs Hivatalnak feladata, hogy folyamatosan figyelemmel kísérelje a nemzetközi helyzetet, időben felfedje az egyes veszélyeket, kockázatokat és fenyegetéseket, melyeknek biztonságpolitikai vagy katonai vonzatai vannak,

vagy lehetnek. E vonatkozásban az 1995. évi CXXV. számú nemzet-biztonsági törvény 6.§-a többek között az alábbi feladatokat rögzíti számukra:

- megszerzi, elemzi és továbbítja a kormányzati döntésekhez szükséges, a külföldre vonatkozó, illetőleg külföldi eredetű, a biztonságpolitika katonai elemét érintő katonapolitikai, hadiipari és katonai információkat;
- felfedi a Magyar Köztársaság ellen irányuló, támadó szándékokra utaló törekvéseket;
- felderíti a külföldi katonai titkosszolgálatoknak a Magyarország szuverenitását, honvédelmi érdekeit sértő vagy veszélyeztető törekvéseit, tevékenységét;
- információkat gyűjt a jogellenes, nemzetbiztonságot veszélyeztető fegyverkereskedelemről, valamint a fegyveres erők biztonságát veszélyeztető terrorszervezetekről;
- biztosítja a Honvéd Vezérkar hadászati-hadműveleti tervező munkájához szükséges információkat.

E feladatokból is egyértelműen kitűnik, hogy a hírszerzés/felderítés legfontosabb feladata a válságelőrejelzés a válságkezeléssel kapcsolatos tevékenységben, illetve az országvédelem katonai tervének információs megalapozásában való részvétel.

Amennyiben katonai veszélyeztetés áll fenn, vagy katonai jellegű válság kialakulása fenyeget, úgy a felderítő kapacitások koncentrálásával, erő kifejtésének fokozásával és az együttműködés révén kell biztosítani a válságkezeléshez, illetve a védelemhez szükséges adatok és információk beszerzését, kiegészítését. A válságkezelés megszervezése nagyon nagy információs igényt támaszt a felderítéssel/hírszerzéssel szemben, amelyekre csak fokozatosan képes felkészülni.

A katonai felderítés feladatait – közte a haderő (HVK) információs igényeinek kielégítését közvetetten a biztonság- és védelempolitikai alapelvek, illetve a Nemzeti Biztonsági Stratégia, a Nemzeti Katonai Stratégia és a katonai doktrínák határozzák meg. E dokumentumok megjelenítik azokat a veszély- és kockázati tényezőket, amelyek válságokká – köztük katonai vonzatúakká – alakulnak át, ugyanakkor meghatározzák a haderő adekvát tevékenységét, a harceljárásokat, benne a katonai válságkezelést is.

A válságkezelés feladatai ugyanakkor azért is fontosak, mivel eredményes végrehajtásukkal megelőzhető a folyamatok eszkalálódása. Mint azt korábban már részletesen elemeztük, egyre nagyobb mértékben kerül sor a magyar részvételre külföldi válságkezelésben, illetve magyar vállalatok külföldi tulajdonait,

érdekeltségében dolgozó alkalmazottait érinthetik a folyamatok, az emberrablások, vagy terrorakciók stb.

A nemzetközi helyzet alakulása egyértelműen bizonyítja, hogy a helyzetek folyamatos értékelése a szolgálatok számára nagyon is aktív tevékenységet jelent. Megfelelő hírszerző/felderítő értékelések alapján, minden bennünket érintő helyzetre alternatív válságkezelési megoldásokat kell kidolgozni, és ezek alapján elkészíteni legalább koncepció formájában a terveket. A válságkezelés feladatait azonban alá kell rendelni a hatékony védelmi képesség kialakításának, annak egy speciális, de nem helyettesíthető formájának kell tekinteni.

A különböző, közte a katonai fenyegetést is tartalmazó válságok kezelésében és megoldásában a nem katonai jellegű formák (politikai, diplomáciai, gazdasági és egyéb eszközök) alkalmazása általában megelőzi a katonai válságkezelési mód bevezetését. A katonai válságkezelésre általában az egyéb eljárások eredménytelensége esetén, vagy velük párhuzamosan kerül sor. Ezért elengedhetetlen a különböző eljárások és lépések összehangolása a katonaiakkal. Ebből az következik, hogy a nem katonai jellegű válságkezelési módok alkalmazása időszakában, már békében szükséges, hogy tervek készüljenek arra, hogy milyen katonai lépések válhatnak szükségessé, illetve ezek megtétele milyen következményekkel jár. A katonai válságkezelési mód bevezetése ugyanakkor nagy körültekintést is igényel, mivel ENSZ és más közösségi felhatalmazást, tervezést, szervezést igényel. Ez különösen igaz a katonai erővel való külső nyomásgyakorlás esetén. A hírszerzésre/felderítésre/elhárításra a válságkezelés megtervezése időszakában a fentiek miatt is nagy felelősség hárul.

A katonai megoldásnak a katonai erők képességein túl egyéb előfeltételei is vannak. Így:

- a válságkezelés katonai célja legyen egyértelmű és a katonai eszközök alkalmazása álljon összhangban a fenyegetéssel;
- a válságkezelésben résztvevő katonai erők felkészültségük folytán a lehető legkisebb veszteségek mellett (a siker valószínűsége 70-100%) legyenek képesek a kitűzött célok elérésére;
- a társadalom egyértelműen támogassa a válságkezelés katonai lépéseit;
- a katonai lépések után is maradjon meg a békés rendezés lehetősége, a más válságkezelési formákra történő át- vagy visszatérés lehetősége.

A fenti feltételek tekintetében a katonai felderítés fontos feladata az adott irányban elhelyezkedő erőknek és azok képességeinek pontos meghatározása,

mivel csak ennek ismeretében lehet összeállítani a válságkezelés erőit úgy, hogy sikerük garantált legyen.

A katonai hírszerzés/felderítés tevékenységére nagy befolyást gyakorol az is, hogy a fegyveres konfliktusos jellegű válságok – a történelmi tapasztalatok alapján – a többiektől jelentősen eltérő sajátosságokkal, jellemzőkkel rendelkeznek. A hírszerzésnek/felderítésnek ezeket mindenképpen figyelembe kell vennie.

A katonai megoldás keresésénél célszerű kiemelni a válsághelyzet teremtette információigény kielégítésére tett erőfeszítéseket, azaz a hírszerzés/felderítés aktivitásának, intenzitásának növekedését.

A hírszerzés/felderítés fokozódása egyértelmű jele annak, hogy a nemzetközi kapcsolatokban negatív változás állt be, válság fenyeget, amit valamilyen formában rendezni kell. Az ellenérdekű fél katonai felderítésének fokozódását ugyanakkor nemcsak a hírszerzésnek/katonai felderítésnek, hanem a biztonsági szolgálatoknak (elhárításnak) is időben kell jeleznie. Ez megköveteli, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok között folyamatosan szoros együttműködés legyen.

A hírszerzés/felderítés egyik legfontosabb tevékenysége a válság jeleinek felismerése és a válság jellegének, folyamata milyenségének előrejelzése. Mint az már többször is kihangsúlyoztam, a katonai kezelést igénylő válságok kezelése megköveteli, hogy már a kezdeti csapásmérésekhez rendelkezni kell a szükséges alapvető információkkal, és a csapások következményeinek kiszámított következményeivel. A kitűzött cél elérését, a válságkezelés eredményességét döntően befolyásolja, hogy az állami és a katonai döntéshozók mennyire megalapozott elemzések és adatok alapján hozzák meg döntéseiket, illetve, hogy meghozzák-e azokat mind a felkészítést, mind pedig a válságkezelés kezdeti lépéseit illetően.

A konfliktusos jellegű válságok kialakulásának kezdeti időszakában a hírszerzésnek/katonai felderítésnek már külső jegyek alapján azonosítania kell az egyes válságfajtákat, a későbbiekben pedig folyamatosan figyelemmel kell kísérnie a fejleményeket, a válság elmélyülését. A válság bekövetkeztének bizonyossága esetén pedig már rendelkeznie kell az alábbi, válsággal összefüggő információkkal:

- a válság kialakulásának oka, várható kimenetele;
- a válságban résztvevő felek érdekei, politikai és agresszív törekvései és céljai;
- a felek képességei;
- a válságkezelés lehetséges formái, lépései;
- a válság hatása hazánk biztonságára és a nemzetközi biztonságra;
- a katonai válságkezelés lehetséges formái.

Amennyiben a válság katonai veszélyeztetettséggel is párosul, úgy a katonai felderítésnek az alábbi kérdésekre is választ kell adnia:

- az erők milyensége, tagozódása, képességei;
- a főbb fegyverrendszerek mennyisége;
- a főbb fegyverrendszerek minősége;
- az akciók végrehajtására való képességeik, szervezettségük;
- ellátó rendszerei (logisztikai és ellátó rendszerei);
- az erők jellege (terrorista csoportok, szerveződések);
- a lakosság támogatása;
- az együttműködés a különböző erők között;
- a vezetés, irányítás, hírközlés és felderítés helyzete;
- támogatók és szövetségesek feltételrendszere;
- gazdasági és hadiipari háttér;
- földrajzi tényezők;
- fegyveres tevékenységre történő áttérés képessége.

Az előzőekben felsorolt kérdésekre adandó válasz képezi a hírszerzés/felderítés folyamatos feladatait. Ennek teljesítése nagy aktivitást kíván a szolgálatoktól. Az így nyert adatok és a belőlük levont értékelések képezik alapvetően a válságkezelés hírszerző, felderítő támogatásának a lényegét a tervezés és a felkészítés időszakában. Tekintettel a katonai jellegű válságok gyors kifejlődésére, a válságok elmélyülése időszakában a katonai felderítésnek már csak a meglévő információk aktualizálására és részbeni kiegészítésére lesz ideje és lehetősége.

Összességében a válságkezelés információs igényei a gyakorlatban azt jelentik, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatoknak folyamatosan értékelnie kell a helyzetet, időben fel kell fednie a válság kialakulását, fel kell tárnia az ok-okozati összefüggéseket, részt venni a válságkezelési eljárások kialakításában, megállapítani az egyes lépések várható következményeit és felkészülni a válságkezelésben való részvételre.

A felderítési adatok gyűjtése, a felderítés adatforrásai

Az előzőekben már a válságokkal összefüggésben meghatároztuk azon adatok és információk körét, amelyek egy sikeres válságkezeléshez szükségesek. A válságok különböző időszakainak tisztázása során az egyes szakaszokban való válságkezelő tevékenység információs biztosítása keretében pontosításra kerültek azon leg-

fontosabb területek, amelyekről folyamatosan aktuális információkkal kell rendelkezni. A konfliktusos jellegű válságok jellemzőinek bemutatásával pedig szemléltetni kívántam, hogy milyen bonyolult feladatot jelent a felderítés számára az egyre nagyobb információs igény kielégítése. Megállapításra került, hogy a katonai válságkezelési módszer bevezetése előtérbe helyezi a hírszerzést/felderítést, amely azonban egyedül nem képes ezen feladat teljesítésére, hanem továbbra is szükség van a nemzeti információs képesség koncentrálására, illetve a nemzetközi együttműködésre.

A továbbiakban elsősorban a hírszerzés/felderítés adatforrásaival és az adatok gyűjtésének általános rendjével kívánok foglalkozni, bemutatni a NATO, EU egységes rendszerét.

Az állami, a kormányzati, és a minisztériumi vezetés meghatározza a felderítés feladatait, válságmentes-, válság- és minősített időszaki helyzetekre vonatkozóan. Ezen feladatok teljesítésére személyi és anyagi-technikai erőforrásokat biztosítva létrehozzák azon szervezeteket és eszközöket, amelyekkel a szükséges információk és adatok megszerezhetők. A hírszerző/felderítő rendszerek egy részét folyamatosan működtetik, mivel csak így biztosítható a válságok előrejelzése és megfelelő kezelése, illetve az megfelelő tervek elkészítése, a központi, a területi, és a helyi erők és szervezetek felkészítése a várható feladatok megoldására. Magyar vonatkozásban ez azt jelenti, hogy a hírszerzés/felderítés fő erőit és információszerző kapacitásait a nemzetbiztonsági szolgálatokban integrálták.

A magyar hírszerzés/felderítés adatforrásait vizsgálva megállapítható, hogy alapvetően rendelkezésre állnak azon erők és eszközök, amelyekkel a hírszerzési/felderítési feladatok teljesíthetők. Természetesen az ország nagyságrendjéből eredően az egyes, a NATO, EU országokban is alkalmazott felderítési fajták adatforrásai – mindenekelőtt a „technikai” területeken – csak kisebb mértékben állnak rendelkezésre.

A magyar hírszerzés/felderítés mindenekelőtt stratégiai és operatív területeken ért el kimagasló eredményeket, illetve az elektronikai eszközökkel folytatott felderítés és felderítő eszközfejlesztés terén. Hazánk NATO-, EU-tagsága lehetővé teszi, hogy hazai területen végrehajtott vagy más térségben folytatott válságkezelés során hozzájusson kiegészítő – akár felderítő műholdas – adatokhoz is.

Bár az egyes NATO-, EU-országok különböző szervezetű és felépítésű felderítő szervezetekkel rendelkeznek, mégis bizonyos szervezetek megléte és közös tevékenysége alapvető fontosságú az egyesített erők sikeres feladatainak végrehajtása érdekében. A NATO, EU egyes vezetési szintjein a felderítéssel szemben támasztott követelmények a felelősségi és érdekeltégi körzet nagyságában (térben és időben), valamint az adatok megszerzésének módjában (erő, eszköz) tér-

nek el egymástól. A szükséges erők és eszközök azonban szervezetükben megtalálhatók.

A felderítés adatforrásai a maguk eljárásai szerint közvetlen vagy közvetett információkat biztosítanak az adatfeldolgozó (elemző értékelő) rendszer számára, amelyekből a feldolgozás után megfelelő adatok, információk és elemzések készülnek.

A felderítési adatok gyűjtése az összes rendelkezésre álló adatforrás feladata. Az adatforrások között kiemelkedő szerep jut az emberi tényezőknek (HUMINT), mivel csak az képes integrálni a különböző adatokat. A technikai fejlődés biztosította lehetőségek teljes kihasználása nagy anyagi erőforrásokat igényel, így ez leginkább a nagy- és közép-katonai hatalmak kiváltsága.

Összességében az információgyűjtés magában foglalja az információforrások kiaknázását, mely a felderítő szervek által végrehajtott tevékenységeken (felderítési módokon) alapul.

A felderítési adatok feldolgozása

A különböző felderítési adatforrások által biztosított adatok és információk feldolgozása a felderítési ciklus keretében történik. Ezen tevékenység arra irányul, hogy az új adatokat egy adatfeldolgozási rendszer segítségével elemezzük, megállapítsuk minőségüket, egyértelműen értelmezhető formában eljuttassuk a felhasználókhoz, illetve dokumentáljuk azokat.

A NATO értelmezése szerint az adatfeldolgozás a következő lépésekből áll: Az egybevetés az a művelet, amely a beérkezett információkat nyilvántartásba vétel után meghatározott szempont szerint összekapcsolja egymással. Ez a módszer biztosítja a felesleges, idejétmúlt információk eltávolítását a nyilvántartási rendszerből és az ún. dezinformációk kiszűrését. Az egybevetés során célszerű az információkat grafikus módszerrel megjelentetni, mivel az könnyebben érthetővé teszi értelmezésüket és a helyzetet.

Az értékelési művelet során meg kell győződni minden egyes információ helytállóságáról, hitelességéről és megbízhatóságáról. Alapja a forrás megbízhatósága és az információ hitelessége. Az értékelési tevékenység általában az egybevetéssel párhuzamosan folyik.

Az egységesítés a különböző adatforrások szerveitől kapott információk kiválasztása (kiválogatása), egybevetése és egységes formába való rögzítése, vagyis meghatározott formában minőségek szerinti besorolása (pl. terrorista vezető területen tartózkodik).

Az értelmezés során az új információ kerül a már ismertekkel összehasonlításra. Ennek során megítélik van-e aktuális jelentősége, és az új kombináció új felderítési adatot jelent-e. A folyamat során azonosítani kell az információ tárgyát képező személyt, szervezetet, annak tevékenységét és következtetni kell a változásokra.

Az összesítés során az információk az előző módszerek összessége révén felderítési adatokká alakulnak át. A grafikus megjelenítés előtérbe kerül. Az információkat, az értelmezéseket és következtetéseket világosan el kell különíteni egymástól. Az értékelőknek elfogulatlanul kell értékelniük az információkat, kiszűrve a megtévesztő jellegűeket. Itt határozzák meg a felderítési adat minőségét, és döntenek a felhasználási jogosságról is, amit a tájékoztatási rendszerben szigorúan betartanak.

A NATO, EU általi – fent leírt – adatfeldolgozási rendszer, sem tartalmilag sem formailag nem térhet el az általunk használt fogalmaktól és eljárásoktól.

A NATO-, EU országoknál alkalmazott adatfeldolgozási rend kell, hogy jellemezze a saját rendszerünket is, mivel ez az alapja a hírszerző/felderítő együttműködésnek. A felderítés az egyik olyan fontos terület, amelynek eredményeit az összes jogosult felhasználónak egységesen kell értelmeznie. Lehetnek és vannak is eltérések az egyes felderítési formák alkalmazásában, esetleg az értékelési eljárások során is, azonban a „végeredmény” a felderítési adatok megjelenítését egységesíteni szükséges.

A hírszerzés/felderítés egyik legfontosabb területe a HUMINT-on belül az ügynöki hírszerzés, amelyet a NATO, EU tagállamai nemzeti leszáabályozottsággal végeznek. E területen az információcserét, illetve az együttműködést külön szabályozzák két- és többoldalú együttműködési megállapodások útján.

A vezetők tájékoztatása

a) A tájékoztatást befolyásoló körülmények

Egy időben és eszközeiben jól differenciált válságkezelés megköveteli, hogy a szakmai szolgálati, közigazgatási stb. vezetők a tisztán beosztás jellegű információkon túl kül-, biztonság-, védelem- és szakmapolitikai értékelésekhez és elemzésekhez is hozzájussanak. Hazánk NATO-, EU-tagsága következtében ki kell alakítani a vezetők, parancsnokok hírszerző/felderítő támogatásának teljes feltételrendszerét, a vezetői, a parancsnoki és a hírszerző/felderítő rendszer egységét.

b) A tájékoztatás rendje

A hírszeréstől/felderítéstől a felső vezetők differenciált tájékoztatást kapnak. A hírszerző/felderítő szervek, szabályozott rendszeren keresztül juttatják el az információikat a feladat-végrehajtásról. A döntésekhez és a tervezéshez szükséges információk pedig közvetlenül jutnak el az utasításokban meghatározott személyekhez.

c) A tájékoztatás rendje válságok kialakulása során

A szolgálatok legfontosabb feladata, hogy a felelősségi területeiken időben fedjék fel a válságok kialakulását, és erről haladéktalanul tájékoztassák az állami és a katonai felső vezetést, majd fokozottan kísérik figyelemmel azok alakulását. A kijelölt szervezeteknek pedig a válságkezelésre való felkészülés, illetve a megfelelő döntést követően az abban való részvétel. Ezek a körülmények egyértelműen megkövetelik, hogy a vezetők, tervezők és a végrehajtók között fokozott együttműködés jöjjön létre. A válság kialakulása időszakában a tájékoztatási rendszer gyakorlatilag megmarad, de kiegészül egy nagyobb operativitást biztosító ad-hoc szervezeti együttműködéssel, amely a tervezésben, szervezésben, és a végrehajtásban kijelölt szervezetek között valósul meg. Az adott válság biztonságpolitikai és katonai vonzatai alapján kerül sor az együttműködő szervezetek ereje kiegészítésének meghatározására.

A válság elmélyülése időszakában a nemzeti és a nemzetközi szervezetek és erők közötti együttműködést fokozódó aktivitás jellemzi, mivel csak így lehet kielégíteni az tervek pontosítása, újabb erők kijelölése, szervezett bekapcsolása a folyamatokba és a válságkezelés szükségessége teremtette információhiány pótlását.

Ezen időszak egyik jellemzője, hogy az MH felderítő erői is megkezdik vagy megkezdhetik tevékenységüket, támogatva a parancsnokokat az aktuális felderítési adatok terén.

d) A tájékoztatás rendje a válságkezelésben való részvétel során

A vezetők tájékoztatásának csak a válságmentes időszak polgári válságkezelés során megvalósuló rendjét tervezzük bemutatni. (Minősített időszakban - szükségállapot vagy rendkívüli állapot kialakulása esetén a békében elkülönülő katonai felderítő erők fokozottabb integrációja mellett valósul meg a KNBSZ és a HVK együttműködése, így a katonai vezetők tájékoztatása terén előtérbe kerül a parancsnoki rendszer.)

A béke vezetési rendszer működése mellett ezen időszak fő jellemzője, hogy már működnek a MH felderítő erői, a KNBSZ adatgyűjtő tevékenysége is fókuszá-

lódik, bekapcsolódnak a válságkezelésben résztvevő szervezetek (ENSZ, NATO, EBESZ, EU) tájékoztató kapacitásai és fokozottabb együttműködés jön létre.

Amennyiben a válságkezelést a NATO-, EU- parancsnokság irányítja, úgy a hírszerző/ felderítő támogatás terén annak következtében, hogy – a NATO, EU alapelveknek megfelelően – az előljáró parancsnoknak kell biztosítani az alárendelt parancsnok részére mindazon felderítő információkat, amelyek szükségesek a tevékenységéhez, és a saját felderítő erőkkkel nem szerezhetők meg. Ebben az esetben jelentősen javul az aktuális felderítési adatok biztosítása.

Természetesen jelentős eltérések tapasztalhatók az egyes válságok kezelésének információs támogatása terén. A magyar hírszerző/felderítő kapacitások elsősorban csak a szomszédos országokban, vagy a közeli régióban megvalósuló válságkezelést képesek közvetlenül támogatni. Egy nagyobb távolságban lefolytatott magyar részvételű válságkezelés során a hírszerzés/felderítés tekintetében csak fokozott nemzetközi együttműködéssel lehet kielégítően biztosítani a szükséges felderítési adatokat (ázsiai, vagy afrikai hadszínterek).

A válságok eredményes kezelése után – mikor is helyreáll a béke – az érintettek fontos feladata, hogy összegezzék a válságkezelés nemzetbiztonsági, hírszerzési/felderítési tapasztalatait, új és hatékony válságkezelési eljárások kidolgozását és bevezetését segítsék elő. Ugyanakkor továbbra is figyelemmel kell kísérnie a fejleményeket, de most már lecsökkentett kapacitással, a kialakult helyzet diktálta körülmények figyelembevételével.

Magyarország egyre több válságkezelésben vesz részt, halmozódnak tapasztalatai és egyre hatékonyabb módszerek és eljárások birtokába jut. NATO-, EU - tagságunkkal ezen képesség Magyarország nemzetközi megítélésének fontos értéktényezőjévé válik.

A NATO felderítéssel kapcsolatos követelményei, alkalmazott felderítő módszerei és eljárásai

Hazánk NATO, EU tagsága és nemzetközi szerepléseink egyre sürgetőbb feladattá teszik, hogy a szövetség és a közösség országaiban meghonosodott elvek és módszerek jellemezzék. A NATO, EU közös erőinek a Vegyes összetételű összhaderőnemi harci kötelék (Combined Joint Task Force CTJF) hadműveleti alkalmazása pedig megköveteli, hogy ott a felderítés egységes eljárások alapján történjen, mivel csak ez biztosítja a felderítési információk, adatok cseréjét, a felderítő erők egységes vezetését. Ebből egyértelműen következik, hogy a ma-

gyar erők részvétele esetén ugyanazokat az eljárásokat kell alkalmazni a parancsnoki munkában és a felderítő támogatás terén.

A rövid áttekintésével szeretnénk bemutatni az általunk korábban használt eljárások és fogalmak megfelelését, hogy kompatibilitás jöjjön létre a hírszerzés/felderítés területén is.

A hírszerzéssel/felderítéssel szemben támasztott NATO-, EU követelmények, a hírszerzés/felderítés általános feladatai

A különböző dokumentumokban megfogalmazásra került, hogy a szövetségeseknek napjainkban egy, a korábinál mind földrajzi, mind pedig funkcionális szempontból kiterjedtebb és átfogóbb felderítési potenciálra van szükségük, hogy az új stratégiákban meghirdetett célokat elérjék és a szükséges készenlét szintjét, képesek legyenek a jelentősen kiterjedt tényezőkben bekövetkező változásokhoz rugalmasan tovább alakítani. Alapvető fontosságú, hogy – a legfontosabb tendenciák és fejlődések alapos elemzésével és értékelésével megvalósuló – átfogó válságérzékelő és jelző potenciál álljon rendelkezésre. Ezen túlmenően szükség van nyelvtudásra, a szakmai ismeretek bővítésére is, mivel olyan kockázati tényezőket is figyelembe kell venni, mint pl. a terrorizmus, a szervezett bűnözés, vagy az irreguláris fegyveres csoportok. Fontos feladat továbbra is az ellenőrzések és a bizalomerősítő intézkedések további elemzése. A válságkörzetekben zajló cselekmények egyértelműen alátámasztják, hogy növekvő szükség van azon válságok létrejöttének és fejlődésének figyelemmel kísérésére, amelyeknél a NATO-, EU-nak stratégiai érdekei vannak. A fentiek fényesen bizonyítják, hogy a közösségi felderítéssel szemben nőtt az igény. A NATO, EU kibővítése ezt csak tovább erősíti.

A NATO átalakulása ellenére a felderítés feladatai szinte változatlanok maradtak:

- a válságok felismerése, jelzése;
- a felderítő erők vezetése;
- helyzetmegítélés és értékelés;
- alaphelyzet kidolgozása;
- hírszerzés, felderítés;
- elektronikai harc a vezetési rendszerek ellen;
- az információszerzés menedzselése;
- információelosztás a felhasználók felé;
- elhárítási és biztonsági feladatok.

A NATO-nak és az EU-nak a folyamatosan feldolgozott információk és adatok legfontosabb szállítói a tagállamok. A parancsnokságoknak és csapatoknak általában a nemzeti szolgálatok kiértékelte adatai állnak rendelkezésre. A válság kialakulásakor saját felderítő kapacitással is rendelkeznek, mivel ilyen esetben a korai előrejelző és felderítő repülőgépek (AWACS) hatáskörébe kerülnek. A közösségek a jövőben is rá lesznek utalva az egyes nemzeti felderítő szervezetek adataira, mindenekelőtt operatív és stratégiai területen.

Hazánk NATO, EU tagságával együtt járt a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok felértékelődése, és ebből fakadóan feladatai további növekedésével kell számolni, illetve kiemeltté válik a szövetség, közösség hírszerző/felderítő eljárásainak és adatainak fokozott védelme is.

A felderítési folyamat

A NATO csapatoknál a felderítés a parancsnoki munkához kapcsolódva egy olyan folyamat keretében valósul meg, melynek kezdetén a felderítés követelményeinek megfogalmazása, a végén pedig a tájékoztató munka áll, amely egyúttal új igények megfogalmazásának alapját is képezi. A felderítési folyamatért az adott szervezet felderítő törzsének főnöke felelős.

A felderítési ciklus első szakasza az irányítás

A felderítő törzs a parancsnok utasítása alapján meghatározza azokat az adatokat, amelyek megfelelnek a parancsnoki követelményeknek („információs követelmények”). Előkészíti a felderítési (adatgyűjtő) tervet, amely az információs követelmények és a rendelkezésre álló adatok alapján tartalmazza a felderítés objektumait (célpontjait). (A felderítési tervet helyettesítheti a harcmező felderítő előkészítési terve.) Megszabja a feladatokat a felderítő szervek részére és ellenőrzi a felderítő szervek hatékonyságát, esetleg pontosítja feladataikat.

A felderítő törzs a rendelkezésre álló információk alapján helyzetmegítélést végez, amelyet „felderítő értékelés” formájában biztosít a parancsnoknak. A felderítő értékelés az ellenség ismeretén alapul és az ellenség várható harcadata szemszögéből pontosítja a felderítő adatokat. Ha az ellenségnek több harcadata is lehetséges, úgy minden egyes feladathoz külön értékelést készítenek.

A felderítő értékelés szempontjai:

- a helyzet áttekintése az ellenség szemszögéből;
- a saját parancsnok harcfeladatának és a felderítés követelményeinek áttekintése az ellenség szempontjából;
- a lehetséges ellenséges harcfeladat értékelése;
- az ellenség képességeinek (csoportosítása, felszerelése, ellátása, támogatása) és lehetőségeinek (normál terep, időjárás, rendelkezésre álló idő) az erőviszonyok figyelembe vételével történő értékelése;
- a harctevékenység lehetséges lefolyása;
- az ellenség lehetséges tevékenységi irányainak elemzése;
- a legvalószínűbb tevékenységi irány kiválasztása (amennyiben ez nem lehetséges, a saját csapatok szemszögéből a legkedvezőtlenebbet választják ki);
- az ellenség várható tevékenységének megítélése;
- az ellenség legsebezhetőbb pontjainak és azon tényezőknek a kiválasztása, amelyek szándékának megghiúsítására a legalkalmasabbak.

A felderítő értékelés vagy megválaszol a parancsnok által felvetett kérdésekre, vagy megmutatja azokat a pontokat, ahol hiányok vannak az ellenség ismeretében. A hiányok lesznek a felderítő adatgyűjtési terv kiinduló pontjai.

A felderítő adatgyűjtési terv tartalmazza:

- fontossági sorrendben a felderítés feladatait, azok végrehajtási határidejét, kiemelve a külön megfogalmazott különleges igényeket;
- az összes felderítő szervet, feltüntetve azok feladatait;
- a jelentések idejét és formáját;
- az információszerzés helyzetét (milyen információk vannak, és melyeket kell még beszerezni);
- a felderítő szervek átcsoportosításának lehetőségét.

A felderítési ciklus második szakasza az adatgyűjtés

Tartalma az adat- és információforrások kihasználása. Folyamatosan össze kell vetni az előrejelzéseket a kapott információkkal és új feladatokat kell szabni. Az eredménytelen információforrások helyett másokat kell alkalmazni. A felderítő szervezeteknek fel kell ismerni az ellenség megtévesztési rendszabályait. Az adatgyűjtésnek biztosítani kell, hogy a felderítési adatok időben megérkezzenek a feldolgozó központba.

A felderítési ciklus harmadik szakasza a feldolgozás

A felderítési információk feldolgozásának módszerei az egybevetés, az értékelés, egységesítés, értelmezés és összesítés. (Ezek tartalmát az előzőekben már részletesen taglaltuk.)

A felderítési ciklus negyedik szakasza a tájékoztatás

A felderítési adatok ismertethetőek szóban, írásban, grafikus formában, elektronikus úton, illetve azok kombinációjával.

NATO-tájékoztatás elvei

Az egyes NATO országokban a katonai felső vezetők tájékoztatásának – a hagyományokból eredő – szervezeti keretei vannak. A NATO szabályozza, hogy az egyes nemzetek állami vezetése miként tájékoztatja a katonai vezetést. Ugyanakkor a NATO-csapatoknál a tájékoztatás általánosan elfogadott, egységes alapon történik.

Ennek megfelelően:

- a tájékoztatást időben és differenciáltan eljuttatják azokhoz, akiknek erre szükségük van;
- a titkosságnak (minősítésnek) megfelelően szabályozzák a hozzáférés lehetőségét.

A tájékoztatásnak tömörnek, pontosnak és lényegre törőnek kell lenni, amely egységes formában és az előírt rendszerességgel történik. A tájékoztatás során kiemelten kezelik az információvédelmet, a parancsnok számára a döntéshez szükséges tájékoztatást megadják, de nagy figyelmet fordítanak arra, hogy az információkhoz „illetéktelen” személy ne jusson hozzá. Ezt elsősorban úgy érik el, hogy önállóan működtetik a felderítő tájékoztató rendszert.

Összegzés

- 1) A katonai fenyegetettséggel is járó válságok kezelése keretében az ország információs képességén belül a hírszerzésre/felderítésre továbbra is meghatározó szerep hárul.⁹
- 2) Hazánk NATO, EU tagsága megerősíti, hogy a hírszerzés/felderítés legfontosabb feladata békeidőszakban a válságok felfedése és előrejelzése.
- 3) A NATO, EU közös válságkezelő akcióban való részvétel feltétele a NATO, EU országokban érvényes hírszerző/felderítő eljárási rend /doktrína/ követelményeinek a megfelelés, a hírszerző/felderítő adatszervező, adatfeldolgozó és tájékoztató eljárások módszerek átvétele és alkalmazása.
- 4) A magyar hírszerzés/felderítés szervezeti megosztottsága ellenére (KNBSZ, MH felderítő szervezetek) válságmentes időszakban a KNBSZ, MH és a HVK és a többi nemzetbiztonsági szolgálat szoros együttműködése révén képes a felelőségi körébe tartozó válságkezelés információs és felderítő támogatására.
- 5) A hírszerzés/felderítés keretében szükséges, és elengedhetetlennek látszik egy NATO, EU kompatibilis egységes hírszerző/felderítő, adatfeldolgozó és tájékoztató rendszer kialakítása.
- 6) A válságkezelés megköveteli, hogy az aktuális felderítő adatok biztosításának személyi és technikai feltételeit folyamatosan teremtsék meg, a válság elmélyülésével párhuzamosan pedig növeljék.
- 7) A válságkezeléssel összefüggő NATO, EU hírszerzési, felderítési követelmények, feladatok és eljárások bemutatása során nyilvánvalóvá vált, hogy egyes új eljárásokat értelmezéssel együtt be kell vezetni, ezeket a magyar felderítő rendszerben (doktrínában, szabályzatokban) rögzíteni kell, és át kell térni a meghatározások alkalmazására.
- 8) A magyar katonai felderítésnek, mindenekelőtt a KNBSZ-nek fel kell vállalnia a hadászati szintű támogatás hírszerzésen/felderítésen kívüli feladatait is, különösen azokban az esetekben, amikor katonai válságkezelésre nem a térségünkben, attól távolabb kerülnek magyar erők alkalmazásra. Ilyen lehet a térképész, a katonaföldrajzi támogató feladatok, a hadszíntér felderítő előkészítése stb. Ezen feladatok biztosítását csak fokozott nemzetközi együttműködés révén lehet elérni.

⁹ HETESY Zsolt: *Másodlagos nemzetbiztonsági kihívások. Hadtudomány 2013. 1-2. szám 29. o*

9) A katonai jellegű válságkezelés előtérbe kerülése megköveteli a végrehajtás tapasztalatainak elemzését, az értékelésből levont következtetések érvényesítését.

10) A hírszerzés/felderítés nemzetközi feladatainak kibővülése, a fokozott együttműködés és az adatok védelme megköveteli a mindenkori törvényi szabályozottságot.

Felhasznált irodalom

1. 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
2. Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája
http://www.honvedelem.hu/files/9/13818/nemzeti_katonai_strategia_f_eher_konyv.pdf, letöltve: 2013. február 22.
3. A NATO Közös Felderítési, Elhárítási és Biztonsági Doktrínája – Hírszerző Műveletek (AJP-2.1).
4. 234/2011. (XI. 10.) Korm. rendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról
5. Budapest főváros védelmi bizottság szervezeti és működési rendje. Budapest főváros védelmi bizottság. V-B-117/00021-4/2012.
6. 290/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet - a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról
7. 2011. évi CXIII. törvény - a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről
8. 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról
9. Hazánk biztonsági helyzete a kihívások, valamint a nemzetbiztonsági tevékenység tükrében. Felderítők Társasága. 2010
10. Felderítők Társasága. 2011., 2012. évkönyv
11. Az elemző- értékelő munka elméleti és gyakorlati kérdései. NKE egyetemi jegyzet. 2011
12. Magyarország és a védelmi igazgatás rendszere. HM Védelmi Hivatal. Nemzeti Válságreakálási Rendszer alkotóelemei. Zrinyi Kiadó 2012
13. Dr. HAJMA Lajos, Dr. Héjja István: A katonai felderítés és a biztonság összefüggés-elmélete. Egyetemi jegyzet Bp. ZMNE. 2003
14. Dr. HÉJJA István: Védelmi tervezés és koordináció Budapest ZMNE. Egyetemi jegyzet. 2000
15. ILISICS Zoltán: Magyarország lehetséges szerepvállalása a béketámogató műveletekben – Új Honvédségi Szemle 2006/02.
16. KIS-BENEDEK J.: A felderítés szerepe a béketámogató műveletekben – Felderítő Szemle 2002/2.
17. KIS-BENEDEK J.: A válságkezelő műveletek és a felderítés – Felderítő Szemle 2003/4.

18. KIS-BENEDEK J.: Válságkezelő műveletek hírszerző támogatása a NATO-ban és az EU-ban – Előadás/2003.
19. Dr. KŐSZEGVÁRI T.: A katonai felderítés aktuális kérdései a terrorizmus elleni harcban – Előadás/2005.
20. Dr. MAGYAR István: A katonai hírszerzés és elhárítás feladatai a haderő válságkezelő műveletekben történő részvételének támogatásában. Hadtudomány 2013.1-2.94. o
21. MORBER F.: Tevékenységünk szilárd alap az együttműködéshez – Felderítő Szemle 2003/4.
22. Dr. PADOS F.: A válságkezelés hírszerző/felderítő támogatása – Tanulmány/2005.
23. RICHNOVSZKI S.: A MK KFH szerepe és feladatai a nemzetközi válságkezelő és béketámogató műveletek felderítő támogatásában – Diplomamunka-2005, ZMNE
24. TALLIÁN I. – SELMECZI B.: A béketámogató missziókban folytatott HUMINT-tevékenység aktuális kérdései – Felderítő Szemle 2004/4.

A nemzetközi szervezetek válságkezelő tevékenysége

Dr. Boda József

Absztrakt:

A cikk a válságkezeléssel foglalkozó nemzetközi szervezetek tevékenységét mutatja be, a teljesség igénye nélkül. Az első fejezetben egy rövid fogalmi magyarázatot találunk, ami a válságkezelés megértését segíti elő. A többi fejezet során betekintést kapunk az Európai Biztonsági – és Együttműködési Szervezet, az Egyesült Nemzetek Szervezete, az Európai Unió, az Észak-Atlanti Tanács és az Afrikai Unió válságkezeléssel kapcsolatos tevékenységéről, a szervezeti felépítésről, a folyamatban lévő és a végrehajtott missziókról.

Kulcsszavak: válságkezelés, nemzetközi szervezetek, misszió

Abstract:

This paper is discussing aims and objectives of international organizations activities relating to crisis management and peacekeeping. In the first chapter one can find a short explanation of the different terms connected to crises management. The rest of the article is dealing with Organization for Security and Co-operation in Europe, the United Nations, the European Union, the North Atlantic Council and the African Union crisis management and peacekeeping activities, with their structures and with the ongoing and completed missions.

Keywords: crisis management, international organizations, mission

A nemzetközi szervezetek válságkezelő tevékenysége

1.1. Fogalmi meghatározások

A nemzetközi szervezetek vonatkozásában, beszélhetünk az egész világot átfogó, az államok többségét magába foglaló szervezetekről, mint az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ), léteznek több kontinensre kiterjedő szövetségek, mint például az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO), és vannak regionális alapon szerveződő érde- és értékszövetségek, ilyenek az Európai Unió (EU), az Afrikai Unió vagy például a Dél-Amerikai államokat összefogó Mercosur (Déli Közös Piac).

Ahhoz, hogy pontosan értsük ezen szervezetek helyét és szerepét a válságkezelésben tisztáznunk szükséges a fejezethez kapcsolódó alapfogalmakat, amelyek az alábbiak szerint határozhatóak meg:

Nemzetközi szervezetek: az államközi kapcsolatok kiterjedésével, illetve a nemzetközi síkon szabályozandó kérdések egyre bonyolultabb jellegének következtében a kétoldalú, vagy szűk területi alapon történő együttműködés mellett a XIX. század végétől kezdve felmerült a multilaterális (sokoldalú – a szerző megjegyzése), állandó szervezeti formák kialakításának szükségessége. E célból az államok nemzetközi szerződések útján nemzetközi szervezeteket hoztak létre, amelyek száma a második világháborút követően rohamosan megnőtt.¹⁰

Nemzetközi válság: Az országhatáron, vagy országhatárokon átnyúló kihívások és fenyegetések, amelyek a korábbi stabilitást bizonytalanná teszik, az érvényesülő folyamatok kihatnak a belső és a nemzetközi biztonság állapotára, az erősödő radikalizálódás következtében az összetűzések méretével és az alkalmazott eszközökkel szemben a meglévő rendfenntartó erők hatékonyan már nem tudnak fellépni.

Válság: a társadalom egészében, vagy különböző területein kialakult, a társadalomra, az állam biztonságára veszélyes, sokrétű események láncolata, melyek a szokványos jogi eszközökkel már nem kezelhetők.¹¹

¹⁰ HORVÁTH Jenő (szerk.) *Világpolitikai lexikon, (1945-2005) Osiris Kiadó, Budapest, 2000. p. 474.*

¹¹ LACZKÓ Mihály: *Tanulmánykötet a válságkezelés katonai feladatainak témaköréből. Bp ZMNE 1996. p. 1.*

Válsághelyzet:

- a) a feszültségek olyan eszközökkel történő növelésével jön létre, amelyek még nem érik el a katonai fenyegetés szintjét.
- b) egy válsághelyzet akkor alakul ki, ha egy konfliktusról a döntést idő szűkeiben kell meghozni, és fenn áll a háború lehetősége.

Válságmegelőzés: az erőszakos konfliktusok megakadályozását célzó, idejében történő, tervezett, szisztematikus és koherens cselekvés az állam és a társadalom különböző szintjein.¹²

Válságkezelés: kísérlet arra, hogy egy válsághelyzet szisztematikus és súlyos erőszak alkalmazással eszkalálódását különböző intézkedésekkel megakadályozzák.¹³

Konfliktus: ellentétes érdekű erők nyílt, tudatos összeütközése, akkor alakul ki, ha két vagy több szereplő egymással össze nem egyeztethető vagy ilyennek számító célokat követ.¹⁴

Fegyveres konfliktus:

- a) harci cselekmények a háború szintje alatt. Erőszakos összeütközésekről van szó, amelyeknél a háború definíciójának kritériumai nem teljes mértékben teljesülnek. Ezek általában olyan esetek, amelyekben már, vagy még a harci cselekmények elégséges folyamatossága.¹⁵
- b) egy fegyveres konfliktust olyan vita tárgyát képező ellentétként lehet meghatározni, amely érinthet kormányokat, területeket, vagy mindkettőt, és amelyben a fegyveres erő alkalmazása a két fél között legalább 25, harcban bekövetkezett halálos áldozattal jár. Ezen két fél közül az egyik kormány vagy állam.¹⁶

¹² MEHLER-Ribaux: *Crisis Prevention and Conflict Management in Technical Cooperation. An Overview of the National and International Debate, 2000*

¹³ HEINZ Gartner: *Nemzetközi biztonság, fogalmak A-tól Z-ig.* Zrínyi K. 2007

¹⁴ Uo.

¹⁵ *A háború okait kutató munkaközösség, 1998. p. 5.*

¹⁶ GLEDITSCH-Strand-Eriksson-Sollenberg-Wallensteen: *Upsala Conflict Project, 2001*

Háború:

a) valóban politikai eszköz (a felek közötti) politikai érintkezés folytatása, a politikai érintkezés végrehajtása, sajátlagos eszközökkel.¹⁷

b) a The Correlates of War Project szempontjából azt jelenti, hogy megfelelő számú (kb. 1000 harcban elesett) halottnak lenni kell. A nemzetközi háború nemzeti entitások közötti katonai konfliktus, amelyben legalább az egyik fél egy állam, és amely legalább 1000 halálos áldozattal jár a katonai állomány soraiból.¹⁸

Diplomácia: az államok külpolitikájuk békés módon történő megvalósításáért végzett tevékenysége. Az állam ennek során „kilép a határain kívül”, s érdekeit más államok és nemzetközi szervezetek irányába érvényesíti.¹⁹

Diplomata: diplomáciai tevékenységet végző, különleges szakképzettséggel rendelkező állami képviselő. Tágabb értelemben diplomatának nevezzük azokat a személyeket is, akik anélkül, hogy a hivatásos diplomaták közé tartoznának, eseti küldetéseket látnak el (pl. az állam képvisellete nemzetközi konferencián).²⁰

1.2. A válságok kezelésének eszközrendszere

A nemzetközi válságok megoldásának legfontosabb színtere az ENSZ. A Szervezet Alapokmánya tartalmazza azon intézkedések rendszerét, amellyel a válságok megelőzhetőek illetve kialakulásukat követően kezelhetőek.

Részletesen ezeket az ENSZ Alapokmány VIII. fejezete tartalmazza.

Bizalomerősítő intézkedések

- Tárgyalások;
- Ellenőrző vizsgálatok;
- Közvetítés a felek között;
- Békéltető egyeztetések;
- Döntő bíraskodás;
- Jogi megoldások.

¹⁷ CLAUSEWITZ: 1999, p. 31.

¹⁸ SINGER 1979, 1980

¹⁹ HORVÁTH Jenő (szerk.) *Világpolitikai lexikon (1945-2005)* Osiris Kiadó, Budapest, 2005, p. 146.

²⁰ Uo. p. 149.

Politikai és gazdasági nyomásgyakorlás

- Gazdasági kapcsolatok felfüggesztése;
- Diplomáciai kapcsolatok megszakítása;
- Tüntető haderő felvonulás;
- Blokádnak.

1.2.1. Az ENSZ és a nemzetközi válságkezelés:²¹

Az ENSZ hivatalosan 1945. október 24-én jött létre, amikor az Alapokmányt ratifikálta Kína, Franciaország a Szovjetunió, Nagy-Britannia az Egyesült Államok és a többi aláíró többsége. E történelmi jelentőségű esemény emlékére, minden év október 24-én ünneplik az Egyesült Nemzetek Napját.²²

Célok és alapelvek

Az ENSZ céljait az Alapokmány a következőkben határozta meg:

- a nemzetközi béke és biztonság fenntartása;
- a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló baráti kapcsolatok kifejlesztése;
- nemzetközi együttműködés létesítése a nemzetközi gazdasági, szociális, kulturális és humanitárius problémák megoldása, valamint az emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartásának előmozdítása érdekében legyen az egyes nemzetek által e közös célok elérése érdekében kifejtett tevékenység összehangolásának központja.

Az ENSZ Alapokmánya a fenti elveknek megfelelően hat olyan intézményt hozott létre, amelyek a Szervezeten belüli munkamegosztást kifejezve, hatáskörüket tekintve egy-egy fő területért "felelősek". A 7. cikkely szerinti hat "főszerv" a következő: Közgyűlés, Biztonsági Tanács, Gazdasági és Szociális Tanács, Gyámügyi Tanács, Nemzetközi Bíróság és a Titkárság.

Az alábbiakban az ENSZ azon szervei kerülnek bemutatásra, a teljesség igénye nélkül, amelyek valamilyen kihatással vannak a válságkezelésre.

²¹ BODA József. *A rendvédelmi békefenntartás kialakulása, fejlődése, helye és szerepe a XXI. században*, pp. 50-55.

²² DRAGON Sándor: *Az ENSZ nemzetközi békefenntartó tevékenysége, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államtudományi Egyetem, Társadalomtudományi Kar, Külügyi Szak, 2002, Szakdolgozat pp. 5-10.*

A Közgyűlés (General Assembly)

Az ENSZ legfőbb tanácskozó testülete. Az összes tagállam képviselőiből áll, amelyek mindegyike egy szavazattal rendelkezik.

Feladatai és hatásköre:

- megvizsgálja, és ajánlásokat tesz a nemzetközi béke és biztonság fenntartására irányuló együttműködés alapelveire, beleértve a leszerelés és fegyverkezés szabályozásának alapelveit;
- megtárgyal minden olyan kérdést, amely a nemzetközi békére és biztonságra vonatkozik, kivéve, amikor egy vitás kérdést vagy helyzetet a Biztonsági Tanács éppen tárgyal, hogy javaslatot tegyen a megoldásra;
- a fenti kivételektől eltekintve megtárgyal bármely kérdést, amely az Alapokmány hatáskörébe, illetve az ENSZ bármely szervezetének hatás- és feladatkörébe tartozik, és azokra vonatkozó ajánlásokat tesz;
- tanulmányok elkészítését kezdeményezi és ajánlásokat tesz, hogy előmozdítsa a nemzetközi politikai együttműködést, a nemzetközi jog fejlesztését és kodifikálását, az emberi és alapvető szabadságjogok kiterjesztését mindenki számára és a nemzetközi együttműködés támogatását gazdasági, szociális, kulturális, nevelésügyi és egészségügyi területeken;
- ajánlásokat tesz bármely olyan helyzet békés rendezésére, (bárhon is keletkezett az), amely a nemzetek közötti baráti kapcsolatok gyengítéséhez vezethet;
- megkapja és megvizsgálja a Biztonsági Tanácstól és az ENSZ más szervezeteitől származó jelentéseket;
- megvizsgálja, és jóváhagyja az Egyesült Nemzetek költségvetését és hozzájárulásának előirányzatait;
- megválasztja a Biztonsági Tanács nem állandó tagjait, a Gazdasági és Szociális Tanács tagjait és a Gyámügyi Tanács választható tagjait, a Biztonsági Tanáccsal együttesen megválasztja a Nemzetközi Bíróság bírait, és a Biztonsági Tanács javaslata alapján kinevezi a Főtitkárt.

A Biztonsági Tanács (Security Council)

A Biztonsági Tanács az Alapokmány értelmében elsődlegesen a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért felelős. A Tanácsnak 15 tagja van: 5 állandó (Kína, Oroszország, Franciaország, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok), és 10, a Közgyűlés által kétéves időszakra megválasztott tag. A Tanács minden tagja egy szavazattal rendelkezik. Eljárási ügyekben a határozatokat a 15 tagból legalább 9-

nek az igenlő szavazatával hozzák meg. Érdemi kérdésekben 9 szavazat szükséges a határozathozatalhoz, de ebben benne kell lennie az 5 állandó tag igenlő szavazatának. Ez a "nagyhatalmi egyetértés" elve, amelyre gyakran, mint "vétőjogra" hivatkoznak.

Feladatok és hatáskör:

Az Alapokmány előírásai szerint a Biztonsági Tanács feladata és hatásköre a következő:

- az ENSZ céljainak és alapelveinek megfelelően fenntartani a nemzetközi békét és biztonságot;
- megvizsgálni bármely viszályt vagy helyzetet, amely nemzetközi súrlódáshoz vezethet;
- ajánlást tenni az ilyen viták elsimításának módszereire vagy rendezésének feltételeire;
- terveket kidolgozni a fegyverkezés szabályozását szolgáló rendszer létesítésére;
- megállapítani a béke fenyegetettségének vagy agressziós cselekményeknek a létezését és ajánlatot tenni a szükséges lépésre;
- felszólítani a tagállamokat, hogy alkalmazzanak gazdasági szankciókat és tegyenek más intézkedéseket, amelyek nem járnak a fegyveres erők felhasználásával azon célból, hogy megelőzzék vagy megállítsák az agressziót;
- katonai lépéseket fogantatosítani az agresszor ellen;
- ajánlást tenni az új tagok felvételére és azon feltételekre, melyek alapján az államok a Nemzetközi Bíróság Alapszabályának részesei lehetnek;
- gyakorolni az ENSZ gyámsági funkcióit a "stratégiai területeken";
- javaslatot tenni a Közgyűlésnek a főtitkár kinevezésére és a Közgyűléssel együtt, megválasztani a Nemzetközi Bíróság bírái A Biztonsági Tanácsot úgy szervezték, hogy képes legyen folyamatosan működni, ezért a BT minden tagja egy képviselőjének állandóan jelen kell lennie az Egyesült Nemzetek székhelyén. A Tanács a székhelyén kívül bárhol üléseshet, amennyiben azt ajánlatosnak tartja.²³

A Közgyűlés (KGY) a BT és a főtitkár munkájának támogatására különböző bizottságok felállítására került sor. A békefenntartás területét felügyeli a Békefenntar-

²³ Szerzői megjegyzés: 1972-ben Addis Abebában, Etiópiában tartotta ülését, a következő évben, Panamában, Panama városban ült össze a Biztonsági Tanács.

tó Műveletek Különleges Bizottsága, amely 1965 februárjában alakult meg. Feladata a békefenntartó műveletek folyamatos figyelemmel kísérése és a tapasztalatokról jelentések, javaslatok készítése a KGY számára.²⁴

A Titkárság (The Secretariat)

A Titkárság az ENSZ más szerveit szolgálja ki és az általuk meghatározott programok, és célok megvalósítása érdekében dolgozik. A Titkárság élén a főtitkár (Secretary-General) áll, akit a Biztonsági Tanács javaslatára a Közgyűlés nevez ki. A Titkárság kb. 44 000 fős állománnyal rendelkezik, melyben egyre gyarapodó létszámmal, illetve arányban képviselteti magát a békeműveleti szekció.

Főtitkár (Secretary General)²⁵

Az Alapokmány XV. fejezetének címe csak a Titkárságot (Office of Special Affairs /OSFA/) említi meg, mint az ENSZ egyik főszervét. Ugyanakkor a 97. cikkely, első mondata szerint „A Titkárság főtitkárból és olyan tisztviselői karból áll, amelyet a Szervezet megkövetel”. A további rendelkezések is világossá teszik, hogy a főtitkár „a Szervezet legfőbb igazgatási tisztviselője”. Tárgyunk vonatkozásában fontos megjegyezni, hogy a „főtitkár a Biztonsági Tanács figyelmét minden olyan ügyre felhívhatja, amely véleménye szerint a nemzetközi béke és biztonság fenntartását veszélyeztetheti” (99. cikkely). Az ENSZ főtitkára, sok feladata egyikeként jószolgálati tevékenységével segíti a nemzetközi viták és válságok megoldását. A Szervezet központja New Yorkban van, de a világ számos országában működnek hivatalai.

Főtitkár-helyettes (békefenntartási)

A Békefenntartó Műveletek Főosztálya (Department of Peacekeeping Operations – DPKO) felelős azért, hogy elősegítse és támogassa a tagállamok és a főtitkár erőfeszítéseit a nemzetközi béke és biztonság fenntartásában, elérésében és erősítésében. A főtitkár-helyettes alapvető feladata a világban zajló ENSZ békeműveletek irányítása, felügyelete a Közgyűlés és a Biztonsági Tanács határozatai, a főtitkár utasításai alapján. Az alárendeltségében működő főosztályokon és osztályokon keresztül kapcsolatot tart a Tagállamokkal és a működő missziókkal.

A főosztály feladatai:

²⁴ <http://www.un.org/Depts/dpko/ctte/CTTEE.htm>

²⁵ DRAGON Sándor.: *op. cit.* pp. 11-15.

- a lehetséges új békefenntartó műveletek részére az előre nem látható költségvetés tervezése;
- a tagállamokkal folytatott tárgyalások alapján biztosítani a végrehajtáshoz szükséges katonai, polgári és rendőri személyzetet, a katonai egységeket, valamint a szükséges eszközöket és szolgáltatásokat;
- politikai és vezetési irányelvek, útmutatások kidolgozása, és támogatás nyújtása a békefenntartó műveletekhez;
- kapcsolatot tartani a konfliktus résztvevőivel, a BT tagjaival, a BT határozatainak végrehajtása érdekében;
- vezetni és irányítani azokat az „integrált műveleti csoportokat” amelyek a békefenntartó műveletek felügyelik és vezetik;
- tanácsot adni a BT-nek és a tagállamoknak kulcsfontosságú békefenntartási kérdésekben, ide értve a biztonsági szektor reformját, a jogrendet, valamint a volt fegyveres csoportok leszerelését, hazatelepítését és a társadalomba való újbóli beillesztését;
- elemezni a békefenntartással kapcsolatban felmerülő politikai kérdéseket, a legjobb gyakorlatot, továbbá új békefenntartási politika, eljárások, elvek kialakítása;
- koordinálni a taposóaknákkal kapcsolatos valamennyi ENSZ tevékenységet, aknamentesítési programok kidolgozása és támogatása békefenntartó és vészhelyzetekre vonatkozólag.

Az ENSZ tevékenységéért 1988-ban Nobel-békedíjat kapott, melyet általános egyetértés fogadott. Az ENSZ béketeremtő-és fenntartó tevékenysége, újabb eredményeivel és feladatkörének kiterjesztésével a Szervezet minden hiányossága, gyengesége és felemás intézkedései ellenére az együttműködés egyik legfontosabb eszközévé vált az Alapokmány céljainak megvalósítása során.²⁶

Főtitkár-helyettes (Műveleti Területeket Támogató Főosztály)

A Műveleti Területeket Támogató Főosztály (Department of Field Support - DFS) a békefenntartó missziókat támogatja, a béke és a biztonság előmozdítása, megőrzése érdekében. Feladatai közé elsősorban a személyügyi, a logisztikai és az adminisztratív ügyek tartoznak. A főosztály vezetője, bár főtitkárhelyettes besorolású, a békefenntartó műveletekért felelős főtitkárhelyettesnek van alárendelve.

²⁶ *Alapvető tények az ENSZ-ről, ENSZ Tájékoztatói Főosztálya, New York, 2011, p. 48.*

Főtitkár-helyettes (Politikai Ügyek Főosztálya)

A Politikai Ügyek Főosztályát (Department of Political Affairs – DPA) szintén egy főtitkár-helyettes vezeti. Alapvető feladata a konfliktusok politikai úton történő megelőzése, megoldása és a bekövetkezett háború utáni béke megszilárdítása. A főosztály vezetője egyéb feladatai mellett konzultációkat tárgyalásokat folytat a viták békés rendezéséről, és ő az ENSZ választási segítségnyújtásának központi vezetője.²⁷ Jelenleg 95 000 fő katona és rendőr 110 országból, 15 békefenntartói és egy különleges politikai misszióban szolgálja a békét²⁸.

1.3. Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO)

Az 1949. április 4-én aláírt Észak-atlanti Szerződés az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 51. cikkelyével kollektív védelmi szövetséget hozott létre. Az itt aláírt Szerződés határozatlan időre érvényes. A NATO-nak jelenleg 28 tagállama van. A NATO alapvető célja, hogy politikai és katonai eszközökkel megvédje összes tagállamának szabadságát és biztonságát, összhangban az ENSZ Alapokmányának elveivel. A Szervezet alapvető működési elve a közös elkötelezettség és a szuverén államok közötti kölcsönös együttműködés, a tagországok biztonságának oszthatatlanságán nyugszik.

A NATO alapvető biztonsági feladatai:

- Nélkülözhetetlen alapul szolgál az euroatlanti stabil biztonsági környezet számára, a demokratikus intézmények fejlődése, valamint a viták békés rendezése iránti elkötelezettség szellemében. Olyan környezet kialakítására törekszik, amelyben egyetlen ország sem gyakorolhat megfélemlítést vagy erőszakot bármely nemzettel szemben, és nem hajthat hatalma alá másokat fenyegetéssel vagy erőszak alkalmazásával.
- Az Észak-atlanti Szerződés 4. cikkelyének megfelelően transz-atlanti fórumul szolgál, a szövetségesek a tagok létfontosságú érdekeit érintő bármely kérdésben konzultálhatnak, beleértve az olyan fejleményeket, amelyek veszélyeztetik a régió biztonságát. Elősegíti a tagok erőfeszíté-

²⁷ Uo. p. 46.

²⁸ <http://www.un.org/en/peacekeeping/operations/partnerships.shtml> (letöltés ideje: 2013. 10.22.)

seinek összehangolását, valamennyi tagország számára aggodalmat keltő területeken.

- Elrettentést és védelmet biztosít bármelyik NATO-tagállam területe elleni agresszió minden formájával szemben.
- Elősegíti a biztonságot és a stabilitást azzal, hogy folyamatosan és tevékenyen együttműködik valamennyi partnerével a Partnerség a Békéért program és az Euró-atlanti Partnerségi Tanács keretében, továbbá az Oroszországgal és Ukrajnával folytatott konzultáció, együttműködés és partneri viszony keretében.
- Elősegíti a nemzetközi biztonságra vonatkozó tényezők és az e téren folyó együttműködés céljainak jobb megértését azzal, hogy aktív tájékoztató programokat valósít meg a szövetség és a partnerek országaiban, továbbá olyan kezdeményezések révén, mint amilyen a mediterrán párbeszéd.²⁹

1.3.1. A NATO békeműveletekkel, rendfenntartással foglalkozó szervei

A NATO bizottságok közül a Tanácsi Műveletek és Gyakorlatok Bizottsága (Council Operations and Exercises Committee- COEC) foglalkozik a válságkezelési intézkedésekkel, eljárásokkal. Ez a bizottság a fóruma a válságokkal kapcsolatos konzultációknak és koordinációnak. Végzi e mellett a válságkezeléssel kapcsolatos gyakorlatok tervezését, előkészítését és végrehajtásának irányítását. Vezetője: a Válságkezelési és Műveleti Igazgatóság igazgatója.

A Politikai Koordinációs Csoport (PCG) a fő konzultációs fóruma és tanácsadó testülete az Észak-atlanti Tanácsnak a politikai-katonai ügyekben, ideértve a békefenntartó és válságkezelő műveleteket is.

Az Euró-atlanti Partnerségi Tanács (EAPC) az a testület, amely felügyeli a NATO és együttműködő partnerei közötti párbeszéd, együttműködés és konzultáció fejlesztését. Ezen túlmenően gyakorlati keretet biztosít az egyes tagországok és a szövetség közötti együttműködés és konzultáció számára. Az EAPC-t 1997. május 30-án hozták létre. Az EAPC keretében működő politikai-katonai irányító bizottság békeműveletekkel foglalkozó Ad Hoc csoportja (PMSC/AHG) a műveleti kérdésekben fő konzultációs és politikai fóruma, amelyen tapasztalatcserét és esz-

²⁹ NATO Kézikönyv, Jubileumi kiadás, Budapest, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, 1999. p. 28.

mecserét folytatnak az együttműködés gyakorlati intézkedéseiről. A NATO jelenleg 5 katonai missziót irányít.

1.4. Az Európai Unió (EU)

Az Európai Uniót az 1957. március 25-én aláírt Római Szerződés alapján hozta létre Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Németország és Olaszország. A 15 tagú EU-hoz, 2004. május. 1-jén csatlakozott, a nyolc közép-európai társult ország valamint Ciprus és Málta.³⁰ Bulgária és Románia 2007-ben csatlakozott, 2013-ban pedig az EU felvette tagjai sorába Horvátországot is.

Az Európa Tanács 1991. decemberében, megtartott maastrichti ülésén a Közösség állam- és kormányfői elfogadták a Politikai Unióról, a Gazdasági és a Pénzügyi Unióról szóló szerződést, amelyek együtt alkotják az EU Szerződést.

Az EU intézményi rendszere

- A tagállamok és az EU vezetői az Európai Tanács keretében határozzák meg az átfogó uniós prioritásokat.
- A Európai Parlament közvetlenül megválasztott képviselői az európai állampolgárokat képviselik.
- Az EU egészének érdekeit az Európai Bizottság képviseli, amelynek tagjait a tagállami kormányok nevezik ki.
- A tagállami kormányok érdekképviseleti intézménye az Európai Unió Tanácsa.

A politikai irányvonal kijelölése

Az EU átfogó politikai irányvonalát az Európai Tanács határozza meg, jogalkotási feladatokat azonban nem lát el. Elnöke és tagjai (a tagállamok állam-, illetve kormányfői és a Bizottság elnöke) legalább félévente egyszer üléseznek.

Jogalkotás

Az uniós jogalkotás három intézmény feladata. Ezek:

- Az Európai Unió polgárai által közvetlenül megválasztott és őket képviselő Európai Parlament.

³⁰ 2004. évi XXX. Törvény az Európai Unióhoz történő csatlakozásról szóló szerződés kihirdetéséről

- Az Európai Unió Tanácsa, amely az egyes tagállamok kormányait képviseli. A Tanács elnökségét felváltva tölti be egy-egy tagállam.
- Az EU egészének érdekeit képviselő Európai Bizottság.

E három intézmény a rendes jogalkotási (régebben együttöntési) eljárás keretében fogadja el az Unió-szerte alkalmazandó szakpolitikákat és jogszabályokat. Az alapelv az, hogy a Bizottság új jogszabályokat javasol és a Parlament, valamint a Tanács elfogadja őket. A végrehajtásért a Bizottság és a tagállamok felelnek. A jogszabályok megfelelő alkalmazásának és végrehajtásának biztosítása a Bizottság feladata.

A jugoszláv válság kitörése és a szövetségi állam szétesése óta az EU fontos szerepet játszik azokban az erőfeszítésekben, amelyek a térség békéjének helyreállítására és háború sújtotta valamint a konfliktus által érintett közösségének a humanitárius segély eljuttatására irányulnak. Az 1999-es EU döntés (Köln, Hel-sink) értelmében 2003-ra a tagállamok felajánlásaiból 60000 fős, gyorsan bevethető katonai és 5000 fős rendőri készenléti erő jött létre. 2000-ben megalakult a Polgári Válságkezelő Igazgatóság, a tagországokból küldött szakértőkkel. Kidolgozásra került a polgári szempontú válságkezelés metodikája. Adatbázist hoztak létre a tagállamok által felajánlott képességekről.

Az EU válságkezeléssel foglalkozó intézményei

Politikai szinten az alábbi szervezetek működnek:

- az EU Parlament Külügyi Bizottsága
- Európai Tanács (az állam –és kormányfőket foglalja magába)
- Külügyi Tanács (a Főképviseelő vezeti és az EU külügyminisztereit foglalja magában)
- az Európai Bizottság
- a Politikai és Biztonsági Bizottság
- a Polgári Válságkezelési Bizottság
- a Katonai Bizottság

2003-ban született meg az EU külpolitikájára vonatkozó stratégiai dokumentum, az Európai Biztonsági Stratégia, amely öt fő fenyegetést emelt ki, mellyel Európának számolnia kell az új évezredben: a terrorizmust, a tömegpusztító fegyverek elterjedését, a regionális konfliktusokat, az elégtelen államműködést és a

szervezett bűnözést. Az EU első válságkezelő misszióira (ARTEMIS, CONCORDIA, EUPM³¹) is 2003-ban került sor.

Az Európai Külügyi Szolgálat (EKSZ) az Unió külügyi és biztonságpolitikai főképviseelőjének (jelenleg Catherine Ashton) munkáját segíti. A főképviseelő elnöklí a Külügyek Tanácsát, ő felel a közös kül- és biztonságpolitikáért, illetve biztosítja az EU külső fellépéseinek egységességét és koordinációját.

Az EKSZ-en belül működnek az EU válságkezeléssel foglalkozó intézményei:

- a Válságkezelési és Tervezési Igazgatóság (Crisis Management and Planning Directorate –CMPD)
- a Polgári Tervezési és Végrehajtási Szolgálat (Civilian Planning and Conduct Capabilities – CCPC)
- az EU Katonai Törzse (EU Military Staff – EUMS)
- az EU Hírszerző Elemző Központ (Intelligence Center -INTCEN)
- EU Műveleti Központ (EU Operation Center –EU OPCEN)
- Európai Műhold Központ (EU Satellite Center - EUSC)

Az eltelt egy évtized alatt az Európai Unió 23 katonai és polgári válságkezelői missziót indított. Jelenleg 15 misszió van folyamatban, ebből 7 Afrikában.

1.5. Az Európai Biztonsági Együttműködési Szervezet (EBESZ)

Az EBESZ-nek jelenleg 57 tagállama van. Regionális szervezetnek számít az ENSZ, Alapokmányának VIII. fejezete alapján. Az EBESZ alapvető feladatai közé tartozik a korai előrejelzés, a válságok megelőzése, válságkezelés és konfliktusok utáni újjáépítésben való közreműködés. Az elődszervezet az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) 1970-ben alakult, azzal hogy párbeszédet biztosítson a Kelet és Nyugat között. 1990-ben a hidegháború időszakának befejeztével Párizsban a tagállamok új irányt szabtak az EBEÉ számára (Párizsi határozat egy új Európáért- Paris Charter for a New Europe). A fő feladatot a zajló történelmi változások kezelése, és az új kihívásokra a megfelelő válasz biztosítása képezte a tagországok számára.

Több bizalomerősítő intézkedést hoztak, mint:

³¹ *European Union Police Mission*

- Egyezmény a Hagyományos Fegyverek Korlátozásáról Európában (CFE³², 1992.)
- Nyitott Égbolt Egyezmény (1992.)
- Bécsi Egyezmények (1990., 1992., 1994., 1999.)
- Stabilizációs Egyezmény Dél-kelet Európa számára (1999.)
- A Kézi- és Könnyű Fegyverekről szóló dokumentum (2000.)

A szervezet jelenlegi elnevezését 1994-ben a budapesti csúcsertekezleten határozták meg. Az EBESZ legfontosabb szervei:

- Az Állandó Tanács, amely a szervezet politikai konzultációs és döntéshozó fóruma. A tagállamok állandó képviselői alkotják. Heti rendszerességgel találkoznak a bécsi központban.
- A (külügy-) Miniszterek Tanácsa évente ülésezik, kivéve azt az évet, amikor az állam- és kormányfők találkoznak.
- Az elnökség évente változik.
- A főtitkár vezeti a Titkárságot, aki felelős az EBESZ szervezetének vezetéséért és műveleteiért. Székhelye: Bécs, itt kapott helyet az EBESZ Válságmegelőző Központja (Conflict Prevention Centre) is.
- Hivatal az Emberi Jogok Demokratikus Intézményesítéséért (ODIHR³³).
- A nemzeti kisebbségek főbiztosa.
- A szabad sajtó képviselője.
- Az EBESZ Parlamenti Közgyűlése (Koppenhága).

Az EBESZ jelenleg 17 országban rendelkezik területi irodákkal a demokratikus fejlődés elősegítése érdekében.³⁴

1.6. Az Afrikai Unió

Az Afrikai Uniót (AU) elődszervezettét a volt gyarmatok önállóvá válása után, 1963-ban alapították meg Afrikai Egység Szervezet néven (OAU), az addig létező afrikai regionális tömbök összevonásával. Jelenleg Marokkó kivételével (amely 1985-ben lépett ki az általa megszállt Nyugat-Szahara tagsága miatt) tagja min-

³² *Conventional Armed Forces in Europe*

³³ *Office for Democratic Institutions and Human Rights*

³⁴ www.osce.org/...com_content&task=view&id=28&Item (letöltve: 2013. 10. 12.)

den afrikai ország, összesen 53. Székhelye Etiópia fővárosában, Addisz-Abeában van.

A szervezet célja az afrikai államok gazdasági együttműködésének megteremtése, és a köztük támadt konfliktusok kezelése. Ezen kívül a szervezet feladata az afrikai országok egységének, szolidaritásának és együttműködésének az előmozdítása, szuverenitásuk és területi integritásuk védelme, valamint a gyarmatosítás maradványainak felszámolása. A 2002. július 9-én megtartott államfői értekezleten az új afrikai kezdeményezés szellemében változtatták a nevét Afrikai Unióra.

Az Afrikai Unió legfőbb szerve az Állam és Kormányfők Közgyűlése. A Közgyűlés évente ülésezik és a következő fő funkciókat látja el:

- Meghatározza az Afrikai unió közös politikáit.
- Az Unió más szerveitől jelentéseket, beszámolókat kérhet és kap.
- Tagállamok kérésére ülést tart.
- Joga van újabb uniók szerveket létesíteni.
- Ellenőrzi a közös politikák végrehajtását.
- Elfogadja az Afrikai unió költségvetését.
- Kinevezi és visszahívja az Afrikai Bíróság bíráit.
- Kinevezi a bizottságok elnökeit.

Az Állam és Kormányfők közgyűlésének ülését az ún. Végrehajtó Tanács készíti elő, mely évente kétszer tart ülést. Tagjai a tagállamok külügyminisztere. A Pánafrikai Parlamentet 2004-ben hozták létre, elsősorban tanácsadási és konzultációs joga van. Az Afrikai bíróságot az Európai bíróság mintájára hozták létre.

Az ún. Bizottság viszi a szervezet ügyeit és szolgálja ki az értekezleteket, konferenciákat. Élén az elnök áll, akinek jelentős jogai vannak: politikai és gazdasági lépéseket kezdeményezhet. A Bizottságon belül 10 funkcionális és egy békéltető bizottság van.

Az Állandó Képviselők Bizottsága előkészíti a Végrehajtó tanács üléseit, tevékenységét is a Végrehajtó bizottság utasításai szerint végzi. Jogában áll viszont albizottságokat és „ad hoc” csoportokat létrehozni.

Az Afrikai Unió rendelkezik még 7 állandó technikai bizottsággal is. Ezek a szakterületüket érintő ügyekben előkészítik az Afrikai Unió projektjeit és betesznek a Végrehajtó Tanács elé. Ők felelősek a meghozott határozatok végrehajtásáért és biztosítják az egyes bizottsági tevékenységek közötti harmonizációt. Jelentéseket is terjesztenek a Végrehajtó Tanács elé.

A gazdasági és Szociális, Kulturális Bizottság az Afrikai Unió tanácsadó szerve, mely a tagállamok különböző társadalmi-, szakmai csoportjainak képviselőiből áll. A Közgyűlés 2003-ban hozta létre a Béke és Biztonsági Tanácsot, melynek alapszabályzatát és eljárási rendjét hasonló alapelvek határozzák meg, mint az ENSZ Biztonsági Tanácsét.

Az Afrikai Uniónak meg kell küzdenie a törzsi és polgárháborúk, az emberi jogok semmibe vétele, a betegségek, az éhínség, a nyomor, a szárazság, a elsivatagosodás és az írástudatlanság által jelentett kihívásokkal. Eddigi legnagyobb feladata a darfuri válság és humanitárius katasztrófa megfékezése volt.³⁵

Az Unió válságkezeléssel foglalkozó szervezetei:

- A Védelmi és Biztonsági Főosztály
- A Béketámogató Főosztály
- Béke és Biztonsági Tanács
- Konfliktus Kezelő és Újjáépítési Főosztály
- Az Afrikai Készenléti Erő

Az AU jelenleg egy békefenntartó missziót irányít (Szomáliában, African Union Mission in Somalia (AMISOM³⁶), és részt vesz egy ENSZ-el közös misszióban Darfúrban (UNAMID³⁷).³⁸

1.7. Nemzetközi tanácsadó szervezetek

Ezek a tanácsadó szervezetek válságövezetekhez tartozó országok kormányai és nem kormányzati szervei részére nyújtanak segítséget a demokratikus intézményrendszerek kialakításához, a fegyveres erők és rendvédelmi szervek demokratikus ellenőrzéséhez. Segítséget nyújtanak a kormányoknak a nemzetközi szervezetekkel való kapcsolatok kialakításában és működtetésében. Ilyen szervezet például a Genfi Központ a Fegyveres Erők Demokratikus Ellenőrzéséért (DCAF³⁹). A szervezet 2000. októberében a svájci kormány kezdeményezésére 43

³⁵ biztpol.corvinusembassy.com/?module=corvinak&module_id=4 (letöltve: 2013. 10. 12.)

³⁶ *African Union Mission in Somalia*

³⁷ *United Nations Mission in Darfur*

Hybrid operation in Darfur

³⁸ www.au.int/en (letöltve: 2013. 10. 12.)

³⁹ *Centre for the Democratic Control of Armed Forces*

tagállam részvételével alakították meg. Jelenleg 61 tagállama van, köztük hazánk is.

Céljai az alábbiak:

- a civil-katonai kapcsolatok, és a fegyveres szervezetek demokratikus ellenőrzésével kapcsolatban információkat gyűjt, kutatási programokat szervez, kapcsolatokat épít, abból a célból, hogy azonosítsa a megoldandó problémákat, átadja a demokratikus tapasztalatokat és a legjobb gyakorlati példákat;
- szakértői segítségével támogatja az ez iránt érdeklődő parlamenteket, kormányokat, kormányzati és nem kormányzati szervezeteket, nemzetközi szervezeteket, tanintézeteket.⁴⁰

Tevékenységének fontos részét képezi konferenciák, szemináriumok, kerekasztal beszélgetések szervezése, a nemzetközi rendvédelmi missziókkal kapcsolatos tapasztalatok feldolgozása és közkinccsá tétele érdekében. A rendezvényeken elhangzott előadásokat nyílt, mindenki által hozzáférhető publikációkban teszik közzé, elektronikus és nyomtatott formában.

A fentiekben a nemzetközi válságok kezelésével foglalkozó globális és regionális szervezeteket ismerhették meg. Természetesen a cikk keretein belül csak arra volt lehetőség, hogy a legfontosabb szervezetekről a lényegi információkat ismertessük. Létezik még jó néhány olyan nemzetközi szervezet, amely a világban kialakult konfliktusok kezelésére és az újjáépítés támogatására vállalkozik. A teljesség igénye nélkül az alábbi felsorolás ismerteti ezekből néhányat:

- Délkelet-ázsiai Országok Szövetsége (Association of Southeast Asian Nations - ASEAN);
- A Dél-Amerikai államokat összefogó Mercosur⁴¹ (Déli Közös Piac);
- A Nemzetközi Valutalap⁴²;
- A Világbank;
- Az egyházak;

⁴⁰ Philipp FLURI: *Parliamentary Oversight of the Security Sector: [A biztonsági szektor Parlamenti ellenőrzése]* Genova Center for the Democratic Control of Armed Forces, [Genfi Központ a Fegyveres Erők Demokratikus átalakításáért] Genf/Belgrád. 2000. pp. 188-190.

⁴¹ Mercado Comum do Sul

⁴² IMF – International Monetary Fund

- Az Európai Unió Tagállamai Külső Határain Való Operatív Együtműködési Igazgatásért Felelős Európai Ügynökség – FRONTEX;
- Sanghaji Együtműködési Szervezet.

A téma szorosan kapcsolódik a nemzetbiztonság általános elméletéhez, hiszen a hazai nemzetbiztonsági szolgálatok nemzetközi összefogás nélkül nem képesek a válság és konfliktusövezetektől érkező kihívásokra (kibertámadások, menekültáradat, szervezett bűnözés, terrorizmus, stb.) önmagukban hathatós választ adni. Szükséges ismerni a legfontosabb szereplőket és azok feladatait, ahhoz, hogy hazánk és szövetségeseink biztonságát hatékonyan tudjuk védelmezni.

Felhasznált irodalom:

1. BODA József. A rendvédelmi békefenntartás kialakulása, fejlődése, helye és szerepe a XXI. században. Ph.D. értekezés (ZMNE). Kézirat. Budapest, 1997
2. DRAGON Sándor: Az ENSZ nemzetközi békefenntartó tevékenysége, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államtudományi Egyetem, Társadalomtudományi Kar, Külügyi Szak, 2002, Szakdolgozat
3. FLURI, Philipp: Parliamentary Oversight of the Security Sector: [A biztonsági szektor Parlamenti ellenőrzése] Genova Center for the Democratic Control of Armed Forces, [Genfi Központ a Fegyveres Erők Demokratikus átalakításáért] Genf/Belgrád. 2000.
4. GARTNER, Heinz: Nemzetközi biztonság, fogalmak A-tól Z-ig. Zrínyi K. 2007
5. GEORGE, Alexander L.: Avoiding War: Problems of Crisis Management, (Boulder: Westview Press, 1991)
6. GEORGE, Alexander: Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War (Washington, DC: United States Institute of Peace, 1997)
7. GLEDITSCH-STRAND-ERIKSSON-SOLLENBERG-WALLENSTEEN: Upsala Conflict Project, 2001
8. GRABER, D.A.: Crisis Diplomacy: A History of U.S. Intervention Policies and Practices
9. HORVÁTH Jenő (szerk.) Világpolitikai lexikon, (1945-2005) Osiris Kiadó, Budapest, 2000,
10. KISSINGER, Henry: Diplomácia. Budapest, 1998.
11. KLEINSCHMIDT, Harald: A nemzetközi kapcsolatok története. Budapest, 2001.
12. KORTEN, D. C. Tőkés társaságok világuralma, Bp. 1996. Kapu
13. LACZKÓ Mihály: Tanulmánykötet a válságkezelés katonai feladatainak témaköréből. Bp ZMNE 1996.).
14. MEHLER-RIBAU: Crisis Prevention and Conflict Management in Technical Cooperation. An Overview of the National and International Debate, 2000
15. NED LEBOW, Richard: Between Peace and War: The Nature of International Crisis (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1981)
16. PARÁDI József: A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914. Bölcsészdoktori disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 1985.

17. RICHARDSON, Janes L.: Crises Diplomacy: The Great Powers Since the Mid-Nineteenth Century, 1994, Cambridge University Press, ISBN: 0521459877
18. SIPOSNÉ KECKEMÉTHY Klára- SZTERNÁK György-ZIMÁN Ferenc: A válságok kialakulása, lehetséges formái és a válságkezelés elméleti alapjai, Bp, ZMNE 1996
19. SZAKÁLY Sándor: A magyar katonai felsővezetés 1938-1945. Lexikon és adattár. Budapest, 2001, Ister
20. TÁLAS Péter (szerk.): A terrorizmus anatómiája. Zrínyi Kiadó. ISBN 9633274125 (2006)
21. VÉGH László - HETESI Zsolt: Fenntartható élet. Jegyzet, ELTE TTK, 2006.
22. A háború okait kutató munkaközösség, 1998.
23. Alapvető tények az ENSZ-ről, ENSZ Tájékoztatási Főosztálya, New York, 2011
24. NATO Kézikönyv, Jubileumi kiadás, Budapest, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, 1999
25. 2004. évi XXX. Törvény az Európai Unióhoz történő csatlakozásról szóló szerződés kihirdetéséről
26. http://www.unis.unvienna.org/unis/hu/thematic_info_climate_change_ipcc.html
27. Millenium Ecosystem Assesment, 2007: www.maweb.org/en/index.aspx
28. ENSZ egyezmények a terrorizmussal kapcsolatban

A nemzetbiztonsági szolgálatok rendszere (Nemzetközi gyakorlat a nemzetbiztonsági rendszer kialakítására)

Börcsök András ezredes – Dr. Vida Csaba mk. alezredes

Absztrakt:

A szerzők a tanulmányukban 32 ország 122 nemzetbiztonsági szolgálatát megvizsgálva rendszereztek a nemzetbiztonsági rendszer összetevőit, valamint megállapították, hogy milyen nemzetbiztonsági szolgálatok működnek a nemzetközi közösségen belül. Ezt követően – több szempont alapján – csoportosították a nemzetbiztonsági szolgálatokat, valamint megvizsgálták a szolgálatok felügyeletének és irányításának rendszerét is. Megállapították, hogy a szolgálatok számában az elmúlt két évtizedben kettős tendencia figyelhető meg, ami egyrészt újabb szolgálatok létrehozásában, míg másrészt a meglévő szolgálatok összevonásában nyilvánul meg. A tanulmány végén a nemzetközi kitekintés alapján megállapították, hogy Magyarország jelenlegi nemzetbiztonsági rendszere megfelel a nemzetközi mintáknak és trendeknek.

Kulcsszavak: hírszerzés, elhárítás, nemzetbiztonság, nemzetbiztonsági szolgálatok, nemzetbiztonsági rendszer

Abstract:

In their study the authors examining 122 national security services of 32 countries systematized the main components of the National Security System and defined the national security service types functioning within the International Community. Furthermore from different point of view they divided the national security services into groups and examined the supervision and control of them. The authors concluded that concerning the number of the national security services two different tendencies could be witnessed during the last two decades. On the one hand new services were established, on the other hand the fusion of the existing services could also be seen. At the end of their study the authors after making an international survey concluded that the current National Security System of Hungary meets the international standards and trends.

Keywords: intelligence, counterintelligence, national security system, intelligence services, intelligence system

Bevezető

A nemzetbiztonsági szolgálatok az állam fennmaradása és sikeres működése érdekében nélkülözhetetlen szervezetek, mert nemcsak hozzájárulnak az állam belső és külső biztonságának garantálásához, valamint az ország értékeinek védelméhez, hanem jelentős mértékben támogatják az állam érdekeinek érvényre juttatását is. Ezek a szervezetek képesek előre jelezni és azonosítani a biztonságot fenyegető tényezőket annak érdekében, hogy az állam – elsősorban erőszak-szervezeteinek felhasználásával megelőzze – megakadályozza vagy csillapítsa azok kedvezőtlen hatásait. Emellett hozzájárulnak ahhoz, hogy az állami felső vezetés olyan döntéseket hozhasson, amelyek az adott helyzetben a legelőnyösebb az ország számára.

A nemzetbiztonsági szolgálatok a fenti funkcióikat alapvetően információk megszerzésével és a döntéshozó számára történő differenciált eljuttatásával teljesítik. A szükséges információkat – megfelelő törvényi felhatalmazás alapján – nyílt és titkos eszközök és módszerek alkalmazásával gyűjtik össze. Leegyszerűsítve tehát: a nemzetbiztonsági szolgálatok információszolgáltató szervezetek. Napjaink globalizált világában, valamint információs társadalmában az információknak növekvő szerepük van, így a nemzetbiztonsági szolgálatok jelentősége is nő, kiemelten akkor, amikor az államok egyre kisebb összegeket tudnak (vagy akarnak) fordítani az erőszak-szervezetekre, amelyek alapvető rendeltetése a biztonság garantálása.

A szolgálatok kötődése a biztonsághoz az általános magyar megnevezésük jelzőjében is megtalálható, vagyis a nemzetbiztonság kifejezésben, mert az a nemzet és a biztonság szavakból áll. Ennek alapján a nemzetbiztonsági szolgálatoknak a nemzet (vagyis az állam) biztonságával kapcsolatos rendeltetésük van.

Az országok biztonságáért a végrehajtói hatalmi ág, vagyis a kormányzatok a felelősek, így az összes olyan szervezet a kormányzat felügyelete alatt áll, amely részt vesz ennek a feladatnak a teljesítésében. Így a nemzetbiztonsági szolgálatok is kormányzati szervezetek. Természetesen vannak kivételek, de azok az adott állam történelmi hagyományai, valamint az állami berendezkedés egyedi jellemzőiből fakadnak.⁴³

⁴³ A kivételek közé tartoznak azok a szolgálatok, amelyek az állami, konkrétan az államfői hatalmi ág közvetlen alárendeltségébe tartoznak. Vagyis a szolgálatok irányítását ellátó testületek (nemzetbiztonsági tanácsok) elnöki vezetés alatt állnak. Ide sorolható Oroszország, Ukrajna, Románia és Horvátország is.

Az államok biztonságát garantáló szervezetek között a nemzetbiztonsági szolgálatokat alapvetően az különbözteti meg más kormányzati, többségében erőszakszervezetektől, hogy a biztonság garantálásában a fő eszközük az információ. Az információszerzésen túl a szolgálatok feladatrendszere sokkal bővebb, amelyek azonban mind kötődnek a biztonság kérdésköréhez és az adott kormányzat speciális követelményrendszeréből fakadnak.⁴⁴ Így egy adott országban nem csak nyílt és titkos információszerzéssel felruházott szervezetek minősülnek nemzetbiztonsági szolgálatoknak, hanem azok is, amelyeket az állam jogrendje annak minősít.⁴⁵ A szolgálatokat feladataik ellátása érdekében olyan különleges jogkörökkel és lehetőségekkel is felruházzák, amelyekkel más kormányzati szervezetek nem rendelkeznek. Ezekhez tartozik a titkos eszközökkel folytatott információszerzés. Egy adott országban titkos információszerzéssel nemcsak a nemzetbiztonsági szolgálatok foglalkoznak, hiszen a rendvédelemhez tartozó nyomozó és bűnüldöző szervezetek is használhatnak ilyen eszközöket. Itt kell kitérni a rendvédelmi szervezetek és a nemzetbiztonsági szolgálatok közötti különbségekre. A rendvédelmi szervezetek nem nemzetbiztonsági szolgálatok, mert rendeltetésük nem az állami felső vezetők döntés-előkészítésének támogatása. Fő feladatuk nem az információszerzés, hanem a bűnüldözés és a bűnmegelőzés⁴⁶.

Nemzetbiztonsági rendszer

A nemzetbiztonsági szolgálatok esetében a speciális törvényi felhatalmazások és az állam biztonságának garantálásában betöltött meghatározó szerepük miatt a kormányzatok önálló nemzetbiztonsági rendszert alakítottak ki. Ezek nemcsak a nemzetbiztonsági szolgálatokat tartalmazzák, hanem azok tevékenységét koordináló, irányító és felügyelő, valamint ellenőrző testületeket és fórumokat is. A rendszer meghatározza a különböző nemzetbiztonsági szolgálatok közötti kap-

⁴⁴ A kormányzatok meghatározhatnak olyan feladatokat is a nemzetbiztonsági szolgálatoknak, amelyek csak indirekt módon köthetők a biztonsághoz, de közvetlenül az ország érdekeit szolgálják.

⁴⁵ Ezek közé sorolható az adatvédelemmel foglalkozó (pl.: Szlovákiában a Nemzetbiztonsági Hivatal), valamint a nyomozati szervezetek (pl.: az Amerikai Egyesült Államokban a Szövetségi Nyomozóiroda).

⁴⁶ A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 1. § (1) bekezdése alapján: ... a közbiztonság, a közrend és az államhatár rendjének védelme, a határforgalom ellenőrzése, a terrorizmus elleni küzdelem és a bűncselekmények megakadályozása, felderítése.

csolatok jellegét, valamint a szervezetek helyét a kormányzati struktúrában. Az államok nemzetbiztonsági rendszerének tanulmányozása jó képet ad a hatalmi ágak közötti hangsúlyokról és erőviszonyokról, illetve a szakmai felügyeletet biztosító minisztériumok államigazgatási rendszerben elfoglalt helyéről és súlyáról is. Azoknak a minisztériumoknak, amelyeknek a felügyelete alá nemzetbiztonsági szolgálat is tartozik, nagyobb befolyásuk van a kormányzat egészének működésére, ezért számos esetben a különböző minisztériumok között politikai küzdelem folyik a szolgálatok feletti közvetlen ellenőrzés megszerzéséért.

A nemzetbiztonsági rendszerben mindegyik (törvényhozói, végrehajtói, bírói és államfői) hatalmi ág jelen van. A rendszer összetevőit az alábbi csoportokra lehet bontani:

- irányító/felügyelő testületek vagy személyek;
- koordináló testületek;
- ellenőrző fórumok;
- nemzetbiztonsági szolgálatok.

Az **irányító/felügyelő testületek és személyek** közé tartozhatnak a végrehajtó hatalmi ág vezetői. Ezen kívül, az államfők is részt vehetnek a szolgálatok irányításában, ha az ország politikai rendszere alapján az elnök széles jogkörökkel rendelkezik (például Oroszországban). A szolgálatok irányítása a konkrét feladatok (információigények) meghatározásában, a tevékenységi rendszer működésének szabályozásában is megnyilvánul. Az irányítás mellett a felügyelet egyfajta ellenőrzésben is megmutatkozik, amely megakadályozza, hogy az adott szolgálat különleges jogosítványait saját céljaira használja fel, vagy törvénytelenséget kövessen el. Számos országban az irányító személyek közös testületet hoztak létre abból a célból, hogy ne egyszemélyi, hanem testületi irányítás alatt maradjanak a szolgálatok, ami erősítheti a felügyeletet. A testületi vezetésbe több állami vezető is bevonható (például egyszerre gyakorolhat felügyeletet az államfő és a kormányfő is). Példaként lehet itt említeni – többek között – a román Legfelsőbb Védelmi Tanácsot (CSAT⁴⁷), valamint Törökország esetében a Legfelsőbb Katonai Tanácsot (YAS⁴⁸).

A **koordináló testületek** az irányító személyek és szervezetek tevékenységét támogatják, valamint a rendszerhez tartozó szolgálatok közötti együttműködést irányítják. A koordináció része lehet a feladatok hatásköri elosztása is. A koordináló testületek tagjai lehetnek a szolgálatokat irányító személyek, így néhány országban az irányító és a koordináló testületek ugyanazok a szervezetek. Egyes

⁴⁷ *Consiliul Suprem de Apărare a Țării*

⁴⁸ *Yüksek Askerî Şûra*

esetekben a koordináló testület önálló nemzetbiztonsági szolgálatként működik. A koordináló testületekhez lehet sorolni például a horvát Nemzetbiztonsági Tanácsot (VNS⁴⁹), míg nemzetbiztonsági szolgálatként működő koordináló szervezetek találhatók Portugáliában, Franciaországban és az Amerikai Egyesült Államokban is.

Az **ellenőrző fórumok**nak a nemzetbiztonsági rendszerben jelentős szerepük van, ezért egy adott országban általában több testület foglalkozik a szolgálatok ellenőrzésével, amely a szolgálatok különleges felhatalmazásaiból és speciális tevékenységéből is fakad. Az ellenőrző fórumok alapvetően a törvényhozói hatalmi ágban vannak, de a végrehajtói és a bírói hatalmi ág is láthat el ellenőrző funkciókat. A törvényhozáson belül különböző állandó és ideiglenes bizottságokat hoznak létre a szolgálatok ellenőrzésére, amelyekben az ellenzéki pártoknak általában felülreprezentált képvisellete van. A bizottságok viszonylag széles jogkörökkel rendelkeznek, amelyek a nemzetbiztonsági szolgálatok vezetőinek meghallgatásán túl, a szolgálatok tevékenységébe történő betekintésig is terjedhet. A törvényhozás a szolgálatok költségvetéséről történő döntéseivel is képes ellenőrzést gyakorolni.

A végrehajtói hatalmi ág részéről az ellenőrzés megnyilvánul a szolgálatokat irányító személyek és testületek, de egyes esetekben más minisztériumok, kormányzati szervezetek részéről is, amely többek között a gazdálkodásra vagy az adatkezelésre irányulnak. A bírói hatalmi ág részéről az ellenőrzés a speciális feladatokhoz szükséges engedélyek kiadásában jelenik meg, mert a bíró csak abban az esetben engedélyezi például a titkos információszerzés eszközeinek alkalmazását, ha az megalapozott, valamint megfelel a törvényi előírásoknak. Ezen kívül az államigazgatás részét képező ellenőrző (pénzügyi, gazdasági, munkaügyi, adóügyi, adatvédelmi) szervezetek is meghatározott kontroll alatt tartják a szolgálatokat. Számos országban a nemzetbiztonsági szolgálatok felett társadalmi és állampolgári ellenőrzés is létezik, amelynek egyik fő képviselője az ombudsmani felügyelet, valamint olyan bizottságok működése, amelyekbe nem pártok, hanem társadalmi szervezetek delegálnak tagokat. A társadalmi és az állampolgári ellenőrzésnek azonban a törvényhozás mellett csak jelképes jelentősége van. Ellenőrző fórumokra minden országban találunk példát, legjellemzőbb a parlamentek nemzetbiztonsági szolgálatok ellenőrzésével foglalkozó bizottságai.

⁴⁹ *Vijeće za nacionalnu sigurnost*

Nemzetbiztonsági szolgálatok tipizálása

A rendszer utolsó elemei a **nemzetbiztonsági szolgálatok**, amelyek jellegét vizsgálva, azokat több csoportra lehet osztani:

- hírszerző szervezetek;
- elhárító szervezetek;
- önálló (technikai) adatszerző szervezetek;
- koordináló-irányító testületek;
- nyomozóhatósági jogkörrel rendelkező testületek;
- adatvédelmi szervezetek;
- (integrált) hírszerző–elhárító szervezetek,
- valamint a fentiek bármilyen kombinációja⁵⁰.

A nemzetbiztonsági szolgálatok klasszikus változatai, az első kettő, vagyis a hírszerző és az elhárító szervezetek, valamint a két tevékenységi rendszer összessége, vagyis az integrált hírszerző–elhárító szervezetek.

A rendeltetés szerinti csoportosítás mellett a nemzetbiztonsági szolgálatokat fel lehet osztani polgári és katonai szervezetekre, amelynek eredetét a történelemben kell keresni. A nemzetbiztonsági szolgálatok előd- és ősszervezeit a hadseregekben kell keresni, mert a történelemben hírszerzéssel alapvetően a katonák foglalkoztak, míg az ország védelmében is a haderőknek volt/van meghatározó szerepe. Ezt támasztja alá az is, hogy az Egyesült Királyságban a két legnagyobb polgári szolgálat rövidítésében még mindig megtalálható a Katonai Hírszerzésnek elnevezés (MI5/MI6, ahol az MI Military Intelligence). A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok alapvetően a biztonság katonai elemeivel⁵¹ foglalkoznak, vagyis a hírszerzés keretében a külföldre vonatkozó, katonai vonatkozású információkat gyűjtik össze, míg az elhárítói tevékenységük elsősorban a haderő védelmére összpontosul. Ez azonban csak általánosságokban igaz, mert a katonai szolgálatoknak az információs forradalom hatásai miatt számos nem katonai jellegű információ is a birtokába kerül, amelyeket illetékességből megosztanak a polgári szolgálatokkal, valamint rendkívüli esetekben továbbítják az állami vezetés számára. Egyes országokban a katonai hírszerző szolgálat tevé-

⁵⁰ Számos országban a gazdasági-pénzügyi lehetőségek, a történelmi hagyományok, valamint szakmai okok miatt vegyes (hírszerző és elhárító) szolgálatokat is létrehoznak, amelyek alaprendeltetése is értelemszerűen szélesebb körű.

⁵¹ A biztonság katonai elemeinek meghatározásáról a *Nemzetbiztonsági Szemlében* jelent meg egy cikk „A biztonság és a biztonságpolitikai katonai elemei” címmel. *Nemzetbiztonsági Szemle* 2013/1. évf. 1. szám. pp. 89–106.

kenysége nem korlátozódik a biztonság katonai elemeire, mert egyedüli hírszerző szolgálatként a teljes kormányzat tájékoztatási feladatait ellátja. Ilyen rendszer működik többek között Svédországban, Ausztriában és Svájcban is.

A katonai szolgálatoknak a hagyományos tevékenységük mellett számos speciális feladatuk van, mint – többek között – a minősített időszakra történő felkészülés és felkészítés, információk biztosítása a védelmi tervezéshez, valamint a haderő komponensei nemzetközi katonai szerepvállalásának hírszerző támogatása.

A polgári nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége a biztonság vonatkozásában sokkal szélesebb, mert nem korlátozódik a biztonság katonai elemeire. A polgári hírszerző szolgálatok alapvetően a biztonság politikai és gazdasági területeire helyezik a hangsúlyt, amivel felfedik az ország elleni politikai és gazdasági törekvéseket, valamint támogatják a kormányzat külpolitikai és külgazdasági érdekeinek érvényre juttatását. A polgári elhárító szolgálatoknak általában szoros kapcsolatuk van a rendvédelmi szervezetekkel, mert az ellenérdekelt titkoszolgálatok tevékenységének felfedése, a közrend és az alkotmányos rend megzavarására irányuló törekvések meghatározását követően a konkrét ügyeket már a rendvédelmi szervezetek már nyomozati eljárás során fejezik be.

A nemzetbiztonsági szolgálatok rendeltetés szerinti felosztásának vizsgálata után szükséges áttekinteni a szolgálatok jellege alapján történő csoportosítást. A **hírszerző szolgálatok** tevékenységi körére számos meghatározást lehet találni a szakirodalomban⁵², de általánosan egyik sem elfogadott.⁵³ Értékelésünk szerint a hírszerző szolgálatok alaprendeltetése a külföldről származó, külföldre vonatkozó, az ország biztonsága szempontjából releváns információk megszerzése, elemzése-értékelése, valamint jelentése a döntéshozók részére, illetve hírszerzési műveletek végrehajtása az ország érdekeinek támogatása céljából.⁵⁴ Ennek alapján a hírszerzők alapvetően a határon túl folytatnak információszerző tevékenységet⁵⁵, valamint mindenekelőtt a külföldre vonatkozó információkkal foglalkoz-

⁵² *A hírszerzés és a hírszerző szolgálatok fogalmi körére vonatkozó meghatározás ugyan megtalálható a számos lexikonban (pl.: Hadtudományi Lexikon, 1995, Budapest, MHTT, pp.558–559.), de az azokban leírt definíciók napjaink információs társadalmában már elavultnak tekinthetők.*

⁵³ *Dr. VIDA Csaba: A hírszerzés szerepe, jelentősége, az információgyűjtés fajtái és formái pp. 95.*

⁵⁴ *Ide sorolhatók a nemzetközi szervezetek és a partnerszolgálatok.*

⁵⁵ *Ez alól kivételt képezhetnek a technikai felderítés erői, valamint a nyílt forrású adatszervezők, mert speciális információszerző képességeik biztosítják annak a lehetőségét, hogy a határokon túl keletkezett információkat a honi területen is rögzíteni tudják.*

nak. A nemzetközi gyakorlat áttekintését követően megállapítható, hogy a határon túli és belüli tevékenység elkülönítése ugyanakkor nem egyértelmű. Többek között a nemzetbiztonsági elméletek angolszász terminológiája az elhárítást (counterintelligence) a hírszerzés (intelligence) egyik összetevőjének tekinti, így eszerint nem lehet mindig szétválasztani egy szolgálat esetében a hírszerzési és az elhárítási funkciókat. Ezekben az esetekben a felelősségi terület alapján lehet megállapítani, hogy az adott nemzetbiztonsági szolgálat alapvetően hírszerző vagy elhárító feladatokat lát el. A hírszerző szolgálatokhoz tartozik Magyarországon az Információs Hivatal, az Amerikai Egyesült Államokban a Központi Hírszerző Ügynökség (CIA), az Egyesült Királyságban a Titkos Hírszerző Szolgálat (SIS/MI6), míg Oroszországban a Külső Hírszerző Szolgálat (SZVR).

Az elhárító szolgálatok definiálása előtt meg kell határozni, mi is az elhárítás? Az elhárítás „a mindenkori legitim állam gazdasági-politikai befolyásoktól mentes, szuverén működését alapjaiban érintő, azokat veszélyeztető, emberi eredetű, leplezett törekvések azonosítására, megismerésére (azaz felderítésére), az állami vezetés azokról történő tájékoztatására, továbbá az azonosított ellenérdekelt törekvések megszüntetésére (elhárítására) irányuló tudatos és jogszerű tevékenység”⁵⁶. Az **elhárító szolgálatok** tehát a fenti feladatok végzésére szakosodott olyan kormányzati szervezetek, amelyek alapvetően nyílt és titkos információgyűjtés eszközeivel, valamint az ország nemzetbiztonsága számára káros tevékenység megakadályozásával teljesítik feladataikat. Fontos megállapítani, hogy a klasszikus elhárító szervezeteknek nincs nyomozati jogkörük, mert e tekintetben kizárólag a jogellenes tevékenység felderítésére és azonosítására korlátozódik a tevékenységük. Ennek alapján az elhárító szolgálatok elsősorban az ország területén belül folytatnak tevékenységet és csak különleges esetekben vannak feladataik az ország határain túl. Az elhárító szolgálatokhoz tartozik Magyarországon az Alkotmányvédelmi Hivatal, az Egyesült Királyságban a Biztonság Szolgálat (SS/MI5), Romániában a Román Hírszerző Szolgálat (SRI), míg Oroszországban az Állambiztonsági Szolgálat (FSZB).

Egyes országokban **integrált hírszerző–elhárító szolgálatok** működnek. Létrehozásuknak történelmi, (szakmai) elméleti, politikai, valamint pénzügyi okai voltak. A nemzetbiztonsági rendszer történelmi hagyományai azt mutatják, hogy jelentősen korlátozták a nemzetbiztonsági szolgálatok számát és összetételét. Így, ha történelmileg vegyes szolgálatok jöttek létre, akkor jelentős paradigma-váltásnak kellett bekövetkeznie ahhoz, hogy újra kettéválasszák a két szakágat.

⁵⁶ SZABÓ Károly: *Az elhárítás* In: Dr. Kobilka István (szerk.) *Nemzetbiztonsági alapismeretek* (Budapest, NKTK, 2013) pp. 160.

Az adott országban a nemzetbiztonság elmélete is a működő rendszereket támogatva, így egy szétválasztás és összevonás esetén át kellett formálni az elméleti alapokat is. A politikai okok általában olyan paradigmaváltásokhoz köthetők, amikor a kormányzati pozícióba kerülő politikai elit a szolgálatokat érintő botrányok miatt döntött a nemzetbiztonsági rendszer átalakításáról. A pénzügyi-gazdasági okok egyre növekvő szerepet játszanak a szolgálatok összevonásában, valamint a vegyes szolgálatok működtetésében.

Szakmai szempontok szerint a nemzetbiztonsági elmélet angolszász iskolája alapján (ahogy korábban is említettük) nem értelmezhető teljesen önállóan a hírszerző és az elhárító tevékenység, mert az elhárítást a hírszerzés részének tekinti⁵⁷. Az európai elméleti iskolák jelentős különbséget tulajdonítanak a hírszerzés és az elhárítás között.

Az integrált hírszerző–elhárító, valamint a vegyes szolgálatokkal kapcsolatban az elmúlt két évtizedben kettős irányú folyamatot lehetett megfigyelni. Egyrészt újabb és újabb funkcionális szervezetek jöttek létre, amelyek növelték a szolgálatok számát, míg a másik oldalról – politikai és pénzügyi érvek miatt – az összevonások sorozata történt meg és vegyes szolgálatok alakultak ki. Az integrált szolgálatokra példaként lehet említeni az amerikai nemzetbiztonsági szolgálatok többségét, de Szlovákiában a közelmúltban létrejött Katonai Hírszerzést (VS), vagy éppen hazánkban a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatot (KNBSZ) is.

Az **önálló adatszerző szolgálatok** olyan nemzetbiztonsági szervezetek, amelyek a hírszerzési ciklusból⁵⁸ csak az adatszerző szakaszt végzik, vagyis csak adatfeldolgozó képességekkel rendelkeznek, míg elemző-értékelővel nem, így nem folytatnak klasszikus tájékoztató tevékenységet. Alapvetően a többi nemzetbiztonsági (hírszerző és/vagy elhárító) szervezet számára folytatnak információszerző tevékenységet. Általában csak egyfajta adatszerzési móddal, többségükben technikai felderítéssel foglalkoznak. Az adatszerzéssel foglalkozó nemzetbiztonsági szolgálatok közé tartozik Magyarországon a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat (NBSZ), az Egyesült Királyságban a Kormányzati Kommunikációs Parancsnokság

⁵⁷ Mark M. LOWENTHAL: *Intelligence – From secrets to policy* pp. 163.

⁵⁸ *A hírszerzési ciklus a hírszerzési tevékenység komplex leírása, amely magában foglalja az információszerzés folyamatát és rendszerét. Fő célja a politikai döntéshozók (felhasználók) információkkal történő támogatása, továbbá riasztó és előrejelző feladatai vannak a döntéshozók által meghatározott biztonsági kérdésekben. A hírszerzési ciklus klasszikus változata öt elemből áll: az információigények fogadása, az adatszerzés, az adatfeldolgozás, az elemzés-értékelés és a tájékoztatás. A hírszerzési ciklusról bővebben: Dr. VIDA Csaba: Létezik-e még a hírszerzési ciklus? Felderítő Szemle 2013/1. pp. 45–57.*

(GCHQ) vagy az Amerikai Egyesült Államokban a Nemzetbiztonsági Ügynökség (NSA).

A **koordináló-irányító testületek** általában nem önálló nemzetbiztonsági szolgálatok, mert számos országban a testületeket maguk az állami vezetők alkotják. Néhány országban azonban olyan önálló szervezeteket (nemzetbiztonsági szolgálatot) hoztak létre, amelyek alapvető funkciója nem az információszerezés, hanem a nemzetbiztonsági szolgálatok közötti együttműködés koordinálása, valamint az állami vezetés és a szolgálatok közötti kapcsolat erősítése. Ezekre a koordináló funkciót ellátó szervezetekre azért van szükség, hogy a szolgálatok hatékonyabban tudjanak megfelelni az állami vezetés információigényeinek. Többnyire rendelkeznek elemző-értékelő kapacitásokkal, amelyek lehetővé teszik, hogy egy-egy témakörben a nemzetbiztonsági szolgálatoktól beérkező jelentések feldolgozását követően tájékoztassák a felhasználókat. Fontos azonban megjegyezni, hogy ezen testületek nem rendelkeznek önálló információszerező-képességgel. Ezek a szervezetek egyes országokban a felső vezetők által alkotott különböző nemzetbiztonsági tanácsok tevékenységét biztosító és támogató intézmények⁵⁹. Nemzetbiztonsági szolgálatként való megjelenésük viszonylag új komponensei a nemzetbiztonsági rendszernek. Többségük az utóbbi évtizedekben jött létre általában olyan biztonsági traumákat követően, amelyekben a nemzetbiztonsági szolgálatoknak jelentős részük volt. Nemzetbiztonsági szolgálatként (nemzetbiztonsági közösség részeként) működő önálló koordináló-irányító testület Magyarországon nem működik. Az Amerikai Egyesült Államokban 2005-ben hozták létre a Nemzeti Hírszerzési Igazgató tisztségét, amelynek hivatala (ODNI) lát el ilyen funkciót, Portugáliában a Portugál Köztársaság Hírszerzési Rendszere (SIPR) tölt be hasonló feladatokat.

A **nyomozóhatósági jogkörrel rendelkező** nemzetbiztonsági szolgálatok zömmel olyan, alapvetően elhárító szervezetek, amelyek nemcsak információszerezéssel, hanem a megszerzett információk felhasználásával részt vesznek a bűnüldözésben is. Ezen szolgálatok alapfeladata általában a transznacionális kihívások elleni fellépésre, azon belül is a nemzetközi terrorizmus elleni harcra terjed ki, valamint olyan bűnügyek felderítésével foglalkoznak, amelyek az ország biztonsági helyzetét alapvetően befolyásolják. Ezek közé tartoznak a szervezett bűnözés, a korrupció és a gazdasági bűncselekmények is. Ilyen jellegű szolgálat Magyarországon nincs, de az Amerikai Egyesült Államokban a Szövetségi Nyomozóirodát (FBI), Ausztriában az Alkotmányvédelmi és Terrorizmusellenes Szövet-

⁵⁹ Ilyen szervezetek számos országban működnek, de csak kevés esetben minősülnek nemzetbiztonsági szolgálatnak.

ségi Hivatal (BVT), míg Lengyelországban a Korrupcióellenes Központi Irodát (CBA) lehet annak minősíteni.

Az **adatvédelemmel foglalkozó szervezetek** nem minden országban minősülnek nemzetbiztonsági szolgálatnak, így nem tekinthetők klasszikus nemzetbiztonsági szervezeteknek. Fő rendeltetésük azoknak az információknak a védelme, amelyeknek nyilvánosságra kerülése közérdeket sért. Ennek érdekében minden kormányzati szervezet esetében megkülönböztetett figyelemmel felügyeli ezeket az adatoknak a védelmét. Jogosultak azoknak a személyi engedélyeknek a kiadására is, amelyek feljogosítják az adott személyt a minősített köziratokba történő betekintésre. Ezt a feladatrendszert általában valamely nemzetbiztonsági szolgálat (általában elhárító szervezet) látja el, de néhány helyen erre külön nemzetbiztonsági szolgálatot hoztak létre. Ilyen szolgálat működik Szlovákiában Nemzetbiztonsági Hivatalként (NBÚ).

A fenti kategóriákon túl még számos, többnyire az adott ország nemzetbiztonsági rendszeréből és történelmi hagyományából fakadó, más jellegű szolgálat is létezik, de azok – a specialitásuk miatt – általában csak az adott országban minősülnek nemzetbiztonsági szolgálatnak vagy máshol más-más szervezet részeként működnek. Ide sorolhatók a pénzügyi, adóügyi, kereskedelmi és egészségügyi területeken lévő információszerzéssel és bűnügyi nyomozással felhatalmazott szervezetek is, ha azokat az adott országban nemzetbiztonsági szolgálatnak tekintik.

Nemzetközi kitekintés

Az országok nemzetbiztonsági rendszereinek és a nemzetbiztonsági szolgálatok jellegének elemzését – Magyarország vonatkozásában – alapvetően európai országok és az Amerikai Egyesült Államok példáin keresztül vizsgáltuk. Ennek oka az, hogy ezek az államok rendelkeznek olyan demokratikus berendezkedéssel, amelyek lehetővé teszik az összehasonlítást. Az ázsiai, az afrikai és a dél-amerikai országok bevonása a vizsgálatba a helyi sajátosságok és többnyire az állami berendezkedés jellegzetességei miatt nem biztosítanak megfelelő viszonyítási alapot. A nemzetközi kitekintést bemutató vizsgálatunkba 32 ország nemzetbiztonsági rendszerét és szolgálatát vontuk be. *(A térképvázlaton zöld színnel jelölt országok.)* Az európai országok közül azon országokat nem vizsgáltuk, amelyek méretük és a nemzetközi közösségben elfoglalt súlyuk miatt nem képeznek meghatározó tényezőt. Ezek közé soroltuk Izlandot, Luxemburgot, Andorrát, San Marinót, Lichtensteint, Monacót, valamint a nem szövetséges nyugat-balkáni országokat, mint Macedóniát, Bosznia-Hercegovinát, Montenegrót és Koszovót.

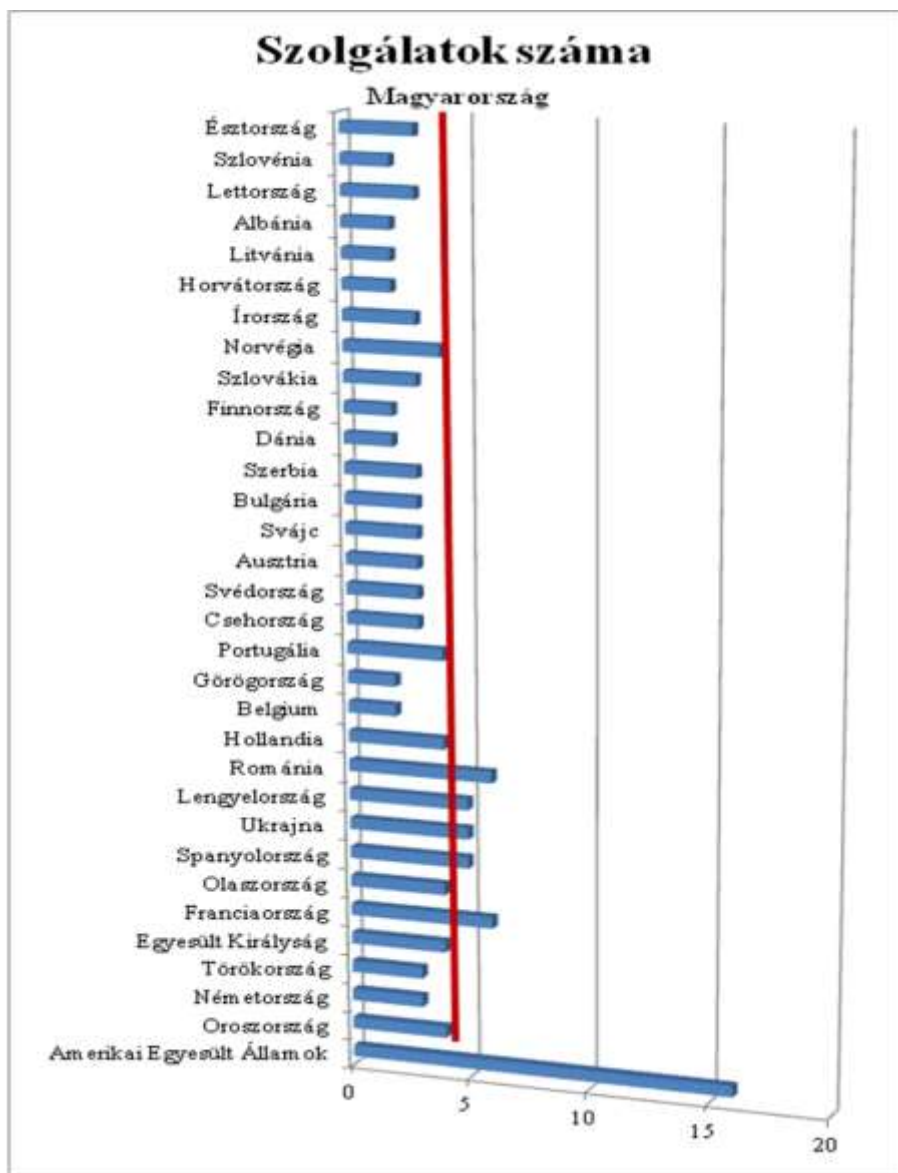

1. számú térképvázlat (Szerkesztette: Dr. Vida Csaba)

A nemzetbiztonsági szolgálatok száma

A vizsgálatba bevont 32 országban országonként 2–16 nemzetbiztonsági szolgálat működik (1. számú ábra). Megállapítható, hogy egy országban általában három–öt szolgálat alkotja a nemzetbiztonsági közösséget. Az európai országokban működő nemzetbiztonsági szolgálatok számából az a következtetés vonható le, hogy számukat az adott ország nemzetbiztonsági rendszerének különleges sajátosságai, kiemelten a szolgálatok történelmi fejlődése határozza meg.

A szolgálatok száma az elmúlt évtizedekben és években is változott, amelyben két irányt lehet felfedezni. Egyrészt, az új hírszerzési módszerek megjelenésével, az információtechnológia fejlődésével, valamint az információk számának robbanásszerű növekedésével egyre újabb szolgálatok jönnek létre, vagyis egyfajta fragmentáció tapasztalható. Másrészt, egyes országok esetében – elsősorban költségvetési megfontolásokból – szolgálatokat vonnak össze, ami a szolgálatok centralizációjának irányába hat. A nemzetbiztonsági szolgálatok rendszerének elemzése alapján megállapítható, hogy az elmúlt évtizedekben bekövetkezett változások majdnem minden esetben paradigmaváltáshoz, a kormányzati politika jelentős átalakulásához, illetve a nemzetbiztonsági szektort érintő átfogó botrányokhoz köthetők.

1. számú ábra⁶⁰ (Szerkesztette: Dr. Vida Csaba)

⁶⁰ Az országok sorrendjét a lakosság létszáma határozza meg.

Az egyes országokat illetően, a szolgálatok számával kapcsolatban megfigyelhető egy másik tendencia is, hogy minél nagyobb a vizsgált ország annál több nemzetbiztonsági szolgálatot tart fenn (ez a megállapítás azonban nem kizárólagos).

A nemzetbiztonsági szolgálatok rendeltetése

A nemzetbiztonsági szolgálatokat leggyakrabban két csoportra osztják: polgári és katonai szolgálatokra. A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok munkatársai a haderő tagjai, így ezek a szolgálatok egyben katonai szervezetek is, amelyekre vonatkoznak a szigorú katonai hierarchia, valamint a haderőre jellemző sajátos előírások és szabályok is. A polgári szolgálatok állományja többnyire a rendvédelmi testületek tagja vagy polgári alkalmazott. Ezeknél a szolgálatoknál szintén erős hierarchikus rendszer működik. A polgári és a katonai szolgálatok azonban nemcsak az állományuk összetételében különböznek, hanem – az előzőekben megvizsgáltak alapján – feladatrendszerükben is.

Ország ⁶¹	Polgári	Katonai
Amerikai Egyesült Államok	8	8
Oroszország	6	1
Németország	2	1
Törökország	2	1
Egyesült Királyság	3	1
Franciaország	3	3
Olaszország	3	1
Spanyolország	4	1
Ukrajna	4	1
Lengyelország	3	2
Románia	5	1
Hollandia	3	1
Belgium	1	1

⁶¹ Az országok sorrendjét a lakosság létszáma határozza meg a legnépesebb országtól a legkevesebb lakossággal rendelkező országig.

A nemzetbiztonsági szolgálatok rendszere (Nemzetközi gyakorlat a nemzetbiztonsági rendszer kialakítására)

Görögország	1	1
Portugália	3	1
Csehország	2	1
Magyarország	3	1
Svédország	1	2
Ausztria	1	2
Svájc	1	2
Bulgária	2	1
Szerbia	1	2
Dánia	1	1
Finnország	1	1
Szlovákia	2	1
Norvégia	1	3
Írország	2	1
Horvátország	1	1
Litvánia	2	1
Albánia	1	1
Lettország	2	1
Szlovénia	1	1
Észtország	1	1

2. számú ábra (Szerkesztette: Dr. Vida Csaba)

A nemzetbiztonsági szolgálatok jellemzői és kategóriái

A vizsgált 32 ország nemzetbiztonsági szolgálatának jellemzőit és kategóriáit elemezve (3. számú ábra) megállapítható, hogy valamennyi ország rendelkezik hírszerző és elhárító szolgálattal, valamint számos országban van nyomozati jogkörrel felhatalmazott nemzetbiztonsági szolgálat is. Néhány esetben önállóan működik adatvédelemmel, valamint a csak adatszerzéssel foglalkozó szervezet, illetve nő azoknak a nemzetbiztonsági szolgálatoknak minősített koordináló tes-

tületek száma, amelyek fő feladata a szolgálatok tevékenységének összehangolása. Ezen kívül a nagyobb országokban olyan szolgálatokat is létrehoztak, amelyek egy-egy szakterületen (pénzügyi, adóügyi, kereskedelmi) végeznek nemzetbiztonsági tevékenységet. A hírszerzés és az elhárítás feladatait a polgári szolgálatok esetében tíz országban közös szolgálat végzi, míg a katonai szolgálatok esetében ez a szám már 18. Az országok mérete ezt a kérdést nem befolyásolja.

A nemzetbiztonsági szolgálatok rendszere (Nemzetközi gyakorlat a nemzetbiztonsági rendszer kialakítására)

Ország ⁶²	Polgári							Katonai	
	hírszerző	elhárító	koordináló	nyomozó	adatszerző	adattvédelmi	egyéb	hírszerző	elhárító
Amerikai Egyesült Államok	CIA, INR	CGI	ODNI	FBI, ONSI, OICI	NSA, NGA		NRO, TFI, IA	DIA, AFISRA, INSCOM, MCIA, ONI	
Oroszország	SzVR	FSzB, FSzO					RFM, GUSzP, FSzKN	GRU	
Németország	BND	BfV							MAD
Törökország	MIT	KDGM						J2	
Egyesült Királyság	SS/MI5	SIS/MI6			GCHQ			DI	
Franciaország	DCRI		CNR	TRAFICIN			DNRED	DRM	DPSD, DGSE
Olaszország	AISE	AISI				DIS		RIS	
Spanyolország	CNI			CGI, CNCA			SIGC	CIFAS	
Ukrajna	SzZRU	SzBU					DSzSZZIU, UDOU	HUR	
Lengyelország	AW	ABW		CBA				SWW	SKW
Románia	SIE	SRI		DGIPI			SPP, STS	DGIA	
Hollandia	AIVD			NCTB			FIOD	MIVD	
Belgium	SE							SGRS	
Görögország	EYP							E-group	
Portugália	SIED	SIS	SIRP					CISMIL	
Csehország	ÚZSI	BIS						VZ	
Svédország		SAPO			FRA			MUST	

⁶² A szolgálatok rövidítésének kibontása a tanulmány mellékletében található.

A nemzetbiztonsági szolgálatok rendszere (Nemzetközi gyakorlat a nemzetbiztonsági rendszer kialakítására)

Ausztria				BVT				HNaA	HAA
Svájc				ÜPF				NDB, MND	
Bulgária	NRSz	DANSz						CVI	
Szerbia	BIA							VOA	VBA
Dánia		PET						FE	
Finnország		SUPO						PT	
Szlovákia	SIS					NBÚ		VS	
Norvégia				PST		NSM		NIS	FSA
Írország				SDU, NSU				G2	
Horvátország	SOA							VSOA	
Litvánia	VSD			STT				AOTD	
Albánia	SHISH							SHIU	
Lettország	SAB					DP		MIDD	
Szlovénia	SOVA							OVS	
Észtország		KAPO						TB	

3. számú ábra (Szerkesztette: Dr. Vida Csaba)

A hírszerző szolgálatok vonatkozásában egy kivétellel (Németország) minden országban létezik katonai hírszerzés, vagy önállóan, vagy a katonai elhárítással közös szervezetben. Németországban a katonai hírszerzés a polgári hírszerző szolgálat keretében működik. Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy a vezérkar olyan titkosszolgálati eszközök alkalmazására is feljogosított önálló felderítő csoportfőnökséggel rendelkezik, amely hadászati szintű hírszerzést is folytat. Ezzel szemben nyolc olyan ország van, amely nem rendelkezik önálló polgári hírszerzéssel. Ezekben az országokban a katonai hírszerzés látja el az állami felső vezetést (kormányzatot) információkkal. Az elhárítás illetően már kiegyenlítettebb az arány. Hat-hét ország esetében tapasztaltunk mindössze, hogy az elhárítás feladatrendszerét csak egy polgári vagy katonai nemzetbiztonsági szolgálat végezné. A katonai elhárító szolgálatok tevékenysége zömmel csak a haderőre terjed ki, míg a polgári elhárítóké az egész országra, így a katonai és a polgári szolgálatok szoros együttműködésben dolgoznak.

A 32 ország közül 19 országban van hírszerző és elhárító szolgálaton kívül működő (39 önálló) nemzetbiztonsági szervezet. Ezek közül három koordináló és irányító szerepet, négy adatszerzést folytat, négy adatvédelmi, 15 nyomozati jogkörrel felruházott bűnüldöző szervezet, valamint 13 egyéb szervezet, amelyek különböző őrzés-védelmi, távközlési, pénzügyőri, határvédelmi, polgári védelmi feladatokat lát el. A 39 szervezet közül számosat nem a megalakulásukkor, hanem csak később minősítettek nemzetbiztonsági szolgálattá, hogy növeljék lehetőségeiket, kiemelten a titkos információszerzés területén.

A nemzetbiztonsági szolgálatok felügyelete

A nemzetbiztonsági szolgálatok irányítását és felügyeletét néhány kivétellel a kormányok, illetve funkcionális parlamenti bizottságok látják el, ami összhangban van azzal a megállapítással, hogy a szolgálatok alapvetően kormányzati szervezetek. Egyes esetekben az államfő is szerepet vállal a szolgálatok irányításában, mert a nemzetbiztonsági rendszerben a kormányzati hegemoniában ellensúlyt akar képezni (Oroszország, Ukrajna), valamint olyan országok esetében (Franciaország, Románia) tapasztalható ez, ahol a köztársasági elnök szélesebb jogkörökkel rendelkezik. Egyes esetekben (Romániában és Horvátországban) az államfő egy testület élén vesz részt a szolgálatok irányításában.

A kormányfő központi szereplője a nemzetbiztonsági rendszernek, mert személyesen (saját hivatala által) vagy valamelyik minisztere útján felügyeli a szolgálatokat. Egyes esetekben a miniszterelnök a hivatalához tartozó személy

vagy testület által vesz részt a szolgálatok felügyeletében. A kormányfő a végrehajtói hatalmi ág részéről egyfajta ellenőrzői szerepkört is betölt.

A 32 ország nemzetbiztonsági rendszerének vizsgálata alapján a kormányok tagjai közül maximum öt–hat miniszter felelős legalább egy nemzetbiztonsági szolgálatért. A tárcavezetők közül többségében a védelmi, a belügyi, az igazságügyi, a külügyi, a pénzügyi és az energiaügyi tárca vezetője vesz részt a nemzetbiztonsági rendszerben. A nemzetközi kitekintés eredménye azt mutatja, hogy a szolgálatok irányításában a legnagyobb szerepe a védelmi miniszternek van, akit a belügyminiszter, majd az igazságügyi és a külügyminiszter követ. A védelmi miniszter hangsúlyos szerepvállalását az is szemlélteti, hogy nincs olyan ország, ahol a tárca vezetőjének alárendeltségébe ne tartozna nemzetbiztonsági szolgálata. Ezek a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok a hírszerzés és az elhárítás területével foglalkoznak igaz, általában csak azok katonai szegmensével. Egyes országokban a katonai hírszerző szolgálat az egyedüli hírszerző szolgálat, így nem csak katonai kérdések tartoznak a felelősségi körébe. Az elhárító területet illetően a katonai szolgálatok hatásköre csak a haderőre, illetve a védelemgazdaság szereplőire vonatkozik.

A nemzetbiztonsági szolgálatok irányításának másik fő szereplője a belügyminiszter. Részvétele ugyanakkor a védelmi tárca vezetőjénél jóval szerényebb mértékben, mert a vizsgált országoknak csak a felében rendelkezik felügyelete alá tartozó nemzetbiztonsági szolgálattal. A belügyminiszter többségében a rendvédelmi szervezetekből kivált, különleges egységekből létrejövő, esetenként nyomozati jogkörrel is rendelkező elhárító szolgálatok, valamint a nemzetbiztonsági szolgálatnak minősülő terrorellenes szervezetek felett rendelkezik hatalommal. Emellett egyes országokban a polgári elhárító szolgálatot is a belügyminiszter felügyelete alá rendelték. A 32 ország nemzetbiztonsági szolgálataira kiterjedő elemzés alapján megállapítottuk, hogy egyetlen olyan ország sincs, ahol a belügyi tárca vezetője látná el a hírszerzés felügyeletét.

Az államfő (nyolc) és a kormányfő (12) is jelentős szerepet vállal a szolgálatok közvetlen irányításában. A két állami főméltóság zömmel hírszerző szervezetek, valamint vegyes (hírszerző-elhárító) nemzetbiztonsági szolgálatok felügyeletét látja el. Ezek a szolgálatok méretüknél és befolyásuknál fogva jelentős szerepet töltenek be az államigazgatásban. (Ide sorolhatjuk az Amerikai Egyesült Államokat, Olaszországot, Oroszországot, Lengyelországot, de Szlovákiát és Szlovéniát is.).

A nemzetbiztonsági szolgálatok rendszere (Nemzetközi gyakorlat a nemzetbiztonsági rendszer kialakítására)

Ország	államfő	kormány/ kormányfő	belügyminiszter	külgügyminiszter	védelmi miniszter	igazságügyi miniszter	más miniszter
Amerikai Egyesült Államok	CIA		I&A, CGI	INR	DIA, NSA, NGA, NRO, AFISRA, INSCOM, MCIA, ONI	FBI, ONSI	OICI, TFI
Oroszország	FSzB, SzVR, FSzO, RFM, GUSzP, FSzKN				GRU		
Németország		BND	BfV		MAD		
Törökország		MIT	KDGM		J2		
Egyesült Királyság			SS/MI5	SIS/MI6, GCHQ	DI		
Franciaország	CNR		DCRI		DRM, DPSD, DGSE		DNRED, TRACFIN
Olaszország		AISI, AISE, DIS			RIS		
Spanyolország		CNI	CGI, SIGC, CNCA		CIFAS		
Ukrajna	SzBU, SzZRU, DSzSZZIU, UDOU				HUR		

A nemzetbiztonsági szolgálatok rendszere (Nemzetközi gyakorlat a nemzetbiztonsági rendszer kialakítására)

Lengyelország		AW, ABW, CBA			SWW, SKW		
Románia	SIE, SRI, SPP, STS		DGIPI		DGIA		
Hollandia			AIVD		MIVD	NCTB	FIOD
Belgium					SGRS	SE	
Görögország					E-group		EYP
Portugália		SIRP, SIS, SIED			CISMIL		
Csehország		BIS		ÚZSI	VZ		
Svédország					MUST, FRA	SAPO	
Ausztria			BVT		HNaA, HAA		
Svájc			ÜPF		NDB, MND		
Bulgária	NRSz, DANSz				CVI		

A nemzetbiztonsági szolgálatok rendszere (Nemzetközi gyakorlat a nemzetbiztonsági rendszer kialakítására)

Ország	államfő	kormány/ kormányfő	belügyminiszter	külgügyminiszter	védelmi miniszter	igazságügyi mi- niszter	más minisz- ter
Szerbia			BIA		VOA, VBA		
Dánia					FE	PET	
Finnország			SUPO		PT		
Szlovákia		SIS, NBÚ			VS		
Norvégia					NSM, NIS, FSA	PST	
Írország			NSU, SDU		G2		
Horvátország	SOA				VSOA		
Litvánia	VSD		STT		AOTD		
Albánia		SHISH			SHIU		
Lettország		SAB	DB		MIDD		
Szlovénia		SOVA			OVS		
Észtország			KAPO		TB		

4. számú ábra (Szerkesztette: Dr. Vida Csaba)

Az elhárító – többnyire nyomozati jogkörökkel is rendelkező – szolgálatok felügyeletét néhány országban az igazságügyi miniszter látja el annak érdekében, hogy nagyobb hangsúlyt kapjon a nemzetbiztonsági szolgálatok törvényes tevékenységének ellenőrzése. Három országban a külügyminiszterek felügyelete alá tartoznak a hírszerző szolgálatok. A külügyi tárca alárendeltségében működő hírszerző szolgálatok tevékenységét jelentős mértékben támogatja a minisztériumhoz tartozó diplomáciai szolgálat rendszere, amely – a nagykövetségeken, a konzulátusokon és az egyéb kirendeltségeken az ország külpolitikájának érvényre juttatása mellett – információszerezést is folytat.

A nagyobb államokban a klasszikus nemzetbiztonsági szolgálatok mellett egyes minisztériumok is működtetnek hírszerző és elhárító szolgálatot. Ezek a szervezetek – a transznacionális kihívásokon túl – kizárólag csak azon a területen folytatnak tevékenységet, amelyek a minisztérium hatáskörébe tartoznak (például pénzügyi, energiaügyi, vámügyi stb.).

A szolgálatok típusait megvizsgálva a hírszerző szolgálatok felügyeletét az államfő/kormányfő, a védelmi miniszter, valamint a külügyminiszter, az elhárító szervezetekét pedig többségében a védelmi miniszter, a belügyminiszter és az igazságügyi miniszter látja el. A koordináló-irányító szolgálatok majdnem minden esetben az államfőhöz/kormányfőhöz tartoznak. A nemzetbiztonsági szolgálatoknak minősített bűnüldöző szervezetek alapvetően a belügyminiszter és az igazságügyi miniszter irányítása alatt működnek. A kizárólag adatszerzéssel foglalkozó szervezeteket a védelmi miniszter, valamint a külügyminiszter alá osztották be.⁶³ Az adatvédelemmel foglalkozó szolgálatok a kormányfő, a belügyminiszter és a védelmi miniszter felügyelete alá tartoznak. Az egyéb szolgálatok általában az adott hatáskört gyakorló miniszter munkáját támogatják, így többek között a pénzügyminiszterét vagy az energiaügyi miniszterét.

A szolgálatok felügyeletének vizsgálata során Oroszországot külön érdemes említeni, mert a Szövetségi Biztonsági Szolgálat sajátos szerepet tölt be a kormányzati rendszerben. Az elnök közvetlen felügyelete alatt működő szolgálat minden olyan minisztérium felett ellenőrzést gyakorol, amely közvetlenül érintett az ország biztonságának garantálásában, valamint minősített információt kezel. Ezen kívül a magánszektort illetően is jelentős befolyással rendelkezik, mert minden olyan magáncéget ellenőrizhet, amelyek állami megrendeléseket kapnak vagy az állam érdekében működik.

⁶³ Ez alól éppen Magyarország jelent kivételt, ahol jelenleg a belügyminiszter látja el a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat felügyeletét.

A nemzetközi kitekintés értékelése

A 32 ország nemzetbiztonsági szolgálatának áttekintését és vizsgálatát követően megállapítható, hogy a szolgálatok rendszerének kialakításánál azonosíthatók ugyan bizonyos meghatározott törvényszerűségek, amelyek a nemzetbiztonsági elméletekből fakadnak, de számos országban ezeket felülírják a helyi sajátosságok és a történelmi hagyományok. A vezérlő elv központi eleme a szolgálatok rendeltetés és jelleg alapján történő felosztása, amely szerint megkülönböztünk katonai és polgári, valamint hírszerző és elhárító szolgálatokat, amelyek saját adatszerző és elemző-értékelő képességekkel rendelkeznek. Ezek alkotják a klasszikus nemzetbiztonsági rendszer fő, meghatározó összetevőit, de a nemzetközi kitekintés azt is megmutatta, hogy vannak olyan szolgálatok is, amelyek nem tartoznak a klasszikus elemekhez. Ezek többségükben az elmúlt évtizedekben alakultak ki vagy váltak a nemzetbiztonsági rendszer önálló komponenseivé. Az új nemzetbiztonsági szervezetek közé tartoznak a koordináló-irányító, valamint az adatvédelemmel foglalkozó szolgálatok, míg számos helyen nemzetbiztonsági szolgálattá alakultak át a nyomozati jogkörrel rendelkező, a terrorellenes vagy a korrupcióellenes küzdelemmel foglalkozó rendvédelmi szervezetek. Ezen kívül egyes országokban különváltak a kizárólag adatszerzéssel foglalkozó szervezetek is.

A nemzetközi kitekintés példái alátámasztják, hogy a nemzetbiztonsági rendszer központi irányító szereplője a kormányzat, amely részt vesz a szolgálatok irányításában és ellenőrzésében is. A kormányzat nevében többségében nem a miniszterelnök, hanem a kormány kijelölt tagjai látják el a szolgálatok szakmai felügyeletét. Azt, hogy a kormányzat melyik minisztert hatalmazza fel az adott szolgálat irányításával, az általában a szolgálat jellegéből és feladatrendszeréből, valamint abból fakad, hogy melyik szaktárca a szervezet által szolgáltatott információk fő felhasználója. Így a katonai szolgálatok majdnem minden esetben a védelmi miniszter felügyelete alá tartoznak, ez alól csak akkor van kivétel, amikor a kormányfő, az államfő, illetve az általa irányított testület látja el az adott katonai szolgálat irányítását. A polgári szolgálatok esetében már nem ennyire egyértelmű a helyzet, mivel a polgári hírszerző szolgálatok esetében többnyire a kormányfő/államfő látja el a felügyeletet, amelynek az a magyarázata, hogy nekik van szükségük leginkább a hírszerzés által megszerzett információkra. A polgári elhárító szolgálatok esetében még nagyobb a megosztottság, mert a kormányfő és az államfő mellett több esetben a belügyminiszter és az igazságügyi

miniszter is részt vesz azok irányításában. Ez attól függ, hogy az elhárító tevékenységet rendvédelmi vagy jogi oldalról közelítik meg. A nem klasszikus szolgálatok vonatkozásában egyedül a nyomozati jogkörrel rendelkező szervezetek esetében lehet tendenciaként megállapítani, hogy az esetek többségében a belügyminiszter vesz részt a szolgálat irányításában. A 32 ország példája alapján megállapítható, hogy a szolgálatok irányításából elsősorban a védelmi miniszter veszi ki a részét, míg a többi minisztert illetően már jóval megosztottabb a rendszer.

Releváns nemzetközi kitekintés

2. számú térképvázlat (Szerkesztette: Dr. Vida Csaba)

A főbb európai és az Amerikai Egyesült Államok nemzetbiztonsági szolgálatait érintő szélesebb vizsgálat mellett meg kell vizsgálni Magyarország nemzetbiztonsága szempontjából releváns országokban működő nemzetbiztonsági rendszereket is, hogy még pontosabb következtetéseket tudjunk levonni a nemzetközi trendek vonatkozásában. Ehhez az országok két csoportját kell elemzés alá venni. Az első csoportba tartoznak azok az országok, amelyek közvetlen hatást gyakorolnak hazánk nemzetbiztonságára. Ezek közé tartozik Ausztria, Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia, Horvátország, Szlovénia, valamint Oroszország és az Amerikai Egyesült Államok. (A 2. számú térképvázlaton piros színnel jelölt orszá-

gok.) A szűkebb vizsgálatba be kell vonni a Magyarországgal összemérhető⁶⁴ európai országokat is, amelyek a második csoportot képezik, mint Belgiumot, Bulgáriát, Csehországot, Dániát, Portugáliát, Hollandiát és Svédországot. (A 2. számú térképvázlaton kék színnel jelölt országok) A fenti két országcsoportot lehet Magyarország nemzetbiztonsága szempontjából releváns országnak tekinteni.

A szolgálatok számára vonatkozó adatokból (1. számú ábra) megállapítható, hogy a nagyobb országok (Amerikai Egyesült Államok és Oroszország) kivételével kettő–hat, de többségükben (11 esetben) kettő–négy nemzetbiztonsági szolgálat működik. Köztük nincs olyan ország, ahol legalább egy katonai nemzetbiztonsági szolgálat ne létezne. 15-ből háromban több katonai szervezet van, mint polgári (2. számú ábra). Megállapítható a hírszerző és az elhárító szolgálatok (3. számú ábra) hangsúlyossága, valamint a Magyarországgal összemérhető és kisebb országok (hat) esetében jellemző az integrált hírszerző–elhárító szolgálat működése. A nem klasszikus nemzetbiztonsági szolgálatok ugyan jelen vannak, de nem szignifikáns mértékben, talán a nyomozóhatósági jogkörrel rendelkező szolgálatok jelennek meg (négy ország) viszonylag nagyobb számban. A koordináló, az adatszerző és az adatvédelmi szolgálatok egy–két esetben léteznek.

A szolgálatok felügyeletének vizsgálata (4. számú ábra) alapján megállapítható, hogy mind a 15 országban működik a védelmi miniszter alárendeltségében katonai nemzetbiztonsági szolgálat. Az államfő, a kormányfő és más miniszterek vonatkozásában már nem így van, mert a polgári szolgálatok felügyelete már sokkal megosztottabb. Az államfő hat, a belügyminiszter öt, az igazságügyi miniszter öt, a kormányfő négy, a külügyminiszter két, valamint két országban további miniszterek is ellátják legalább egy nemzetbiztonsági szervezetet irányítását. Az államfő és a védelmi miniszter esetében van arra példa, hogy nem egy, hanem kettő vagy több nemzetbiztonsági szolgálat tartozik közvetlen alárendeltségébe.

A fenti 15 ország nemzetbiztonsági rendszerének áttekintéséből levonható következtetések többségében megegyeznek a szélesebb nemzetközi kitekintés eredményeivel. Egyes esetekben azonban hangsúlyosabban megjelennek azok a megállapítások, amelyeket a 32 ország esetéből lehet levonni. Ezek közé tartozik a hírszerző és az elhárító szervezetek hangsúlyossága, valamint az integrált hírszerző–elhárító szervezetek léte.

⁶⁴ Magyarországgal összemérhető országnak lehet tekinteni, amelynek területe, lakossága vagy gazdasága hasonló értékeket mutat.

Következtetések

Az európai országok nemzetbiztonsági rendszereinek vizsgálata alapján megállapítható, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok nem csak a kormányzatok egy-egy különálló támogató szervezeteként működnek, hanem egy komplex rendszert képeznek, amelynek működésében mindegyik hatalmi ág szerepet vállal. A nemzetbiztonsági rendszerben ennek következtében a nemzetbiztonsági szolgálatokon túl jelen vannak a törvényhozók, a bíróságok képviselői, valamint a kormányzat (a végrehajtói hatalom) meghatározott spektruma is. Erre azért van szükség, mert a nemzetbiztonsági szolgálatok olyan funkciókat látnak el, amelyek az ország biztonságával és fennmaradásával vannak összefüggésben, így hatékonyságuk, eredményességük meghatározhatja az ország túlélési képességét. Ennek érdekében az állam olyan jogosítványokat adott a szolgálatoknak, amelyekhez átlagon felüli ellenőrzés is szükséges, hogy megelőzzék az azokkal történő visszaélést.

Ez a komplex nemzetbiztonsági rendszer minden országban jelen van (még akkor is, ha hivatalos létezését nem minden ország fogadja el létező fogalomként), de az országok sajátosságai, többek között a politikai berendezkedés, a történelmi hagyományok, a nemzetközi biztonsági helyzet, a pénzügyi-gazdasági lehetőségek meghatározzák a rendszer szereplőinek számát és működését. A nemzetbiztonsági rendszer alapvető átalakítása minden esetben olyan paradigmaváltásokhoz köthető, mint például az új államalakulatok létrejötte (pl.: Csehország és Szlovákia esetében), fegyveres konfliktusok (pl.: délszláv háborúk, az 1989-es román forradalom), rendszerváltások (pl.: Bulgária), valamint a szolgálatok olyan mértékű törvényellenes működés (pl.: Lengyelország), amely elkerülhetetlenné tette a változtatást.

A nemzetbiztonsági szolgálatok számát illetően az elmúlt évtizedben kettős folyamat volt megfigyelhető. Egyik a szolgálatok számának növekedése, a nemzetbiztonsági rendszer fragmentálódása. Ennek oka az, hogy a nemzetbiztonsági rendszer egyre szélesebb feladatrendszert kell, hogy ellásson, amely érdekében az állam újabb funkcionális, de nem klasszikus szolgálatokat hoz létre. 2001 után számos országban a korábbi terrorellenes szervezeteket alakították át nemzetbiztonsági szolgálatokká. A másik folyamat a szolgálatok létszámának csökkenése, amely a létező nemzetbiztonsági szervezetek integrációjában jelenik meg. A szolgálatok összevonására általában pénzügyi és gazdasági szempontok miatt kerül sor.

Az országok sajátosságai ellenére is vannak olyan törvényszerűségek, amelyek a nemzetbiztonsági szolgálatokkal kapcsolatban meg lehet határozni. Ez

vonatkozik a szolgálatok jellegére, kategóriájára, valamint a szolgálatok irányítására és felügyeletére.

A szolgálatokat alapvetően katonai és polgári szervezetekre lehet felosztani, amelyek között leginkább abban van különbség, hogy a katonai szervezetek munkatársai egyben a haderők tagjai is, és alapvetően a biztonság katonai szegmensével foglalkoznak. A tevékenységi jelleget vizsgálva meg lehet különböztetni alapvetően hírszerző és elhárító szervezeteket, amelyeket klasszikus nemzetbiztonsági szolgálatoknak tekintjük. Ezen kívül megkülönböztetünk további szolgálatokat is, amelyek a nemzetbiztonság egy-egy szegmensével foglalkoznak, például az adatvédelemmel, a bűnüldözéssel, a terrorellenes harccal vagy a korrupcióellenes fellépéssel. Az utóbbi szervezeteket nevezzük nem klasszikus nemzetbiztonsági szolgálatoknak, amelyek csak néhány országban működnek nemzetbiztonsági szolgálatként, általában azokban, ahol az adott területnek a kormányzat nagyobb hangsúlyt akar adni.⁶⁵ A klasszikus nemzetbiztonsági szolgálatok polgári és katonai szervezetekből állnak, de nem minden országban található meg önálló formában a két szolgálat, mert számos helyen történelmi, pénzügyi vagy politikai okokból integrált szolgálatként működnek. Megállapítható, hogy több helyen van katonai hírszerző szolgálat, mint polgári, míg az elhárító szolgálatok esetében már nem ennyire egyértelmű a helyzet, mert ott közel hasonló arányban vannak a polgári és a katonai szolgálatok. Az elhárító szolgálatoknál ez abból adódik, hogy a katonai elhárítás csak a haderővel foglalkozik, míg a polgári elhárítás az egész országgal, így sok esetben a katonai elhárítást a polgári szervezetbe integrálták. A hírszerző szolgálatok vonatkozásában alapvetően katonai fölény van, amely abból adódhat, hogy a hírszerzés történelmileg a haderőben alakult ki és fejlődött tovább.

A nemzetközi kitekintés eredményeit szükséges összehasonlítani a magyar nemzetbiztonsági rendszerrel annak érdekében, hogy megállapítsuk, mennyire illeszkedik Magyarország a nemzetközi trendekhez? Hazánkban a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló – többször módosított – 1995. évi CXXV. számú törvény határozza meg a nemzetbiztonsági szolgálatok számát és feladatrendszerét (jellegét). A jogszabály alapján, Magyarországon – jelenleg – négy nemzetbiztonsági szolgálat működik, ami megfelel a releváns országok gyakorlatának. A szervezetek vizsgálata alapján három polgári és egy katonai szolgálat létezik, amely megfelel a nemzetközi kitekintés trendjének mind a polgári–katonai szervezetek arányában, mind abban, hogy működik legalább egy katonai nemzetbiztonsági szol-

⁶⁵ Itt szükséges megnevezni, hogy nem csak a nemzetbiztonsági szolgálatok végezhetnek titkos információgyűjtést.

gálat is. A szolgálatok jellege alapján egy hírszerző (Információs Hivatal), egy elhárító (Alkotmányvédelmi Hivatal), egy adatszerző (Nemzetbiztonsági Szakszolgálat) és egy integrált hírszerző–elhárító (Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat) vesz részt a nemzetbiztonsági rendszer tevékenységében. Ez összhangban van azzal a nemzetközi tapasztalattal, amely a hírszerző és az elhárító szolgálatok hangsúlyosságát támasztja alá. A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat létezése részben eltér, részben pedig erősíti a nemzetközi trendeket. Elnél, mert a 32 ország közül csak háromban működik önálló adatszerző szervezet, illetve erősíti, mert 32 ország közül 19-ben működik nem csak hírszerző vagy elhárító szolgálat. Magyarország része annak a nemzetközi folyamatnak, amely zömmel a kisebb országokat (pl.: Szlovákia, Csehország, Szlovénia, Belgium) jellemzi, miszerint azok integrált hírszerző–elhárító szolgálatokat hoznak létre. A szolgálatok felügyeletét – amelyet Magyarországon szintén jogszabályok határoznak meg – a kormányfő (aki kormányrendeletben a Miniszterelnökséget vezető államtitkárt bízta meg az Információs Hivatal irányításával), a belügyminiszter (Alkotmányvédelmi Hivatal, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat) és a honvédelmi miniszter (Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat) látja el. Hazánkban is tartozik a honvédelmi miniszter alárendeltségébe legalább egy nemzetbiztonsági szolgálat. A többi irányítását a belügyminiszter és a kormányfő látja el, amely szintén összhangban van a nemzetközi gyakorlattal. Összefoglalva, a 32 országot áttekintő szélesebb és a 15 releváns országot megvizsgáló szűkebb elemzés alátámasztotta, hogy Magyarország jelenlegi nemzetbiztonsági rendszere megfelel a nemzetközi mintáknak és trendeknek.

A tanulmány lezárva: 2013. december 31-én.

IRODALOM- és FORRÁSJEGYZÉK

1. JENSEN, J. CARL–MCELREATH, H. DAVID–GRAVES MELISSA: INTRODUCTION INTELLIGENCE STUDIES (2013, CRC PRESS), ISBN 978-1-4665-0003-7
2. LOWENRHAL, MARK M.: INTELLIGENCE FROM SECRET TO POLICY (2012, CQ PRESS), ISBN 978-1-60871-675-2
3. A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. számú törvény.
4. (Forrás: net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99500125.TV, letöltési idő: 2013.12.01.)

<http://www.sis.gov.sk/zakonsis.html>

<http://www.nbusr.sk/sk/o-urade/vedenie-uradu.1.html>

<http://nomenom.blogspot.hu/2011/01/das-heeresnachrichtenamt-hna.html>

http://www.bmi.gv.at/cms/BMI_OeffentlicheSicherheit/2008/05_06/files/A_BWEHRAMT.pdf

http://www.bmi.gv.at/cms/bmi_verfassungsschutz/

http://sova.gov.si/en/index845c.html?sv_path=1102,1107

http://www.mo.gov.si/si/o_ministrstvu/organizacija/obvescevalno_varnostn_a_sluzba/

<http://www.sie.ro/>

<http://www.sri.ro/>

<http://www.spp.ro/?p=124&lang=en>

<http://www.stsnet.ro/indexe.html>

<http://militar.infomondo.ro/tag/dgia>

<http://www.dgipi.ro/index.php?lang=en>

<http://www.bis.cz/kdo-jsme.html>

<http://www.uzsi.cz/en/>

<http://www.aw.gov.pl/eng/historia-instytucji/historia-instytucji.html>

http://www.abw.gov.pl/portal/en/16/About_ISA.html

<http://www.sww.gov.pl/en/index.html>

<http://www.skw.gov.pl/index.htm?lev1=0>

<http://www.cba.gov.pl/en/?dzial=>

http://www.bnd.bund.de/EN/Home/home_node.html

<http://www.kommando.streitkraeftebasis.de/portal/a/kdoskb/!ut/p/c4/04>

[SB8K8xLLM9MSSzPy8xBz9CP3I5EyrpHK94uyk-](http://www.kommando.streitkraeftebasis.de/portal/a/kdoskb/!ut/p/c4/04)

[OyUfL3y1MySIOKS4hK93MQUvdLUpNSiOrxi YJsR0UAUKJtgw!!/](http://www.kommando.streitkraeftebasis.de/portal/a/kdoskb/!ut/p/c4/04)

<http://www.interieur.gouv.fr/Actualites/L-actu-du-Ministere/Reforme-du-renseignement-interieur>
<http://www.defense.gouv.fr/ema/interarmees/la-direction-du-renseignement-militaire>
<http://www.defense.gouv.fr/dpsd>
<http://www.defense.gouv.fr/english/dgse>
<http://www.douane.gouv.fr/>
<http://www.sirp.pt/cms/view/id/14>
<http://www.emgfa.pt/pt/organizacao/cismilitar>
<http://www.sis.pt/sissirp.html#>
<http://www.intelpage.info/la-inteligencia-espanola.html>
<https://www.mi5.gov.uk/home/about-us/who-we-are.html> – MI5
<https://www.sis.gov.uk/about-us/who-we-are.html> – MI6
<http://www.gchq.gov.uk/AboutUs/Pages/Accountability-and-the-Law.aspx>
<https://www.gov.uk/defence-intelligence>
<https://www.pet.dk/English/About%20PET.aspx>
<http://fe-ddis.dk/eng/About-DDIS/Pages/Organization.aspx>
https://www.nsm.stat.no/Globale_funksjoner/Global-menu/In-English/
<http://forsvaret.no/om-forsvaret/organisasjon/felles/etjenesten/Sider/Etterretningstjenesten.aspx>
<http://www.pst.no/trusler/masseodeleggelsesvapen/>
<http://www.sakerhetspolisen.se/>
[http://www.supu.fi/poliisi/supo60/home.nsf/files/FFC4D81B9F3DFB2CC225788000339B77/\\$file/2011_Supo-English.pdf](http://www.supu.fi/poliisi/supo60/home.nsf/files/FFC4D81B9F3DFB2CC225788000339B77/$file/2011_Supo-English.pdf)
<https://www.aivd.nl/english/aivd/about-the-aivd/>
<http://www.defensie.nl/mivd/>
<http://english.nctv.nl/>

MELLÉKLET

Albánia

SHISH – Sherbimi Informativ te Shtetit – Állami Információs Szolgálat

SHIU – Sherbimi Informativ Ushtarak – Katonai Információs Szolgálat

Amerikai Egyesült Államok

AFISRA – Air Force Intelligence, Surveillance and Reconnaissance Agency – Légierő Hírszerző, Ellenőrző és Felderítő Ügynöksége

CGI – Coast Guard Intelligence – Parti Őrség Hírszerzése

CIA – Central Intelligence Agency – Központi Hírszerző Ügynökség

DIA – Defense Intelligence Agency – Védelmi Hírszerző Ügynökség

FBI – Federal Bureau of Investigation – Szövetségi Nyomozóiroda

INR – Bureau of Intelligence and Research – Hírszerző és Kutató Iroda

ISCOM – Army Intelligence and Security Command – Szárazföldi Csoportok Hírszerző és Biztonsági Parancsnoksága

I&A – Office of Intelligence and Analysis – Hírszerző és Elemző Hivatal

MCIA – Marine Corps Intelligence Activity – Tengerészgyalogság Hírszerző Tevékenysége

NGA – National Geospatial-Intelligence Agency – Nemzeti Térfelderítő–Hírszerző Ügynökség

NRO – National Reconnaissance Office – Nemzeti Felderítő Hivatal

ODNI – Office of Director of National Intelligence – Nemzeti Hírszerző Igazgató Hivatala

OICI – Office of Intelligence and Counterintelligence – Hírszerző és Elhárító Hivatal

ONI – Office of Naval Intelligence – Haditengerészeti Hírszerzési Hivatal

ONSI – Office of National Security Intelligence – Nemzetbiztonsági Hírszerzés Hivatala

TFI – Office of Terrorism and Financial Intelligence – Terrorizmus és Pénzügyi Hírszerzés Hivatala

Ausztria

BVT – Bundesamt für Verfassungsschutz und Terrorismusbekämpfung – Alkotmányvédelmi és Terrorelhárító Szövetségi Hivatal

HAA – Heeresabwehramt – Haderő Elhárító Hivatala

HNaA – Heeresnachrichtenamt – Haderő Hírszerző Hivatala

Belgium

ADIV/SGRS – Algemene Dienst Inlichting en Veiligheid/Service Général du Renseignement et de la Sécurité – Katonai Felderítő és Biztonsági Főszolgálat

VSSE/SE – Veiligheid van de Staat/Surete de l'Etat – Állami Biztonsági Főszolgálat

Bulgária

CVI – Szluzsba Vojenna Informacija – Katonai Hírszerző Szolgálat

DANSz – Dizsavna Agencija Nacionalna – Állami Nemzetbiztonsági Ügynökség

NRSz – Nacionalna Razisznvatyelna Szluzsba – Nemzeti Hírszerző Szolgálat

Csehország

BIS – Bezpečnostní Informacní Sluzba – Biztonsági Információs Szolgálat

ÚZSI – Úrad pro Zahranični Styky a Informacie – Külkapcsolati és Információs

Hivatal

VZ – Vojenske Zpravodajství – Katonai Hírszerzés

Dánia

FE – Forvarets Efterretningstjeneste – Védelmi Hírszerző Szolgálat

PER – Polities Efterretningstjeneste – Biztonsági Hírszerző Szolgálat

Egyesült Királyság

DI – Defence Intelligence – Védelmi Hírszerzés

GCHQ – Government Communication Headquarters – Kormányzati Kommunikációs Parancsnokság

SIS/MI6 – Secret Intelligence Service/Military Intelligence 6 – Titkos Hírszerző Szolgálat

SS/MI5 – Security Service – Biztonsági Szolgálat

Észtország

KAPO – Kaitsepolitseiamet – Biztonsági Rendészeti Ügynökség

TB – Teabeamet – Információs Ügynökség

Finnország

PT – Paaesikunnan Tiedusteluosasto – Katonai Hírszerző Szolgálat

SUPO – Suojelupoliisi – Biztonsági és Hírszerző Szolgálat

Franciaország

CNR – Conseil National du Renseignement – Nemzeti Hírszerző Tanács

DCRI – Direction Centrale du Renseignement Intérieur – Belső Hírszerzés Központi Igazgatósága

DGSE – Direction Générale de la Sécurité Extérieure – Külföldi Biztonsági Főigazgatóság

DNRED – Direction National du Renseignement et des Enquetes Douanieres – Nemzeti Hírszerző és Nyomozó Vám Igazgatóság

DPSD – Direction de la Protection et de la Sécurité de la Défense – Katonai Védelmi és Biztonsági Igazgatóság

DRM – Direction du Renseignement Militaire – Katonai Hírszerző Igazgatóság

TRACFIN – Traitement du Renseignement et Action contre les Circuits Financiers clandestins – Titkos Pénzügyi Műveletekkel Kapcsolatos Felderítés és Akció Vezetés

Görögország

E-group/MID – Hellenic National Defence General Staff Military Intelligence Division – Görög Nemzetvédelmi Vezérkar Katonai Hírszerző Főigazgatóság

EYP – Ethniki Ypiresia Pliroforion – Nemzeti Információs Szolgálat

Hollandia

AIVD – Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst – Általános Hírszerző és Elhárító Szolgálat

FIOD – Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst – Vám- és Pénzügyi Nyomozóhatóság

MIVD – Militaire Inlichtingen en Veiligheidsdienst – Katonai Hírszerző és Elhárító Szolgálat

NCTB – Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid – Nemzeti Terrorizmus Elleni Koordinációs Intézet

Horvátország

SOA – Sigurnosno-obavjestajna Agencija – Biztonsági és Hírszerző Ügynökség

VSOA – Vojna Sigurnosno-obavjestajna Agencija – Katonai Biztonsági és Hírszerző Ügynökség

Írország

G2 – Military Intelligence Branch of the Irish Defence Forces – Ír Védelmi Erők Katonai Hírszerző Szervezete

SDU – Special Detective Unit – Aonad Speisialta Bleachtaireachta – Különleges Nyomozó Egység

NSU – National Surveillance Unit – Aonad Faireachán Náisiúinta – Nemzeti Ellenőrző Egység

Lengyelország

ABW – Agencja Bezpieczenstwa Wewnetznego – Belbiztonsági Ügynökség

AW – Agencja Wywiadu – Hírszerző Ügynökség

CBA – Centralna Biuro Antykorupcyjne – Központi Korrupcióellenes Iroda

SKW – Szluzsba Kontrwywiadu Wojskowego – Katonai Elhárító Szolgálat

SWW – Szluzsba Wywiadu Wojskowego – Katonai Hírszerző Szolgálat

Lettország

DP – Drošības Policija – Biztonsági Rendőrség

MIDD – Militaras Izlukosanas un Drosibas Dienests – Katonai Hírszerző és Biztonsági Szolgálat

SAB – Satversmes Aizsardzibas Birojs – Alkotmányvédelmi Iroda

Litvánia

AOTD – Antrasis Operatyviniu Tarnybu Departamentas – Második Vizsgálati Igazgatóság

STT – Specialiuju Tyrimu Tarnyba – Különleges Nyomozó Szolgálat

VSD – Valstybes Saugumo Departamentas – Állambiztonsági Igazgatóság

Németország

BfV – Bundesamt für Verfassungsschutz – Szövetségi Alkotmányvédelmi Hivatal

BND – Bundesnachrichtendienst – Szövetségi Hírszerző Szolgálat

MAD – Militarischer Abschirmdienst – Katonai Elhárító Szolgálat

Norvégia

FSA – Forsvarets Sikkerhetsavdeling – Fegyveres Biztonsági Osztály

NIS – Etterretningstjenesten (E-tjenesten) – Norvég Hírszerző Szolgálat

NSM – Nasjonal Sikkerhetsmyndighet – Norvég Nemzetbiztonsági Hatóság

PST – Politiets Sikkerhetsjeneste – Norvég Rendőrségi Biztonsági Szolgálat

Olaszország

AISE – Agenzia Informazioni e Sicurezza Esterna – Külföldi Biztonsági és Hírszerző Ügynökség

AISI – Agenzia Informazioni e Sicurezza Interna – Belföldi Biztonsági és Hírszerző Ügynökség

DIS – Dipartimento delle informazioni per la sicurezza – Biztonsági és Hírszerző Főosztály

RIS – Reparto Informazione e Sicurezza – Információs és Biztonsági Főosztály

Oroszország

FSzB – Fegyernalnaja Szluzsba Bezopasztnosztji – Szövetségi Biztonsági Szolgálat

FSzKN – Fegyernalnaja Szluzsba po Kontrolju za oborotom narkotikov – Szövetségi Kábítószer Ellenőrzési Szolgálat

FSzO – Fegyernalnaja Szluzsba Ohrani – Szövetségi Védelmi Szolgálat

RFM – ROSFINMONITORING – Fegyernalnaja Szluzsba na Finanszovomu Monitoringu – Szövetségi Pénzügyi Monitoring Szolgálat

GRU – Glavnoje Razvedivatyelnoje Upravlenyje – Felderítő Főcsoportfőnökség

GUSzP – Glavnoje Upravlenyje Specialnih Program – Különleges Programok Főcsoportfőnöksége

SzVR – Szluzsba Vnyesnyej Razvedki – Külső Hírszerző Szolgálat

Portugália

CISMIL – Centro de Informacoes e Seguranca Militar – Katonai Hírszerző és Biztonsági Központ
SIED – Servico de Informacoes Estratégicas de Defesa – Stratégiai Védelmi Hírszerző Szolgálat
SIRP – Sistema de Informacoes de Republica Portuguesa – Portugál Köztársaság Hírszerző Rendszere
SIS – Servico de Informacoes de Seguranca – Biztonsági Hírszerző Szolgálat
Románia
DGIA – Directia Generala de Informatii a Apararii – Védelmi Információs Főigazgatóság
DGIPI – Directia Generala de Informatii si Protectie Interna – Belső Védelmi Főigazgatóság
SIE – Serviciul de Informatii Externe – Külföldi Hírszerző Szolgálat
SRI – Serviciul Roman de Informatii – Román Hírszerző Szolgálat
SPP – Serviciul de Protectie si Paza – Őrző-védő Szolgálat
STS – Serviciul de Telecomunicatii Speciale – Speciális Távközlési Szolgálat
Spanyolország
CIFAS – Centro de Inteligencia de las Fuertas Armadas – Fegyveres Erők Hírszerző Központja
CGI – Comisaria General de Informacion – Információs Főbiztosság
CNCA – Centro Nacional de Coordinacion Antiterrorista – Terorellenes Nemzeti Koordinációs Központ
SIGC – Servicio de Informacion de la Guardia Civil – Csendőrség Információs Szolgálata
Svájc
NDB – Nachrichtendienst des Bundes – Szövetségi Hírszerző Szolgálat
MND – Militarischer Nachrichtendienst – Katonai Hírszerző Szolgálat
ÜPF – Überwachung Post- und Fernmeldeverkehr – Postai és Távközlési Felügyelet
Svédország
FRA – Förvarets Radioanstelt – Nemzeti Rádió Felügyelet
MUST – Försvarstabens Sakerhetstjanst – Katonai Felderítő Szolgálat
SAPO – Sakerhetspolisen – Titkosszolgálat
Szerbia
BIA – Bezbednosno-Informativna Agencija – Biztonsági-információs Ügynökség
VBA – Vojnobezbednosna Agencija – Katonai Biztonsági Ügynökség
VOA – Vojnoobavestanka Agencija – Katonai Felderítő Ügynökség
Szlovákia

NBÚ – Národný Bezpečnostný Úrad – Nemzetbiztonsági Hivatal

SIS – Slovenská Informačná Služba – Szlovákai Információs Szolgálat

VS – Vojenské Spravodajstvo – Katonai Hírszerzés

Szlovénia

OVS MOSR – Obvescevalno Varnostna Služba Ministrstvo za Obrambo Rebulika

Slovenija – Védelmi Minisztérium Hírszerző és Biztonsági Szolgálata

SOVA – Slovenska Obvescevalno Varnostna Agencija – Szlovén Hírszerző és Biztonsági Ügynökség

Törökország

J2 – Türk Silahlı Kuvvetleri, Genel Kurmay Başkanlığı, İstihbarat Başkanlığı – Török Fegyveres Erők Vezérkara, Felderítő Főcsoportfőnöksége

KDGM – Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı – Közbiztonsági és Közrendvédelmi Államtitkárság

MIT – Milli İstihbarat Teskilati – Nemzeti Hírszerző Szervezet

Ukrajna

DSzSZZIU – Derzsavna Szlužsba Szpecialnoho Zvjazku ta Zahisztu Informaciji

Ukrajini – Ukrán Állami Különleges Híradó és Információvédelmi Szolgálat

HUR – Holovne Upravlinja Rozvidki – Felderítő Főcsoportfőnökség

SzBU – Szlužsba Bezpeki Ukrajini – Ukrán Biztonsági Szolgálat

SzZRU – Szlužsba Zovnyisnoji Rozvidki Ukrajini – Ukrán Külső Hírszerző Szolgálat

UDOU – Upravlinja Derzsavnoji Ohoroni Ukrajini – Ukrán Államvédelmi

A 2. vkf. osztály és a rádióamatőr mozgalom kapcsolatai

Dr. Dobák Imre

Absztrakt:

A tanulmány a rádióamatőr egyesületek történeti kérdéseit vizsgálja. A rádióamatőr egyesületek kezdetei hazánkban az 1920-as évekre tehetőek, majd később az 1930-as évek közepén a Magyar Rövidhullámú Amatőrök Országos Egyesületének (MRAOE) tevékenysége vált meghatározóvá. A bemutatott honvédelmi kapcsolatrendszer főként az MRAOE-hez kötődik, amely szervezet gyűjtőhelye volt sok értékes rádiós szakembernek, akik munkájukkal a honvédelmi és hírszerzési - elhárítási feladatokat segítették.

Kulcsszavak: hírszerzés, 2. vkf. osztály, rádióamatőr, rádiólehallgatás

Abstract:

The study examines the historical aspects of radio amateur clubs. In our country, the beginnings of radio amateur clubs date back to the 1920s and in the middle of the 1930s the Hungarian Associations of Shortwave Amateurs (MRAOE) became a dominant organization. The presented relationships mainly belong to the MRAOE, which was a gathering place for many of those valuable radio technicians who assisted the defense and intelligence response tasks.

Keywords: intelligence, 2. Department of General Staff (2. vkf.), radio amateur, radio reconnaissance

A 2. vkf. osztály és a rádióamatőr mozgalom kapcsolatai

A titkosszolgálatok és a rádiózás szakmai fejlődése közötti történeti kapcsolatok sorában szakmai érdekességgel szolgálhat a rádióamatőr mozgalmak jelentősége. Tevékenységük különösen a második világháború táján értelmezett időszakában került a titkosszolgálatok hírszerzési és elhárítási területeinek látókörébe. A szervezeteik között kialakuló kapcsolatok több ország esetében is sikeresen hozzájárultak az aktuális titkosszolgálati feladatok végrehajtásához.

Ilyen tevékenység volt a rádiófelderítő tevékenység, amely kapcsán a rádióamatőrök szerepére egy 2013-ban közzétett brit tanulmány⁶⁶ is felhívja a figyelmet. Nagy-Britanniában az RSGB angol rádióamatőr szervezet a németek elleni küzdelem során került előtérbe, ahol az érintett kormányzati szervezet kérésére, több mint ezeröttszáz rádióamatőr végzett önkéntes alapon felderítő munkát. Feladataik a brit katonai hírszerzés Rádió Biztonsági Szolgálatához (RSS) kapcsolódtak. Feladatukat a Nagy-Britanniában lévő német és olasz ügynökök rövidhullámú, rádiós sáv tartományban továbbított adásainak felderítése, valamint a légi erő és egyéb adások lefigyelése képezték.

A magyarországi titkosszolgálati célú rádiózás és felderítés történetének kezdeteire visszatekintve is felmerülhet a korabeli rádióamatőr mozgalmak tevékenységének és szerepének kérdése, így jelen tanulmány a magyar rádióamatőrmozgalom kezdeti szerveződéseinek időszakát követően az 1930-as években megalakuló Magyar Rövidhullámú Amatőrök Országos Egyesületének (továbbiakban: MRAOE) és a korszakban jelenlévő magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás (2. vkf. osztály⁶⁷) szervezetének kapcsolatrendszerére tekint vissza. A témakörben alapvetően a vonatkozó levéltári anyagok (főként a 2. vkf. osztály feladatrendszerével és személyi állományával foglalkozó, az ÁVH működésének

⁶⁶ Katia MOSKVITCH - *The teenage radio enthusiasts who helped win World War II*, 4 July 2013, Az RSS központja Londonban, Wormwood Scrubs volt, ahonnan 1940-ben Arkley-be költöztek a német légitámadások elől.

<http://www.bbc.co.uk/news/technology-23162846> (letöltve: 2013. szeptember 20.)

⁶⁷ A magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöke 2. (hírszerző és kémelhárító) osztálya (A szervezet megnevezéseként a gyakran a köztudatban, valamint a szervezethez köthető egyes személyek későbbi írott anyagaiban is vkf. 2. osztály elnevezéssel használják.)

időszakában keletkezett iratok), közzétett szakmatörténeti tanulmányok⁶⁸, valamint egyes rádióamatőr szakirodalmak⁶⁹ szolgálhatnak érdekességgel.

A rádióamatőr egyesületek, mozgalmak kezdetei hazánkban az 1920-as évek közepére tehetőek, amelyek sorában a Műegyetemi Rádió Club, majd 1928-tól a Magyar Rövidhullámú Amatőrök Egyesülete (MRAE) tekinthetőek meghatározó amatőr mozgalmi szerveződéseknek. (Az első engedélyt „rövidhullámú táviró adó és vevőberendezés” létesítésére 1927 októberében adták ki⁷⁰). A katonai – honvédelmi érdekek mentén formálódó rövidhullámú amatőr egyesületi munka elmélyülését a rádióamatőr szakirodalom és a rádióamatőr mozgalmi szerveződések áttekintő, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) fellelt tanulmány⁷¹ is csak későbbre, az 1932-1933-as évekre teszi. Ekkor, Bibó Dénes⁷² kezdeményezésére és szervezésével tettek lépéseket a polgári jellegű amatőregyesület elsorvasztására és új egyesület létrehozására.

Az első hivatalos polgári egyesület⁷³ feloszlata rövid időn belül be is következett és megtarthatta alakuló közgyűlését az új amatőr mozgalom, amelynek alapszabályát a hatóságok jóváhagyták. Az új szervezet, Magyar Rövidhullámú Amatőrök Országos Egyesülete (MRAOE) néven 1934. január 13-án alakult meg a Honvédelmi Minisztérium támogatásával. A HM-hez kapcsolódó kötődést tekintve azok mind anyagi támogatás formájában megjelentek (az ún. 7/ö. (összekötő) osztályon keresztül), valamint az egyesület vezetősége és tagjai sorába több,

⁶⁸ Többek között rendkívül értékes történeti ismeretekkel szolgál a hazai rádiófelderítés vonatkozásában Ritter László: *A magyar rádiófelderítés a második világháborúban c. tanulmánya, Felderítő Szemle, IX. évfolyam 2. szám. 2010. június, MK KFH, Budapest. pp. 149-168.*

⁶⁹ Például: ÉRSEK János: *Rövidhullámú amatőr rádiózás – A kezdetektől 1944-ig, Ajtósi Dürer Kiadó, Budapest, 1993*

⁷⁰ uo. 19-20.o.

⁷¹ ÁBTL A-3238.

⁷² Bibó Dénesről Ritter László tanulmánya megjegyzi, hogy „...a magyar rádióamatőr mozgalom létrehozásában elvülhetetlen érdemeket szerzett. Ugyanakkor a Prónay-különítmény tagjaként elkövetett rémtettei mellett a nyilasmozgalomban játszott aktív” szerepet játszott. Ritter László: *A magyar rádiófelderítés a második világháborúban - Felderítő Szemle, IX. évf. 2. szám, 2010. június. 164. o.*

<http://www.kfh.hu/hu/letoltes/fjsz/2010-2.pdf>, letöltve: 2013. július 5.)

⁷³ Szerző megj.: Az első egyesület a Magyar Rövidhullámú Amatőrök Egyesülete volt (MRAE) nevében nem összekeverendő a későbbi Magyar Rövidhullámú Amatőrök Országos Egyesületével (MRAOE).

rádióamatőr tevékenységgel foglalkozó vezérkari tiszt is bekerült. Az egyesület kiteljesedése az 1934-1938 közötti időszakról figyelhető meg, amikor is új telephelyet és irodákat kaptak⁷⁴.

A vkf-es kapcsolatokat keresve érdemes megnézni az egyesület elnökeinek sorát, ahol megtalálhatjuk például vitéz Hollós Lajos alezredest, akinek 2. vkf. osztályhoz való kötődésére több forrás is utal. Nevével az 1930-as évek második felében a 2. vkf. osztály 1934-1938 közötti hírszerző – offenzív alosztály (Koffa) Rádiós Csoportjának vezetőjeként találkozhatunk⁷⁵, amely csoport feladatai közé többek között a rádiózással kapcsolatos tevékenységek és a kiképzés is tartozott. Rajta kívül az amatőr mozgalom vezetőségének⁷⁶ azonban több tagja is hivatásból adódóan a fegyveres szervek állományához tartozott.

A korszak vezeték nélküli kommunikációs lehetőségét biztosító rádiózás rohamosan fejlődő légkörében, így lassan meghatározóvá vált az MRAOE életében az érintett honvédelmi-katonai szféra érdekeinek jelenléte. Ennek súlya - főleg később a világháború időszakához közeledve - talán még inkább felerősödött, hiszen az amatőrök közrendszerének és szakértelmének kiaknázása nemcsak a katonai célú híradó feladatok ellátását, hanem egyéb rádiózáshoz köthető hírszerző és elhárító tevékenységek végrehajtását is elősegíthette. Szakmai ismereteik felhasználhatóak voltak a honvédségi – híradó, valamint a titkosszolgálati célú távírász munkaköröknél, hiszen a rádióamatőr egyesületen belül „nevelődő” személyek kellő gyakorlattal rendelkeztek a rádiós sáv tartományokra jellemző rádióösszeköttetések kialakításában. Szakismereteik kiterjedtek az amatőr rádiókészülékek „házilag” megépítésére és működtetésére is. (Itt érdemes megjegyezni, hogy az adott korszakban a rádióamatőr céllal használandó készülékeket az amatőrök saját maguk építették, amelyet az is elősegített, hogy a „hatóságok szigorúan eljárta azok ellen, akik pénzért vagy más ellenszolgáltatásért, mások-

⁷⁴ *A Budapest, VIII. Mátyás tér 6. m. kir. Honvéd Művégtagpótló Intézetet 1938. február 6-tól a budapesti VI. kerület Lendvay utcában lévő irodákkal, később „laboratóriummal” felszerelt székház váltotta fel (a székház 1944-ben amerikai bombatalálatot kapott).*

⁷⁵ *BÖLL Gábor: A VKF-2 szervezettörténete az újabb kutatások tükrében p. 82. In.: Okvát Imre (szerk.): Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945-1958. Tanulmányok.*

⁷⁶ *Az MRAOE elnökei között jelentek meg Kaysersheimb Károly ny. honvéd tábornok (az egyesület első elnöke), 1942-ben bekövetkezett haláláig vitéz Hollós Lajos, majd az őt követő Nagy László alezredest. Alelnökeik (nem időrendben felsorolva) Szandovics József, Hódosy Pál, Bibó Dénes, Markaly Tibor, Bartos Ödön, vagy akár dr. Antalffy Imre (Forrás: Érsek János – Rövidhullámú amatőr rádiózás – A kezdetektől 1944-ig, Ajtósi Dürer Kiadó, Budapest, 1993, p.38., 64., 76.).*

nak is készüléket gyártottak”⁷⁷). A korszak honvédelmi szférája, hírszerző és kémelhárító szervezete így érhető módon egyre nagyobb arányban vette igénybe az amatőrök képzett rétegeit, amelyhez kellő bázist jelentett az MRAOE.

A folyamatosan fejlődő rádióadók és vevők kommunikációs összeköttetést jelenthettek országon belül, valamint a hullámterjedési sajátosságok figyelembevételével akár távoli országok irányába is biztosíthatták a szükséges információk továbbítását, és az adások vétele, illetve feldolgozása révén értékes információkat szolgáltathattak a 2. vkf. osztály számára is. A fokozódó katonai hatás erősödését jelzi az egyesület alapszabálya⁷⁸, továbbá a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk⁷⁹ 103. §-a is, amely biztosította a magánkézben lévő rádióeszközök és az azokhoz értő személyek igénybevételének lehetőségét.

A katonai hírszerzési és elhárítási célú kapcsolatok nyomai a 2. vkf. osztály Offenzív Alosztály (Koffa) és kémelhárítással foglalkozó Defenzív Alosztály (Deff) szervezeti feladatai oldaláról is fellelhetőek. A 2. vkf. osztály és a rádióamatőrök közötti szálakra a később keletkezett ÁVH-s iratanyagokban található elsődlegesen részinformációkat, hiszen ebben az időszakban erősödik fel az „ellenséges rádiós ügynökök” elleni munka jelentősége és folyamatos a korábbi rádióamatőr mozgalomhoz közelálló „gyanús kapcsolatokkal rendelkező” volt „vkf. 2-es” tisztek elszámoltatása, illetve meglévő szakmai ismereteik és kapcsolataik feltérképezése.

Ahhoz, hogy a rádióamatőr mozgalom kapcsolódási szálai láthatóak legyenek, mindenképpen érdemes néhány szót szólni a 2. vkf. Osztály szervezeti felépítéséről. Ennek részletei még napjainkban sem ismertek teljességgel, hiszen a működéséhez kapcsolódó iratok nagy része megsemmisült⁸⁰. A 2. vkf. osztály főbb elemeiben ismert szervezeti struktúrájában a hírszerzéssel foglalkozó Koffa Alosztály, valamint a kém- és szabotázs-elhárítással foglalkozó Defenzív Alosztály

⁷⁷ ÉRSEK J.: Rövidhullámú amatőr rádiózás – A kezdetektől 1944-ig, Ajtosi Dürer Kiadó, Budapest, 1993

⁷⁸ Pl. a tagság előfeltételéhez kötötte a feddhetetlen előéletet és államvédelmi szempontból való megbízhatóságot. (lásd: MRAOE alapszabályát in.: Érsek J.– Rövidhullámú amatőr rádiózás)

⁷⁹ 1939. évi II. törvénycikk - a honvédelemről (M. kir. posta, távírdák, távbeszélők, villamos jelzők, rádió alcím) 103 §.

Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8096>, (letöltve: 2013. aug. 10.)

⁸⁰ Lásd: SZAKÁLY Sándor: Az önálló magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás létrehozása 1918-1922. Budapest, 2012. p.101., valamint Böll Gábor: A VKF-2 szervezettörténete az újabb kutatások tükrében. Budapest, 2001. p. 72.

mellett külön jelenik meg a rejtjelfejtéssel és kódmegfejtéssel foglalkozó X. Alosztály. Utóbbi tevékenységét jelen tanulmány nem érinti, azonban a rádióadások anyagaihoz kapcsolódó rejtjelfejtő-feldolgozó szakterület tevékenysége természetesen nem elválasztható a rádióadások „megszerzését”, felderítését végző területektől. A vizsgált feladatkörök egyértelmű szervezeti helyét érintően a már megjelent tanulmányok és források azonban gyakran kisebb eltéréseket mutatnak. A szervezeten belüli elhelyezkedést tekintve így 1942. évi vkf. osztályokat is érintő Szolgálati Utasítás⁸¹ adhat közös alapot, amelyben a 2. vkf. osztály ügkörei és feladatai között:

- az állandó rádió lehallgató szolgálat megszervezése és vezetése,
- a ráf. századok feladatainak megszabása,
- a rejtjelző szolgálat (saját rejtjelező és idegen rejtjel megfejtő) tevékenysége szerepel.

Az egyes anyagokból is látszik azonban, hogy a lehallgató, rejtjelfejtő és egyéb rádiós tevékenységek munkafázisai több alosztály tevékenységét is érintették. Ilyen szervezeti elem volt például a lehallgató-iránymérő terület, az ún. LIM századok⁸², valamint a telepített lehallgató állomások.

Az amatőrmozgalom nyomai kapcsán az Offenzív és Defenzív Alosztályok struktúráját érdemes mindenképpen megvizsgálni, hiszen a rádiózáshoz kapcsolódó egyes feladatok mindkét alosztálynál megtalálhatóak voltak, érintve a rádióamatőr mozgalmi kapcsolódási szálakat is. A már jelzett tanulmány mellett, a 2. vkf. osztály tagjai által - vélhetően már az ÁVH fogságában, vagy internálásuk során⁸³ - készített írásokban szereplő ismertetések is segíthetnek a rádióamatőr tevékenység és szakmaiság kapcsolódásának megértésében. Az egyik ilyen iratban⁸⁴ annak készítője három részre: „offenzív”, „adat nyilvántartás” és „defenzív” területekre tagolta a 2. vkf. osztály 1930-as évek közepén meglévő szervezetét. Ezek (mint a három „alpalosztály” Off., Deff., Nyíl.) főbb feladatai:

⁸¹ SZAKÁLY Sándor: *Az önálló magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás létrehozása és működése a két világháború közötti Magyarországon 1918-1945.* Budapest, 2010 p. 42.

⁸² RITTER L. *A magyar rádiófelderítés a második világháborúban c. tanulmánya alapján ezeket 1942-ben önálló 101. rádióhírszerző zászlóalj keretbe szervezték.* p. 154.

⁸³ Az általam áttekintett vonatkozó levéltári anyagokból (ÁBTL) ez egyértelműen nem megállapítható.

⁸⁴ Például: ÁBTL, A-859 A 11-10.138/51. sz. obj. do. 10. melléklete

1) Az offenzív feladatokat a Központi Offenzív (ún. Koffa) Alosztály látta el, amely fő feladata a szomszédos Csehszlovákia, Románia, és Jugoszlávia katonai, gazdasági, kereskedelmi és ipari helyzetének felderítése volt.

(Szerz. megjegyzés: itt jelent meg továbbá a Rádióközpont, vagy rádió csoport, amely az érintett Koffa feladatokat, és a kiképzést szolgálhatta. A Koffa központjának a Falk Miksa úti Károly laktanya adott helyet.)

2) A Nyilvántartó alosztály feladataként jelent meg:

- a) a szomszédos Csehszlovákia, Románia, és Jugoszlávia katonai gazdasági kereskedelmi, ipari és külpolitikai helyzetének részletes nyilvántartása;
- b) [...] egyéb európai államoknál az egyes államokra vonatkozó sajtótermékekben fellelhető és alkalmilag beszervezett adatoknak a nyilvántartása;
- c) az a) pont alatti államokra vonatkozó adatoknak évenkénti összesítése és kiadása (könyv alakban „T” levéltárban kezelve);

3) Kémelhárító (Def.) alosztály feladatát képezték:

- a) preventív intézkedések megtétele a kémkedés megakadályozására a honvédségnél, hadiüzemeknél;
- b) kémgyanús egyének telefonjának ellenőrzése;
- c) levél ellenőrzés;
- d) ellenséges „H” (értsd: hírszerző) egyének leleplezése és átadása az igazságszolgáltatásnak;
- e) katonai szakvélemények beszerzése a bírósági eljárásokhoz;
- f) nyilvántartás a kémgyanús egyénekről;
- g) kémgyanú miatt körözött egyének nyilvántartása;
- h) nyilvántartás az elg.(értsd: ellenséges) „H” egyének által kikémlelt és elárult adatokról;
- i) fogolycsere előkészítése és szorgalmazása.

(Szerz. megjegyzés: Böll G. szervezeti struktúrát vizsgáló tanulmánya alapján itt is szerepel egy ún. lehallgató alcsoport. Feladatai közé tartoztak az illegális rádióadó ellenőrzése, valamint egyéb technikai, pl. szoba lehallgatási területek is. Rádióadó bemérő eszköz működött pl. a János-hegyi Erzsébet kilátóban, és a „szolgálat együttműködött a Rádióamatőrök Szövetségével” is. A Def. központjának a Hadik Laktanya adott helyet.)

A rádiós tevékenység, és az ún. rádiószolgálat alapvetően azonban a Koffa feladatrendszeréhez kapcsolódott. Itt, a rádiószolgálat megalapozását egyes iratanyagok⁸⁵ Hollós Lajos alezredes személyéhez kötötték, aki 1942-ban bekövetkezett haláláig a Magyar Rövidhullámú Amatőrök Egyesülete (MRAOE) elnöke is volt.⁸⁶ A KOFFA Rádiós Alosztályról Takács Endre 2. vkf. osztályról szóló írásából („vallomásából”)⁸⁷ kaphatunk képet (ezen vallomások kapcsán azonban mindenképpen figyelembe kell venni, hogy azok visszaemlékezés jellegűek, több helyen a megértést is nehezítő elírással⁸⁸).

A jelzett levéltári anyag alapján:

„A Rádiós Alosztály feladata volt a Koffa modern [...] „H” szolgálatának műszaki biztosítása. Ezen célból kiképezte a neki átadott „H” egyéneket rövidhullámú rádióadás - vételre. Gépeik műszaki kezelésére, rejtjelzésre. Kis hírszerző rádiókat konstruált a „H” egyéneknek és tartotta velük a megszabott időkből és hullámsávokon a megadott hívőjeleken az összeköttetést. Vette és adta részükre az előtte ismeretlen tartalmú rejtjelzett rádiógrammokat.”

„Koffa Rád. Osztálynál (szerz. megjegyzése: alosztálynál) 1-2 tőzstiszt, 2-5 tényleges főtiszt szolgált. A háború alatt kb. 150-250 tart. (értsd: tartalékos) tiszt volt bevonultatva a rád. (értsd: rádiós) alosztályhoz. Ennek egyharmada tart. rádiós tiszt volt, s így adás-vételt eszközöltek, a többi része schiffírozott vagy deshiffírozott kimenő, vagy érkező táviratokat vagy egyéb adminisztrációt végeztek. A Magyar Rövidhullámú Amatőrök Országos Egyesülete tagjai közül és igen sok oly fiatal egyént, akik még nem voltak katonasorban, de egyébként jó rádióamatőrök voltak [...] mint honvéd közérdekű munkaszolgálatosokat hívták be őket. A Koffa Rád. Alosztály mindig a Bp. Falk. Miksa u. 9. sz. alatt volt elhe-

⁸⁵ ÁBTL, A-857, „A VKF/2-es beosztottokról, VKF/2 X. alosztály és rádió lehallgató csoportról” (Szentpétery György (2. vkf. központi offenzív alosztály vezetője) írása a VKF-es beosztottak jellemzéséről 1934. VIII – 1940. II. közötti időszak)

⁸⁶ Hollós mellett több más Koffa rádiószolgálathoz tartozó tiszt is részt vehetett a rádióamatőr mozgalom tagságában. Így például Hollós Lajos tanítványa és helyettese Sándor Zoltán százados, aki „mint rádiós, a készülékek építésében, az ügynökök rádiós kiképzésében, a Koffa rádiós rejtjelkulcs szolgálatban elsőrangú volt” Sándor Z. neve szerepel mind Szentpétery György írásában (a VKF-es beosztottak jellemzéséről 1934. VIII – 1940. II. közötti időszak) ÁBTL, A-857, mind az engedélyezett magyar rövidhullámú amatőr adóállomások név és címlistájában (1928-1944).

⁸⁷ ÁBTL, A-859 A 11-10.138/51. sz. obj do 10. melléklete

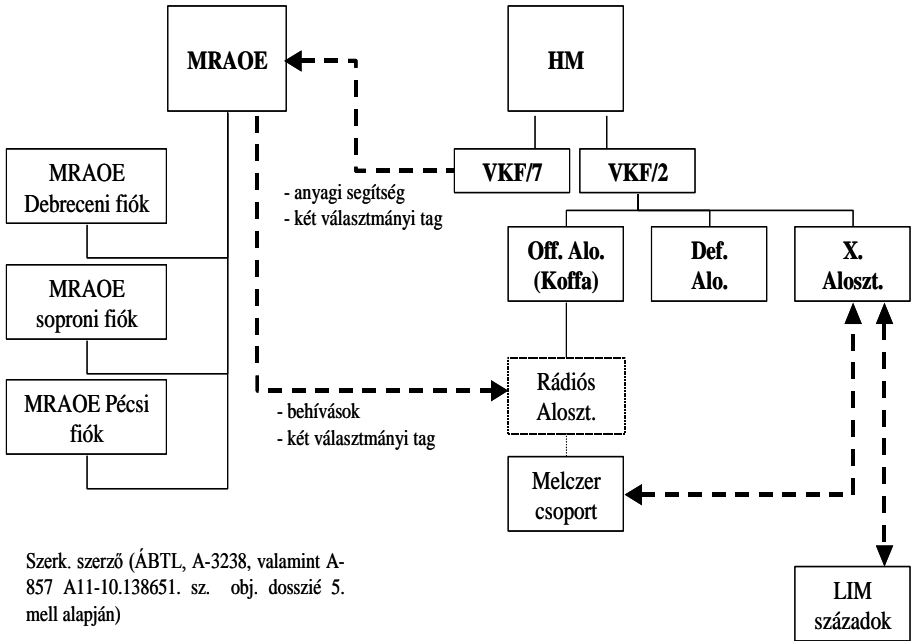
⁸⁸ Illetve a kéziratok legépelése kapcsán ejtett gépelési hibákkal

lyezve, de ennek igen sok fiókja működött, magánlakásokban, szállodákban, a Hermina úti vakok otthonában, az Erzsébet kilátó toronyban (stb.).”

A vonatkozó levéltári iratanyagokban megjelenő 2. vkf. osztály Koffa Alosztály és az amatőrmozgalom kapcsolatait keresve találtam meg Szentpétery György⁸⁹ vkf-es beosztottak (1934. VIII – 1940. II. közötti időszokról szóló) jellemzéséről szóló, az internálása alatt írt anyagában is a rádiólehallgatás és a rádióamatőrök tevékenységének nyomait. Szentpétery írásában merül fel Melczer Dezső híradó alezredes személye, aki mint Szentpétery megfogalmazza „a vkf. 2. osztály rádió lehallgató csoportjának szervezője és vezetője, [...] és kb. 100-120 kiképzett rádió lehallgató embere, specialistája volt”.

„A Melczer csoportot 1935-ben a Koffa-nak rendelték alá, mert a rádiólehallgatás is lényegében egy felderítés, hírszerzés. [...] Maga a Melczer csoport kb. 100-120 főből állt [...] A Melczer csoport naponta összegyűjtötte az anyagot és országok szerint csoportosítva, leadta azt a X. alosztályra. [...] A Melczer csoport azzal, hogy az anyagot leadta, lényegében már be is fejezte a feladatát, a többi már a X. alosztályra tartozott. A X. alosztály közvetlenül közölte a Melczer csoporttal az észrevételeit. Például hibás vétel, töredékes vétel, elírás a számcsoportokban, új állomás felbukkanása, stb. A Melczer csoport és a X. alosztály között szoros kooperáció volt, azonban nem lett volna helyes az, ha a lehallgatókat alárendeltük volna a X. alosztálynak. Azzal ugyanis, hogy a Melczer csoport a Koffa-nak volt alárendelve, megadták neki a felderítő jelleget, a Koffa minősíthette azt, hogy hogyan dolgoznak. Ha a X. alosztálynak lett volna alárendelve, félt volna az, hogy a X. alosztály ráfekszik azokra az állomásokra, amelyeknél a megfejtés a legkönnyebben ment. Így azután a Melczer csoport igyekezett minél több állomást lehallgatni, minél több jó anyagot hozni, ezt a Koffa-n keresztül az osztályvezető szám szerint és országok szerint, naponta megtudta, még mielőtt az X. alosztály a megfejtésekkel jelentkezett. Ha példának okán Melczerék egyik napon 20 diplomáciai rejtjelgrammot jelentettek, s az X. viszont csak 10 megfejtéssel jelentkezett, az azt jelentette, hogy 10 megfejtés nem sikerült. Így az ellenőrzés biztosítva volt, nem lehetett a hibákat eltakarítani. Ezért is helyes volt a szervezetek különböző alárendelése, bár az X. alosztály nem egy kísérletet tett arra, hogy a Melczer csoportot megkaphassa, ami azonban 1938-ig nem sikerült. [...]”

⁸⁹ SZENTPÉTERY György vk. százados a Koffa vezetője 1935. júliustól - 1938. július 15-ig., Forrás: A-859 A 11-10.138/51. sz. obj do 10. melléklete, az irat alapján: Internálás ideje 1950. augusztus 1.

1. ábra: Az MRAOE és a 2. vkf. osztály közötti vélelmezett kapcsolatrendszer (Szerkesztette: Dobák Imre)

A Koffa Rádiós Alosztályához való szervezeti szál tekinthető talán a legjelentősebbnek az MRAOE-vel való együttműködés terén. Érsek J. rádióamatőr szakmátörténeti munkájában röviden említi a rádiós hírszerzői bázis létrehozásának feladatát⁹⁰ is, ahol kiképzést kaphattak és rádióforgalmi gyakorlatot szerezhettek a kiválasztott személyek. Részükre külön rádióamatőr hívójellel kiképzőállomást hoztak létre. Mindemellett „speciális, könnyen hordozható rövidhullámú rádió adó-vevő tervezésére és összeállítására is Koffás rádióamatőrök kaptak megbízást”.

A szervezetben való „érdekképviselő” terén a rádióamatőr mozgalom HM irányába megmutatkozó egyik kapcsolati szála a már említett 7./ö. vkf. (összekötő osztály) szervezetével állt fenn, amely az MRAOE anyagi támogatásán túl két választmányi tagot is biztosított az amatőr mozgalomnak. A 2. vkf. osztály Koffa rádiós területe pedig szintén két választmányi tagot biztosíthatott, továbbá eb-

⁹⁰ JÓKUTHY Albert nevéhez kapcsolva

ből az irányból mutatkoztak az MRAOE tagságát érintő, a háború eszkalálódásával párhuzamosan fokozódó behívások is⁹¹.

Össességében, szervezeti szinten a kapcsolatrendszer 1944-ig lehetett meghatározó. A magas szakmai tudással rendelkező rádióamatőrök nagy részét még az „1939-1942-es években katonai szolgálatra hívták be, a vezérkar és egyéb központi szervek, külföldi magyar követségek szolgálatára”⁹². 1944-ben a mozgalmat mindemellett már számos olyan hatás is érte, amely tevékenységének végét jelentette a háború utolsó időszakában. 1944 júliusában az MRAOE székházát bombatalálat érte, továbbá ekkor került sor a rövidhullámú rádióadók használatának beszüntetésére (1944. augusztus), az amatőrtevékenység betiltására (1944. szeptember), a rövidhullámú adók beszolgáltatására (1944. október), valamint a 1944 novemberében elrendelték a műsorvevő készülékek beszolgáltatását is.

⁹¹ ÁBTL, A-3238

⁹² ÉRSEK János - *Rövidhullámú amatőr rádiózás. A kezdetektől 1944-ig.* Budapest, Ajtósi Dürer, Könyvkiadó. 1993

Felhasznált irodalom:

1. Bajnai Gusztáv: A magyar rádiófelderítés kialakulása és működése a kezdetektől a második világháború végéig In.: Vass Jenő Sándor (szerk.) A magyar katonai felderítés és hírszerzés története, szemelvénygyűjtemény, Budapest, 2010. pp. 52-68.
2. Beráné Nemes Éva – Hollós Ervin (szerk.): Megfigyelés alatt..., Dokumentumok a Horthysta titkosrendőrség működéséből 1920-1944, A vkf 2. pp.175-183. Akadémiai Kiadó 1977. ISBN 963 05 0904 0
3. Dan Davis: Radio History 03 - Amateur Radio Before and During WWII, <http://rfcec.com> (letöltve 2013. 20.)
4. Doktorits István (MRAOE Műszaki Bizottságának elnöke): A rövidhullámú amatőrmozgalom és a rövidhullámú amatőr készülékei, Elektrotechnika 1944. március 01.
5. Dombrády Lóránd: Mi volt a Vkf-2? - História 1979. 03. szám
6. Érsek János: Rövidhullámú amatőr rádiózás. A kezdetektől 1944-ig. Budapest, Ajtósi Dürer, Könyvkiadó.
7. Kovács Tamás: Az úgynevezett szakszolgálati munka a történelemben pp.125-132. In: Csóka F.: Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából, p. 437-451. NBSZ
8. Okváth Imre (szerk.): Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945-1958. Tanulmányok a fegyveres testületek tagjai elleni megtorlásokról a hidegháború kezdeti időszakában. Történeti Hivatal, Budapest. 2001. ISBN 963 00 7464 8
9. Papp Zoltán: A magyar rövidhullámú amatőr rádiózás kibontakozása, rádióamatőrök, rádió klubok Pécssett és Baranya megyében <http://pappzoltan15.files.wordpress.com/2013/01/rc3a1dic3b3amatc591rc3b6k-rc3a9gen-c3a9s-napjainkban-pc3a9csett-c3a9s-baranya-megyc3a9ben1.pdf> (letöltve: 2013. július 10.)
10. Ritter László: A magyar rádiófelderítés a második világháborúban - Felderítő Szemle – IX. évf. 2. szám, 2010. június <http://www.kfh.hu/hu/letoltes/fsz/2010-2.pdf>, (letöltve: 2013. augusztus 02.)
11. Szabó József János, Dr.: A magyar katonai hírszerzés 1945-1956, Felderítő Szemle különszám, VII. évf. 2008. november – p.46. <http://www.kfh.hu/hu/letoltes/fsz/2008-E.pdf> (letöltve: 2013. július 24.)
12. Szakály Sándor: Az önálló magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás létrehozása 1918-1922. In.: Parádi – Boda – Simon. F. (szerk.): A XIX-XX.

századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei. NBSZ, Budapest, 2012. pp. 101-111.

13. Szakály Sándor: Az önálló magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás létrehozása és működése a két világháború közötti Magyarországon 1918-1945. In.: Vass Jenő Sándor (szerk.) A magyar katonai felderítés és hírszerzés története, szemelvénygyűjtemény, Budapest, 2010. pp. 29-48.

„Fából vaskarika”, avagy: a magyar katonai államvédelmi szervek 1945 utáni újjászervezésének jogi és szervezeti alapjai⁹³

Dávid Ferenc

Absztrakt

A tanulmány a magyar államvédelmi szervezetrendszer második világháborút követő újjászervezését vizsgálja. A második világháborút követő időszakban a klasszikus feladat-ellátás szempontjából a hírszerző és elhárító szervek integráltak, de a katonai és polgári illetékességi területükön elkülönülten szerepeltek. 1945 után a katonai hírszerző és elhárító szolgálat letéteményese a HM Katona Politikai Osztály volt. A szervezet megalakítását az ideiglenes fegyverszüneti egyezmény háborús és népellenes bűncselekményekkel kapcsolatos nyomozómunka igazolta. A jogszabályi alapokon túl már csak egy politikai döntés volt, hogy az egyezmény hivatkozott elveire építve megteremtse a katonai államvédelem szervezeti alapjait.

Kulcsszavak: államvédelem, állambiztonság, titkosszolgálat-történet

Abstract

„Absurdity”, or: the Legal and Organizational Basis of the Reorganization of Hungarian Military Secret Services after 1945

The study analyzes the reorganization of the Hungarian state security structure after World War II. During the period covered, following their classical task the intelligence and counter-intelligence bodies were integrated, but separated on military and civilian areas of competence. The depositary of military secret services after 1945 was the MoD. Military Political Department. The formation of the organization verified by investigative work on war crimes and crimes against the people of the temporary armistice agreement. Behind the legal bases it was only a political decision to build on the principles of the agreement referred to create the organizational bases of military secret service.

Key words: state defense, state security, secret history of secret services

⁹³ A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

Bevezetés

A magyar államvédelmi szervezetrendszer alapjainak lerakása már a második világháború befejezését megelőző hónapokban megindult. Hazánkban az 1945 és 1950 közötti politikai átmenet időszakában a klasszikus feladatellátás szempontjából a hírszerző és elhárító szervek integráltan, a katonai és polgári illetékességi területükön elkülönülten szerepeltek az államvédelmi intézményrendszerben. A tanulmány által tárgyalt időszakban a Honvédelmi Minisztérium, később Honvédelmi Miniszter Katona Politikai Osztálya (1945), HM Katona Politikai Csoportfőnöksége (1947), majd HM Katona Elhárító Főcsoportfőnöksége (1949) a magyar belpolitikai élet meghatározó mozzanatja és az újjászerveződő katonai hírszerző és elhárító szolgálat letéteményese volt.

A szervezet tevékenysége során mindvégig érvényesült a szovjet partnerszervek irányítása, míg a Magyar Kommunista Párt (MKP) a katonai államvédelmi szervet saját belpolitikai célkitűzéseinek megvalósítására használta. Mint országos hatáskörű, katonai államvédelmi szerv, az osztály politikai szerepe mellett ellátta a magyar katonai hírszerzés és (kém-) elhárítás szakfeladatait. A szervezet tényleges működtetésében a kommunista párt és rajta keresztül a megszállt ország ügyeiben illetékes Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEK) elnöki tisztségét betöltő Szovjetunió felsőbb akarata érvényesült.

A HM Katona Politikai Osztály megalakításának szüksége két okra vezethető vissza. Egyrészt a Magyarország által az ideiglenes fegyverszüneti egyezményben vállalt háborús és népellenes bűncselekményekkel kapcsolatos nyomozómunka. Másrészt a kötelezettségvállalást követően és a kezdeti időszakban a rendőrség és a honvédség között tapasztalt hatásköri súrlódások kiküszöbölése érdekében. A jogszabályi alapokon túl már csak egy politikai döntés és a magyar ügyekben illetékes Szovjetunió támogatása volt szükséges ahhoz, hogy az ideiglenes fegyverszüneti egyezmény hivatkozott elveire építve – mint „fából vaskarika” – megteremtsek a katonai államvédelmi szervezeti jogi alapjait.

Az újjászervezés jogi alapjai

Nem alap nélkül merülhet fel az olvasóban a kérdés, hogy hogyan fér meg együtt a katonai (és polgári) „titkosszolgálatok”⁹⁴ újjászervezése, illetve a második világháborút követő, az 1945 előtt elkövetett háborús és népellenes bűncselek-

⁹⁴ A „titkosszolgálatok” fogalom nem tudományos igényű meghatározás, inkább a hétköznapi szóhasználatban elterjedt elnevezés, ezért a tanulmány mellőzi használatát.

mények üldözése? A kérdés megválaszolása kettős magyarázattal szolgál. Egyfelől megmutatja azt a kényszerpályát, amelyet a magyar kormányzat követni kényszerült 1945 után. Másfelől érzékelteti azt a szűk mozgásteret, amit a belső és a határokon túl folytatott, különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazása jelenhetett a politikai nyomozó munka során. Hogy a kérdésre adható válasz mögött meghúzódó folyamatokat, és az 1945 utáni katonai (és részben polgári) államvédelmi struktúra sarokpontjait értelmezni tudjuk, szükségesnek tartom megvizsgálni és bemutatni a szervezet kialakítása és feladatszabása mögött meghúzódó érveket.

A második világháború utolsó évében két ország, két kormány, valamint a hadszíntérré vált és még a harcokat követően is elzárt Budapest, míg ez utóbbiak irányítása alatt még több hírszerző és kémelhárító szerv állt hazánkban. Az ország nyugati felében még német-magyar csapatok harcoltak, fokozatosan húzódva vissza az osztrák és délnémet területek irányába. Egyre szűkülő illetékeségi területén a Szálasi-kormány próbálta még húzni hatalmából hátra lévő idejét. A nyugati területvesztéssel szemben és azzal párhuzamosan az ország (dél-)keleti feléből kiindulva mind nagyobb területek kerültek szovjet megszállás alá, majd a harcok nyugatra tolódásával mind több terület kerülhetett vissza a korlátozott szuverenitással bíró magyar joghatóság alá. Ezzel párhuzamosan a szövetséges nagyhatalmak támogatásával egy ideiglenes nemzetgyűlés és a nemzeti kormány állt fel Debrecenben, hogy hazánk a sikertelen kiugrást követően még hadat üzenhessen Németországnak.⁹⁵ Az újjászerveződő magyar állam belpolitikai megosztottságából, a vádaskodásokból és a leendő győztesek által deklarált elvekből egyértelműen következett, hogy a szövetségesek a harcokat követően bíróság elé kívánják állítani mindazokat, akik a háború éveiben felelősséggel bírtak az ország vészkorszakában elkövetett bűnökért, valamint azokat is, akiket már azt megelőzően is politikai felelősség terhelt a háborús szerepvállalásért.

A legyőzött és megszállt ország ideiglenes nemzetgyűlésén az 1944. decemberi megalakulását követően még egyáltalán nem volt napirenden a magyar államvédelmi szervek újjászervezése. Természetesen logikailag sem tűnt valószínűnek, hogy a szovjet csapatok által megszállt magyar területeken realitása lett volna egy – még részben harcban álló – ország csonka felében újjászervezni az államvédelmi szerveket. A magyar katonai elhárító szervek ismételt megjelenését a szükség diktálta és jogi alapjait a háborút követő felelősségre vonások igénye szülte. A debreceni kormányzatnak a harcokat követően meg kellett ítélnie

⁹⁵ GYARMATI György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945-1956. ÁBTL-Rubicon, Budapest, 2011 33., 37-40.*

és el kellett bírálnia azokat a korábbi cselekményeket, amelyek kimeríthették a háborús bűncselekmények tényállási regiszterét és magyar területen, vagy az ország határain kívül, de magyar állampolgárok követtek el.

Fenti elveket a szövetséges hatalmak teheráni konferenciáját megelőző, 1943. október 30-án kelt moszkvai deklaráció négy multilaterális megállapodása foglalta magába. A háborús atrocitásokról szóló nyilatkozat foglalta össze a németek és szövetségeseik által elkövetett háborús bűnöket, valamint a háborút követő felelősségre vonások szükségességét. A dokumentum hivatkozott a németek és szövetségeseik által megszállt területeken elkövetett tömeges visszaélésekre. A jövőre vonatkozóan a szövetséges hatalmak a megkötendő fegyverszünetet ahhoz kötötték, hogy a kinevezett kormányoknak fel kellett kutatni minden felelőst, akiket a háborúskodás kirobbanásáért felelősség terhelt. Kiemelték, hogy a hivatkozott személyek felett a megszállás alól felszabadított országok újonnan alakult bíróságai fognak ítélni, így megteremtette a későbbi kiadatásokhoz szükséges elvi alapokat. A minél szélesebb igazságszolgáltatás érdekében a deklaráció hangsúlyozta a háborús bűntetteket és bűnösöket felsoroló listák összeállításának fontosságát, ami alapján minden állam a saját törvényei szerint büntethette meg az elkövetőket.⁹⁶

A szövetséges hatalmak elvárásainak megfelelően a magyar politikai és katonai szférában is prioritást élvezett a háborús bűnösök bíróság elé állítása. A moszkvai deklaráció elvei épültek be az államközi megállapodások szövegezésébe, amit a Moszkvában 1945. január 20-án megkötött előzetes fegyverszüneti egyezmény is tükrözött.⁹⁷ Ez utóbbi még a harcok befejezését megelőzően megteremtette a jogalapot a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány számára, hogy újjászerveze a polgári és katonai hírszerző és kémelhárító szolgálatokat. Az egyezmény kimondta, hogy „Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában és az ítékezésben e személyek felett.”⁹⁸

Az ideiglenes fegyverszüneti egyezmény hivatkozott pontja három meghatározó tartalmi elemet foglalt magában. Egyrészt, az aláíró magyar fél kötelezett-

⁹⁶ *Declaration of the Four Nations on General Security, Moszkva, 1943. október 30.*

Link: <http://unterm.un.org/dgaacs/unterm.nsf/> (2013. október 25.)

⁹⁷ BALOGH Sándor: *Magyarország külpolitikája, 1945-1950. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988 18.*

⁹⁸ 1945. évi V. törvény a Moszkvában 1945. évi január hó 20. napján kötött fegyverszüneti egyezmény becikkelyezéséről. 14. pont; Lásd még: GÁL Tivadar (szerk.): *Hatályos jogszabályok gyűjteménye, 1945-1968. (V. kötet) Nemzetközi szerződések összesített szám- és tárgymutató. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970*

séget vállalt a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek büntetőjogi üldözésében. Másrészt, Magyarország a moszkvai deklaráció alapján vállalta, hogy a bűnösöket kiadja azoknak az államoknak, ahol előbbiek a háborús büntetést elkövették. Harmadrészt, az ország maga is szerepet vállalt a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek feletti ítélkezésben. A szovjet megszállás ténye, valamint a keleti országrész csonka létszámú és hatáskörű nemzetgyűlése csak korlátozott végrehajtói hatalommal tudta felruházni az ideiglenes nemzeti kormányt. A korlátozott hatalmi jogosítványok okán a fenti három elv az ideiglenes nemzeti kormánynak a népbíráskodás tárgyában 1945. január 25-én kibocsátott miniszterelnöki rendeletében jelent meg.⁹⁹ A jogszabály nem volt törvény, de a különleges jogrend alapján az ideiglenes nemzetgyűlés átmenetileg a rendeletalkotás jogával ruházta fel a végrehajtó hatalom letéteményesét, a miniszterelnököt. A rendelet már 1945. február 5-én hatályba lépett és jogalapot teremtett a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek felkutatására, adatgyűjtésre, letartóztatásukra és az államközi együttműködés lehetőségének megteremtésére. A miniszterelnöki rendelet a népbírók tevékenységének időbeli hatályát az esküdtbírók számára a törvényhozás útján történő visszaállításáig határozta meg, személyi hatályát kiterjesztették mind a polgári egyénekre, mind a fegyveres erő tagjaira (ideértve a rendőrséget és a csendőrséget is), valamint állampolgárságra való tekintet nélkül a magyar állam területén elfogott, vagy a magyar államnak kiadott személyekre is.¹⁰⁰

Az ideiglenes fegyverszüneti egyezmény 1945. január 20-i aláírását követő öt napon belül a kormányzat törvényerejű rendeletet alkotott, ami alig egy héttel később hatályba is lépett. A gyors jogalkotási folyamat és az oktrojált kötelezettségek elismerésének eredményeként, valamint a rendelet személyi hatályának átfogó jellege és végrehajtásának vitatható egyértelműsége megalapozta a polgári és katonai hatóságok közötti tapasztalt későbbi súrlódásokat. A miniszterelnöki rendelet első jelentős módosítására és kiegészítésére a magyarországi harcokat követően, 1945. április 27-én került sor és május 1-én léptették hatályba. A rendelet hatálybalépését és gyakorlati alkalmazását követő harmadik hónapban az egyes háborús bűntettek elkövetéséhez fűződő joghátrányok, a büntetési nemek és büntetési tételek kiszabását módosította és egészítette ki.¹⁰¹ A miniszterelnöki rendelet és módosítása a jogszabályok mellékleteivel együtt a népbí-

⁹⁹ 81/1945. M.E. számú rendelet a népbíráskodásról.

¹⁰⁰ 81/1945. M.E. számú rendelet 2. §

¹⁰¹ 1440/1945. M.E. számú rendelet a népbíráskodásról szóló 81/1945. ME számú rendelet módosítása és kiegészítése tárgyában.

ráskodásról szóló törvény joganyagát szolgáltatatta.¹⁰² Utóbbiak nem csak a háborút követő igazolási eljárások jogszabályi alapját szolgáltatták, de nemzetközi egyezményekből származtatott és a háborús bűntettekre vonatkozó tényállások egy része napjainkig hatályban maradt a magyar büntető törvénykönyvek joganyagának részeként.¹⁰³

Az ideiglenes fegyverszüneti egyezményből eredő kötelezettségek teljesítésének megvalósítása több lépcsőben történt. Az ideiglenes nemzeti kormány kormányfője, Miklós Béla 1945 februárjában nagy tömeg előtt, a magyar nemzeti függetlenségi front szegedi nagygyűlésén jelentette be, hogy a debreceni székhelyű ideiglenes nemzeti kormány az ideiglenes fegyverszüneti egyezményben vállalt kötelezettségek betartásával fogják kezelni a bűnösöket és már összeállították a magyar háborús főbűnösök neveit tartalmazó első listát.¹⁰⁴ A politikai rendészeti tevékenység súlypontja a háborús főbűnösök utáni nyomozati tevékenységen túl az utóbbival szoros kapcsolatban álló és az érintettek szélesebb körét érintő igazolási eljárások egyre sürgetőbb feladatára helyeződött. A katonai igazolási eljárások során a honvédelmi tárcának meg kellett határoznia azokat a személyügyi irányelveket, amelyek mentén az igazolásokat intézni kívánta.¹⁰⁵ Az újjászerveződő katonai igazgatás vállára nehezült a mind nagyobb számban szolgálatra jelentkező magyar honvédtisztek igazolási eljárása,¹⁰⁶ valamint az a tény is, hogy az előzetes fegyverszüneti egyezmény értelmében Magyarország legalább nyolc nehéz fegyverrel ellátott hadosztály felállítását vállalta magára, amelyeket még az európai harcok befejezését megelőzően kívántak harcba vetni a németek ellen.¹⁰⁷

Még az ideiglenes fegyverszüneti egyezmény aláírását megelőzően, az ideiglenes nemzeti kormányzat már 1945. január 10-én intézkedett az új hadsereg

¹⁰² 1945. évi VII. törvény a népbíraskodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről.

¹⁰³ A korábban hatályos 1978. évi IV. törvény a büntethetőség [33. § (2) a)] és büntetés elévülése [67. § (4)] és az 165. §-a alatt rendelkezett az egyéb háborús bűntettekről. A hatályos 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről megtartotta a korábbi szabályozást és a 158. §-a alatt rendelkezik az egyéb háborús bűntettekről, miszerint „az egyéb háborús bűntettekről és az azok elkövetése esetén kiszabható büntetésekről az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt, az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME rendelet rendelkezik.”

¹⁰⁴ Magyar Országos Levéltár (MOL.) XXVI-A-14. 1945. 02. 24. 11. sz.

¹⁰⁵ Hadtörténeti Levéltár (HL.) HM. 1945. Elnökség (Eln.) 26.450

¹⁰⁶ MOL. XXVI-A-14. 1945. 03. 05. 11. sz.

¹⁰⁷ 1945. évi V. törvény 1. a)

felállításáról. Debrecenben még bíztak abban a magyar politikusok, hogy Magyarország fegyveresen is bizonyíthatja elszántságát a németek elleni harcban és az új hadsereg felállításában a keleti területek hadifogolytáboraiiban fogva tartott honvédekre kívántak támaszkodni. A terv megvalósítása feltételezte, hogy egy magyar bizottság összeírja a foglyokat és nyilvántartást készít róluk.¹⁰⁸ Ha a magyar fél terveinek megvalósítását a szovjet hatóságok késleltették is, az újjászerveződő polgári és katonai igazgatási szervek megtették a honvédséghez tartozó katonai és polgári állomány igazolási eljárásának megindításához szükséges első lépéseket.¹⁰⁹ Az eredeti elképzelésekhez képest a magyarországi harcok befejeződéséig kettő, az 1. és 6. honvéd hadosztály került feltöltésre, de az állomány politikai ellenőrzése során, valamint a pótolhatatlan magyar nyelv- és helyismeret okán a szovjet szervek felismerték a magyar katonai politikai nyomozó és (kém-)elhárító szerv hiányát.¹¹⁰

Az ideiglenes fegyverszüneti egyezményben vállalt új magyar haderő felállításának személyi és anyagi (technikai) feltételei megfelelő apparátus és szervezet kiépítését tették szükségessé. A személyi oldalt megfelelő politikai nyomozati és vizsgálati munkát, míg az alakulatok felszerelése megfelelő anyaggyűjtést igényelt. Később a gyakorlatban ez a két tartalmi elem hivatalosan is megjelent mind a polgári, mind katonai politikai nyomozó szervek feladatrendszerében.¹¹¹

A politikai rendészeti tevékenység szervezeti oldala

A politikai nyomozó munka szervezett formában először a belügyi tárca alárendeltségében működő rendőrség keretében vette kezdetét. Az ideiglenes kormányzat már első rendelkezései között, 1945. május 10-én intézkedett a Magyar Királyi Csendőrség feloszlataásáról és a Magyar Államrendőrség megszervezéséről. Az erről szóló rendelet 1945. május 10-én jelent meg a közlönyben¹¹² A belügyi és honvédelmi (kettős) alárendeltségű szervezet feloszlataása a rendőrség illetékességi területének országossá válásához vezetett. A rendvédelmi szerv feladatkörébe került a közbiztonság, az államrendészet (politikai rendészet), a

¹⁰⁸ HL. HM. 1945. Eln. 20.001

¹⁰⁹ HL. HM. 1945. Eln. 20.021

¹¹⁰ SIMONFFY András: *Kompország katonái. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981 435-436.*

¹¹¹ HL. HM. 1945. Eln. 26.450

¹¹² Lásd: 1690/1945. M.E. számú rendelet a csendőrség feloszlataásáról és az államrendőrség megszervezéséről; HL. HM. 1945. Eln. 22.358

rendőri büntetőbíráskodás, a feloszlott csendőrség feladatainak ellátása, valamint a rendőrség hatáskörébe utalt egyéb közigazgatási ügyek intézése. A rendőrség a csendőrség után maradt feladatellátási és illetékességi úrt kellett, hogy kitöltse a rendészeti igazgatás Budapesti és egy Vidéki Főkapitánysága területén.

Az ország megosztottsága és a második világháború utolsó hónapjainak átmeneti információhiánya egy időben párhuzamosságokat eredményezett a politikai és katonai politikai rendészeti szervek megszervezésekor. A tárgyalt időszakban a politikai rendészeti tevékenység ellátása egyidejűleg két vonalon valósult meg. Az újjászerveződő magyar állam debreceni és budapesti hatalmi centrumaiból kiindulva egyidejűleg két, azonos feladatszabású szervezet jött létre. Az átmeneti időszakban polgári vonalon már 1944 decemberétől két Politikai Rendészeti Osztály működött párhuzamosan. Megbízott (önjelölt) vezetőik élvezték mind a szovjetek, mint a MKP támogatását, ezért ideiglenes kompromisszumként vidéken Tömpe András, Budapesten Péter Gábor irányítása alatt látták el a tárgyalt időszak politikai rendészeti tevékenységét.¹¹³ A két szervezet megszervezésénél mind az elnevezés, mind a szervezeti felépítés mintájául a Horthy-kor végi (1944) rendvédelmi szervezetrendszer szolgált.¹¹⁴

A harcokat követő súlyos közbiztonsági állapotok ideje alatt Erdei Ferenc belügyminiszter a szovjet hatóságokkal egyeztetve, a különösen kritikus 1945-ös év átmeneti időszakában alakult polgárőr és rendőri szervek hatáskörét kiterjesztette a szökött katonákra, a katonai ruhába öltözött polgári és egyéb katonai jellegű személyek ellenőrzésére. A rendelkezés értelmében velük szemben a rendőri és más közbiztonsági céllal létesített szervek a még erélyesebben léphettek fel.¹¹⁵ A korabeli eljárásrendnek megfelelően az őrizetbe vett katonai személyeket elviekben kötelesek voltak átadni a helyi katonai parancsnokságnak, de a gyakorlatban a magyar katonai igazgatás összeomlását követően helyettük a rendőrség, vagy a szovjet hatóságok intézkedtek.

A harcokat követően a magyar állam- és közigazgatás részleges újjászervezésének időszakában még egyáltalán nem volt napirenden egy, a honvédelmi tárca keretein belül működő katonai politikai nyomozó szerv, még kevésbé egy klasszikus értelemben vett katonai hírszerző és kémelhárító szerv létrehozása. Önma-

¹¹³ CSEH Gergő Bendegúz: *A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata (1945–1990)*. In: Gyarmati György (szerk.): *A Történeti Hivatal Évkönyve. Történeti Hivatal, Budapest, 1999*

¹¹⁴ KOVÁCS Zoltán András: *A Szálasi-kormány Belügyminisztériuma. Rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás. Attraktor, Gödöllő, 2009*

¹¹⁵ MOL. XXVI-A-14. 1945. 03. 05. 11. sz.

gában a szolgálat hiánya lett volna létszükség a minisztérium számára, ha a politikai rendészeti szervek túlkapásai nem éreztették volna mind jobban hatásukat a katona személyek között. A kialakult helyzetben különösen a honvéd tisztek érezhették úgy, hogy a rendőrség alárendeltségében működő politikai rendészeti szervek önhatalmúlag, gyakran politikai motivációktól vezérelve jártak el velük szemben. A túlkapások és politikai motivációk hatterében a politikai rendőrség állományának szakmai hiányosságai és a kommunista párt támogatása állt.

Az ideiglenes kormány honvédelmi minisztere, Vörös János a 1945. március 14-én kiadott belső igazításban így írt a visszas állapotokról: „Több jelentésből arról értesültem, hogy a megszervezés alatt álló új államrendőrség egyes tagjai a honvédséggel szemben még nem elég bajtársias és előzékeny magatartást tanúsítanak. (...) Mindenkiel szemben meg kell értetni, hogy a honvédség tisztikara és egy részének múltbani eléggé el nem ítélnélhető viselkedése széleskörű igazolási eljárás alapját képezi és a honvédség ide nem való elemektől való megtisztítása, a honvédség vezetőinek is elsőrendű kötelessége. Ez azonban a honvédség dolga és nem a rendőrségé. (...) Az új Magyarország új honvédsége épp úgy nem azonos a régi honvédséggel, mint ahogy az új demokratikus rendőrség sem azonos a hasonló elnevezésű reakciós elődjével.”¹¹⁶

A honvédtisztek és más katona személyek helyzete ezt követően sem változott. A gyakorlatban a szovjet politikai rendőrség kihasználta a budapesti és vidéki konszolidálatlan állapotokat. A hivatásos tiszteket vagy maga tartoztatta le és tartotta fogságban, vagy – külön magyar katona politikai nyomozó szerv hiányában – a letartóztatottakat a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának adta át. A politikai okból elhurcolt személyeket az osztály székhelyére, az Andrássy út 60-ban, valamint a Mosonyi utcai gyűjtőfogházban, a Csepelen létesített gyűjtőtáborban és a Csengery utcában felállított fogházban tartották fogva.¹¹⁷

A szervezeti oldal párhuzamosságai

A második világháború utolsó hónapjaiban a honvédség kérdése még több szempontból megoldatlan volt. Nem volt tisztázott a magyar hadifoglyok százezreinek a sorsa, a nyugati fegyverletétel után az osztrák és dél-német területeken hadifogságba esett katonák visszatérése és politikai igazolásuk. A honvéd személyek feltételezett létszáma, valamint a kül- és belpolitikai bizalmatlanság megkö-

¹¹⁶ HL. HM. 825. doboz (d.) 1. csomó (cs.) 8. sz. belső (b.) igazítás (ig.)

¹¹⁷ HL. HM. 1945. Eln. 20.015

vetelte a minisztérium alárendeltségében működő katonai elhárító és hírszerző tevékenység beindítását. Még a harcok idején tapasztalt alkalmi kezdeményezéseket követően a feladatot a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségében hivatalosan felállított szervezeten keresztül kívánták ellátni. A polgári politikai rendészeti szervekkel való súrlódások és utóbbiak illetéktelen letartóztatásainak kivédésére, de utóbbiak megszervezéséhez hasonló párhuzamosság folytán rövidesen két katonai „titkosszolgálatot” is életre hívtak. Ellentétben a rendőri szervekkel, ahol a duplikálódás ellenére mindkét esetben egyértelmű volt a kommunista kötődés, nem sokkal később ugyanez a párhuzamos tevékenykedő katonai társszervekről már nem volt elmondható.

A megszállt ország kötelezettségei és a származtatott együttműködési kötelezettség értelmében, még a budapesti harcok idején, 1945 januárjában a nyilas bűncselekményeket dokumentáló iratok összegyűjtésére és razziák lefolytatására jött létre egy nyomozó csoport, ami Pesten, az Andrásy út 86-ban¹¹⁸ rendezkedett be. A katonai nyomozócsoport elsősorban az Andrásy út 60-ban működő ún. Hűség házában és a Nyilaskeresztes Párt székházaiban kutatta a visszamaradt bizonyítékokat, tagnyilvántartásokat. Még a közelben folytak a harcok a főváros pesti oldalán, amikor a nyilas párt központi épületének romjai között kutatva gyűjtötték az épen maradt iratokat, kartotékotokat és fokozatosan feltárták az Andrásy út 60. alatt fellelhető dokumentumokat.¹¹⁹ A politikai nyomozások és razziák alkalmával a magyar fél egyértelmű előnye volt a pótolhatatlan nyelv- és helyismeret, amire a szovjet szervnek nem lett volna megfelelő kapacitása.¹²⁰ A csoport a szovjet elhárító szervek alárendeltségében, közös szovjet-magyar egységben látta el feladatát. Tevékenységüket szovjet felhatalmazással a magyar

¹¹⁸ *Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBT.L.) A-2126 / 91. 170.; Máshol Andrásy út 36., lásd: GYARAKI Károly: A katonai elhárítás történetéből. Hadtudomány, 1999/1. 106., vagy Andrásy út 26., lásd: MARKÓ György: A miniszter árnyékában. Új tükör, (1988. március 27.) 19.*

¹¹⁹ *ÁBT.L. A-2126 / 91. 170.*

¹²⁰ *A megszállt területek elhárításának feladatellátáshoz a szovjet hatóságok maguk is keresték a politikailag megbízható, vagy szakmailag képzett személyeket. Előbbire Páricsi Ernő, utóbbira dr. Korondi Béla csendőr százados szolgálhat példaként. Később mindketten a HM Katona Politikai Osztályán folytatták pályájukat. Lásd: HL. Tanulmánygyűjtemény (TGy.) 292. d. 3065. (Páricsi Ernő: Visszaemlékezés munkásmozgalmi életemre, 1924-1985.); DÁVID Ferenc: Arcélek a magyar katonai elhárítás történetéből: Korondi (Dergán) Béla György. Szakmai Szemle (Katonai Biztonsági Hivatal), 2012/2. 185-193.*

főváros szovjet városparancsnokának, Csernyisov vezérőrnagy által kiállított igazolványokkal látták el.¹²¹

1945 elején párhuzamosan alakultak meg a kommunisták támogatását élvező politikai rendészeti szervek, amelyek Tömpe András, illetve Péter Gábor vezetése alatt folytatott politikai nyomozati tevékenységét a fővárosban. A Tömpe András által vezetett csoport Budapestre érkezését követően az Andrássy út 60-ban rendezkedett be, majd erőszakkal kivetették a szomszédban székelő katonai konkurenciát.¹²² Ez a magyarázata, hogy az első katonai nyomozó csoport majd néhány hét után megszűnt létezni.¹²³ Ezt követően, de még a HM Katona Politikai Osztály megjelenése előtt, 1945 februárjától létezett egy, a katonai bűncselekményekkel kapcsolatos nyomozómunka, a tisztekkel szemben lefolytatandó igazolási eljárások, valamint a honvédségi javak felderítésére és gyűjtésére, Vörös János honvédelmi miniszter felhatalmazásával megalakított katonai rendészeti szervezet, a HM 40. osztálya.¹²⁴ Az osztály feladatrendszerében a katona politikai nyilvántartás mellett megjelent a honvédségi anyag gyűjtése, ami az ideiglenes fegyverszüneti egyezményben vállalt nyolc nehéz fegyverzetű gyaloghadosztály felállításával állt kapcsolatban.¹²⁵ A csoport a társszervekhez hasonlóan a szovjet elhárító szervek alárendeltségében, közös szovjet-magyar egységben tevékenykedett.

A HM Katona Politikai Osztály megalakítása

Az „ad hoc” kezdeményezésű és a rövidéletű nyomozócsoport mellett és a budapesti HM 40. osztály megjelenésével egy időben a debreceni székhelyű kormányzat is lépéseket tett a háborús és népellenes nyomozómunka, valamint az igazolási eljárásokhoz szükséges adatgyűjtés megindításához. Budapesten már 1945 februárjának végétől működött a honvédelmi tárca 40. osztálya, de utóbbi-

¹²¹ GYARAKI 106., OKVÁTH Imre: „Sziget egy reakciós tenger közepén”. In: *Államvédelem a Rákosi-korszakban*. Szerk.: Gyarmati György. Történeti Hivatal, Budapest, 2000 58-59., MARKÓ 1988 19.

¹²² OKVÁTH 2000 58-59.

¹²³ GYARAKI 1995 106., OKVÁTH 2000 58-59., MARKÓ 1988 19.

¹²⁴ *A szakirodalomban elterjedt a HM 40. osztály elnevezés. A valóságban HM XL. (kém-elhárító) osztály néven szerepelt a korabeli iratokon. Ez utóbbi elnevezést használta Markó György is, lásd: MARKÓ 1988 19.; eredetiben: HL. HM. 852. d. 2. cs. (Törvények 1945-1947)*

¹²⁵ ÁBTL. 4.1. A-2126. / 91. 170.

val párhuzamosan a kommunista pártnak is megvolt a maga katonai rendészeti szervére és vezetőjére vonatkozó elképzelése. A konkurencia megalakulásával egy időben, 1945 februárjában a szovjetek és Rákosi Mátyás személyes támogatásával a párt központi titkársága a katonai bizottsága deklarált vezetőjét, Pálffy (Oesterreicher) Györgyöt¹²⁶ jelölte ki hasonló feladatok ellátására és a szervezőmunka végrehajtására.

A szervezet a SZEB-nek címzett, 1945. március 8-án kelt felterjesztésében a Katonai Főnökség VI. Hadműveleti Csoport alárendeltségében Hadműveleti Nyilvántartó Csoport fedőnéven szerepelt.¹²⁷ A katona politikai rendészeti szervezet és a klasszikus értelemben vett államvédelmi funkció együttes megjelenése logikailag kevésbé tűnt megmagyarázhatónak. A kiterjedt feladatkörrel és szervezeti felépítéssel rendelkező katonapolitikai és hírszerző osztály felállítására vonatkozó kérelmet, ami magába foglalta az elhárítás megszervezését, a honvédelmi miniszter 1945. március 12-én intézte a SZEB elnökéhez: „Kérem szíves jóváhagyását, hogy a Honvédelmi Minisztérium keretében a katonapolitikai, defenzív és offenzív hírszerző osztályt felállíthassam. A szervezet célja a honvédség keretein belül a fasiszta, reakciós tevékenység elleni küzdelem, az ellenséges hírszerzés aktív megakadályozása és a hírszerzés offenzív végrehajtása az ellenség által megszállt területeken. A katonapolitikai és hírszerző osztály tevékenységét szíves jóváhagyásával a megfelelő szovjet szervekkel szoros együttműködésben folytatná. (...)”¹²⁸

A SZEB-nek címzett felterjesztéssel és a szovjetek a támogatását élvezve, megalakult a magyar 2. vkf. osztály utódjának tekinthető, a klasszikusan hírszerző és (kém-)elhárító feladatok ellátására létrehozott HM Katona Politikai Osztály.¹²⁹ A kezdetben kiépült katonapolitikai és kémelhárító tevékenység később egészült ki a hírszerzéssel, így hozva létre a 2. vkf. osztály tényleges utódjának tekinthető osztály elvi szervezési kereteit. A korábban vázolt előzményeket követően, a honvédelmi miniszter hamarabb adott utasítást az úgynevezett katona

¹²⁶ Pálffy (eredetileg Oesterreicher) György 1945 tavaszán még mindkét családnevét együtt, majd később az Oesterreicher nevet elhagyva csak a Pálffyt használta.

¹²⁷ OKVÁTH 2000 59.

¹²⁸ HL. HM. 1945. Eln. 20.269. Az eredeti szöveget a javításokkal, ceruzával elvégzett szórendi változtatások, tagolás figyelembevételével idéztem. Hibásan és részben más tartalommal közölte: EHRENBERGER Róbert (szerk.): A béketábor magyar hadserege. A magyar demokratikus hadsereg és a Magyar Néphadsereg Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból 1945–1957. PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, 2001

¹²⁹ Megalakítását követő években az osztály tevékenysége és feladatrendszere túlmutatott a 2. vkf. osztály korábbi feladatszabásán.

politikai és defenzív részleg megszervezésére. A szovjetek motivációit nem ismerhetjük a maguk tiszta formájában, de következtethetünk azokra. Feltételezhetően ők sugallhatták – a SZEB-en keresztül – a magyar politikai és katonai vezetésnek, hogy nem volna kifogásuk az ellen, ha a magyar honvédség keretein belül megalakítanák az offenzív hírszerző szolgálatot.¹³⁰ 1945 tavaszán a szervezet területi illetékességét az országnak a német-magyar csapatok által még védett nyugati területeire terjesztették ki.¹³¹

Az osztály elvi feladatszabását és ellátását az 1945 januárjában aláírt előzetes fegyverszüneti egyezmény igazolta. Még háborús viszonyok között felállítás alatt állt az 1., a 6. és a 7. honvéd (gyalog)hadosztály, megkezdődött a háborús bűnösök felkutatása és a honvédségi állomány politikai szűrése,¹³² ezért egyértelműnek tűnhetett, hogy a megalakított osztály egyaránt hatáskörébe vonhatta katonapolitikai és elhárító tevékenységet. A katonapolitikai és elhárító komponenshez csak logikailag illeszkedett a magyar katonai hírszerzés újjászervezése. Ez utóbbit már nem indokolta volna az előzetes fegyverszüneti egyezmény, ezért érdekesek az iratokon alkalmazott későbbi javítások.¹³³

A hírszerzés csak néhány nappal később került be az osztály feladatkörébe és egyáltalán nem indokolták sem nemzetközi szerződésből fakadó kötelezettségek, sem az „ellenség által még megszállt területeken”¹³⁴ zajló hadi események. A részleg megszervezésére vonatkozó kérelmet 1945. március 12-én, a (szovjet) SZEB körökből vett értesülést követően terjesztette fel a miniszterelnök. A kérelem megérkezésekor a szovjet vezetés már tudhatta, hogy a Dunántúl térségé-

¹³⁰ DÁVID Ferenc: *A magyar katonai hírszerzés és elhárítás második világháborút követő megszervezésének körülményei.* *Sereg Szemle* 2012/4. 175-188.

¹³¹ HL. HM. 1945. Eln. 20.269

¹³² HL. HM. 1945. Eln. 122.237 (a fennmaradt iratállomány alapján a hadosztályparancsnokságok -1., 5., 6. honvéd gyaloghadosztályok- „D” tiszti jelentései naponta készültek a HM Katona Politikai Osztály Elhárító alosztályának, de az első iktatott példányok 1945. május 10.-től kezdve jelentek meg)

¹³³ A felterjesztést eredetileg a „Hírszerző osztály felállítása” címmel adták ki, majd utólag egy betoldást alkalmaztak így egészítve ki a tárgy rovatot „Kat. pol. és Hírszerző osztály felállítása”-ra. Lásd: HL. HM. 1945. Eln. 20.269; Pálffy 1945. március eleje óta a katonai elhárítást és ideiglenesen a katonai politikai részleget vezette, majd a felterjesztés értelmében a katonai hírszerzés is az ő alárendeltségébe került. Lásd: HL. HM. 1945. Eln. 20.375

¹³⁴ HL. HM. 1945. Eln. 20.269

ben március elején megindult német ellentámadás kifulladásra kényszerítette a magyar csapatokat.¹³⁵ A magyar felterjesztést követő napokban, március 16-án már a szovjet haderő indította meg bécsi irányú támadó hadműveletét. A szovjet ellentámadás hatására német-magyar csapatok kiürítették a márciusban elfoglalt területeket. 1945 tavaszán a dunántúli arcvonal összeomlott, máshol távolodóban volt az ország területétől, majd április közepére maga mögött hagyta Magyarország határait.¹³⁶ A katonai helyzet egyik gyakorlati következménye, hogy a hírszerző részleg a felterjesztést követő harmadik héten elveszítette illetékességi területét. Mindezek ellenére az elképzelés része maradt egy, az osztály keretein belül felállítandó hírszerző alosztály terve.¹³⁷ Az, hogy a katonai hírszerzés ötlete egyáltalán felmerülhetett a legyőzött ország keleti felében, a feladatellátás tisztán politikai jellegének túlsúlyozásával volt. Elvben a részleg tevékenysége a kölcsönös együttműködés részeként a határon túli nyomozások lefolytatásában merült volna ki.

A csak papíron létező osztály debreceni időszakának néhány hete alatt a 35 éves Pálffy-Oesterreicher egyedül látott hozzá a munkának, hogy megteremtse a szolgálat személyi alapjait és anyagi feltételeit. A kezdeti időszakot a magas fluktuáció és a háborús viszonyok szűkre szabott lehetőségei jellemezték. A hivatásos állományúak közül még nem álltak rendelkezésre azok a tapasztalt törzs- és vezérkari tisztek, akik az elkövetkező években a szervezet egyes alegységeit irányították. A debreceni székhelyű honvédelmi tárca még az osztály elvi kereteinek kialakítása során átköltözött a Siketnéma Intézetbe,¹³⁸ a Széchenyi utca 60-ba.¹³⁹ Megalakulását követően a HM Katona Politikai Osztálya – vagy még pontosabban csak maga Pálffy-Oesterreicher György és néhány fő – ugyanoda, a minisztérium Széchenyi utcai épületének I. emelet 38. számú szobájába költözött be.¹⁴⁰ Az osztály debreceni időszaka csak egy rövid periódus volt a szervezet életében. Az itt töltött néhány hét eseményei nemcsak hiányosan dokumentáltak, de a

¹³⁵ SZABÓ Péter-SZÁMVÉBER Norbert: *A keleti hadszíntér és Magyarország 1943-1945.* Püldo Kiadó, Budapest, 2003 179-180.

¹³⁶ RAVASZ István (szerk.): *Magyarország a második világháborúban.* PETIT Real Könyvkiadó, Budapest, 1997

¹³⁷ HL. HM. 1945. Eln. 20.269

¹³⁸ *Az átköltözés a minisztérium egészét érintette, ezért az osztály is követte. Tévedés, hogy a Siketnéma Intézet épülete és katonai államvédelmi szolgálat között bármilyen kapcsolat (lásd: rádiófelderítés) lett volna.*

¹³⁹ HL. HM. 1945. Eln. 20.110

¹⁴⁰ HL. TGY. 295. d. 3098. 14.

nehézségek, a legalapvetőbb feltételek hiányában szinte elvesznek az osztály történetében.¹⁴¹

A szervezet létrejöttének körülményei a debreceni időszakban egy újjászerveződő államigazgatási rendszer kaotikus képét mutatták, ami a katonai szolgálat-életére is kihatott. Létrejött és működésének első emlékei nem adtak magyarázatot arra a kérdésre, hogy jogi értelemben hivatalosan létezett-e HM Katona Politikai Osztály és ezáltal magyar katonai hírszerző és (kém-)elhárító szerve, vagy csak egy politikai akarat és érdek legalizálta? A kérdés felvetése nem véletlen. Fentiek alapján egyértelmű, hogy a katonai szervezet létrejöttének alapjai sem voltak teljesen tisztázottak, ami a tárgyalt időszakban visszatérő problémaként tűnt fel a második világháború befejezését követően. Leszámítva egy, a SZEB-nek küldött felterjesztést, a Szovjetunió és a MKP támogatását, a HM Katona Politikai Osztály felállítására vonatkozó eredeti rendelet keresése lehetetlen feladatnak bizonyult az elkövetkező évek belpolitikai hatalmi harcaiban és kötélhúzásában.¹⁴²

A „külön életet élő” Budapest és a felszabadult, de szovjetek által megszállt vidék között a kezdeti időkben a politikai rendészeti szervek között is területi elkülönültség és töredezettség volt a jellemző. Megalakulását követően, de 1945. március-áprilisában még valós hatalom nélkül a HM Katona Politikai Osztályt a honvédség és a rendőrség közötti súrlódások megszüntetésére, a korábban kifogásolt hatásköri illetékesség hiányának kiküszöbölése érdekében alkalmazták. Az osztály megalakításával elvben hatásköri átfedés alakult ki közte és a HM 40. osztály között, de ez utóbbi a területi elkülönültségük okán a minisztérium budapesti átköltözéséig nem okozott problémát. Mivel a HM Katona Politikai Osztály megalakulását nem hirdették ki a Honvédségi Közlönyben,¹⁴³ Budapest mellett az alakulatoknál és a honvéd kerületeknél¹⁴⁴ is külön elhárítás működött, amelyek 1945 nyaráig fokozatosan tagozódtak be.

Ahogy a katonai műveletek fokozatosan elhagyták Magyarország területét, úgy lett egyre fontosabb a magyar államigazgatásnak, hogy a pár hónapos deb-

¹⁴¹ KORNIS 1988 66.

¹⁴² ÁBTL. 4.1 A – 2126 / 91. 79.

¹⁴³ HL. HM. 1945. Eln. 25.991

¹⁴⁴ *Bár nem szerepeltek a SZEB által hivatalosan elfogadott állománytáblán, az 5. és 6. honvéd kerületi parancsnokságon az új honvédség szervezésének indokával 1945. május 22.-ig létezett önálló elhárító személyzet, de le kellett szerelni őket. A területi katonai (és az alakulatoknál működő) elhárítást pár hónappal később már a HM Katona Politikai Osztály szervezte meg. Lásd: HL. HM. 1945. Eln. 25.931, 25.298, 25.124*

receni időszakát követően birtokba vegye az ostromot átélt fővárost.¹⁴⁵ Az 1945. áprilisi átköltözéssel egy időben a HM 40. osztály még valós ütőerőt képviselt a helyi szovjet parancsnokság alárendeltségében. Létszáma a budapesti őralakulatok felállításakor egy váltásban 40 fő bevethető csapatereő alkalmazását tette volna lehetővé¹⁴⁶ a HM Katona Politikai Osztály alig tucatnyi beosztottjával szemben.¹⁴⁷ A későbbi események és a racionalitás egyértelműen bizonyítja, hogy a budapesti konkurencia felszámolásának kérdése szovjet támogatással és a politika asztalán dőlt el. A kísérlet eredményeként és szovjet segítséggel a budapesti szervezet tagjait le akarták tartóztatni, de ezt – feltehetően Vörös János, Szentgyörgyi Albert és a Szociáldemokrata Párt tagjai – még meg tudták akadályozni egy kompromisszummal.

Az egyezség részeként a szervezetet feloszlatták, vezetőjét letartóztatták, tagjainak egy részét átvették, míg az elnevezés maradt HM Katona Politikai Osztály. A konkurencia felszámolását követően még hónapok kellettek ahhoz, hogy a politikai rendészeti szervekkel is hallgatólagos megállapodás jöjjön létre. Jogi szabályozás hiányában a katonai és polgári feladatmegosztás elvi volt, a gyakorlatban a HM Katona Politikai Osztály hosszú hónapokat töltött azzal, hogy megtalálja a helyét és a ténylegesen az újjászerveződő katonai hírszerző és elhárító szerv letéteményesévé válhasson.

Összegzés

A második világháborút követően szervezeti oldalról létrejöttek azok a politikai rendészeti szervek, amelyek feladatszabása illeszkedett az újjászerveződő magyar állam kötelezettségvállalásaihoz, de az európai harcok utolsó hónapjaiban különböző katonai politikai szervek alakultak, majd tűntek el néhány hónap alatt. A HM Katona Politikai Osztály a háborús és népellenes nyomozómunka, valamint a lefolytatandó igazolási eljárások szükségességét használta ki megalakulásakor, de a folyamat hátterében a MKP vezetése és a Szovjetunió irányítása mellett egyidejűleg láttak hozzá egy katonai államvédelmi szervezeti alapjainak lerakásához.

Az első paradigmaváltásra csak akkor került sor, amikor a feladatrendszer hangsúlyváltásai hatására a háborús és népellenes büntettek utáni nyomozások hátrébb sorolódtak a prioritások között. A katonai működési területen klasszikus

¹⁴⁵ HL. HM. 1945. Eln. 20.593

¹⁴⁶ HL. HM. 1945. Eln. 22.995

¹⁴⁷ HL. TGY. 295. d. 3098. 14., 20.

értelemben vett hírszerzés és (kém-)elhárítás feladatai már a szervezet alapjainak létrejöttkor megjelentek az osztály feladatszabásában. A szükséges feltételek kialakítása már az 1945-ös év nyarától meghatározó volt, ezért viszonylag korán létjogosultságot nyer az a vélemény, hogy hosszú távon a katona politikai szervnek lényegében az elődszerv 2. vkf. osztály országon belül elfoglalt helyét és szerepét kellett átvenni.

Felhasznált források és szakirodalom jegyzéke

Levéltári források

1. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
4.1. A-2126 / 73. Dudás Béla és Kruchina Viktor ügye.
2. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár
HM „Elnöki” és „Általános” iratok 1945-1949.
A HM Szervek 1945-1950. évi iratai
Tanulmánygyűjtemény
3. Magyar Országos Levéltár
XXVI-A-14. Magyar Távirati Iroda iratai

Jogszabályok

1. 1440/1945. M.E. számú rendelet a népbíráskodásról szóló 81/1945. ME számú rendelet módosítása és kiegészítése tárgyában.
Link: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (2013. 11. 15.)
2. 1690/1945. M.E. számú rendelet a csendőrség feloszlataásáról és az államrendőrség megszervezéséről.
3. 1945. évi V. törvény a Moszkvában az 1945. évi január hó 20. napján kötött fegyverszüneti egyezmény becikkelyzéséről.
Link: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8212> (2013. 11. 15.)
4. 1945. évi VII. törvény a népbíráskodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről.
Link: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (2013. 11. 15.)
5. 81/1945. M.E. számú rendelet a népbíráskodásról.
Link: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (2013. 11. 15.)
6. Declaration of the Four Nations on General Security, Moszkva, 1943. október 30. Link: <http://unterm.un.org/dgaacs/unterm.nsf/> (2013. október 25.)
7. GÁL Tivadar (szerk.): Hatályos jogszabályok gyűjteménye, 1945-1968. (V. kötet) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970

Felhasznált irodalom

1. BALOGH Sándor: Magyarország külpolitikája, 1945-1950. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988

2. CSEH Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata (1945–1990). In: Gyarmati György (szerk.): A Történeti Hivatal Évkönyve. Történeti Hivatal, Budapest, 1999
3. DÁVID Ferenc: A magyar katonai hírszerzés és elhárítás második világháborút követő megszervezésének körülményei. Sereg Szemle 2012/4. 175-188.
4. DÁVID Ferenc: Arcélek a magyar katonai elhárítás történetéből: Korondi (Dergán) Béla György. Szakmai Szemle (Katonai Biztonsági Hivatal), 2012/2. 185-193.
5. EHRENBERGER Róbert (szerk.): A béketábor magyar hadserege. A magyar demokratikus hadsereg és a Magyar Néphadsereg Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból 1945–1957. PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, 2001
6. GYARAKI Károly: A katonai elhárítás történetéből. Hadtudomány, 1999/1.
7. GYARMATI György: A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945-1956. ÁBTL-Rubicon, Budapest, 2011
8. KORNIS Pál: Tanúként jelentkezem. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988
9. KOVÁCS Zoltán András: A Szálasi-kormány Belügyminisztériuma. Rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás. Attraktor, Gödöllő, 2009
10. MARKÓ György: A Honvédelmi Minisztérium szervezete 1945-1956. Argumentum, Budapest, 2011
11. MARKÓ György: A miniszter árnyékában. Új tükör, (1988. március 27.)
12. MÜLLER Rolf: Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban. Jaffa, Budapest, 2012
13. OKVÁTH Imre: „Sziget egy reakciós tenger közepén”. In: Gyarmati György (szerk.): Államvédelem a Rákosi-korszakban. Történeti Hivatal, Budapest, 2000
14. RAVASZ István (szerk.): Magyarország a második világháborúban. PETIT Real Könyvkiadó, Budapest, 1997
15. SIMONFFY András: Kompország katonái. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981
16. SZABÓ Péter-SZÁMVÉBER Norbert: A keleti hadszíntér és Magyarország 1943-1945. Püldo Kiadó, Budapest, 2003

A titkosszolgálati etika sarokpontjai a pszichológia szemszögéből

Horváth Ferenc¹⁴⁸

Absztrakt

A titkosszolgálati etika a tevékenységi kör jellegénél fogva speciális helyzetben van a szakmai etikák között. A tanulmány felvázolja a titkosszolgálati etika tudományos kutatásának lehetőségeit, megfogalmazza azokat a kérdéseket, problémákat, melyek megválaszolása révén eljuthatunk egy, a gyakorlatban is hasznosítható szakmai etikai kódex megalkotásáig, illetve megvizsgálja a titkosszolgálati pályán dolgozók erkölcsi fejlesztésének lehetőségeit.

A szerző áttekinti azokat a pszichológiai jelenségeket, pszichikai folyamatokat, melyek befolyásolják az erkölcsi ítéletek kialakulásának folyamatát. A szerző álláspontja szerint az erkölcsi ítéletek kezelhetők és mérhetők attitűdként, hiszen azok a kognitív, érzelmi, illetve viselkedéses komponensek hármasság fogalmi kritériumát magukban hordozzák. A felvételi folyamat során szükséges lehet megteremteni a személyes erkölcsi ítéletek vizsgálatának feltételeit, és ugyancsak fontos hangsúlyt helyezni a munkahelyi felkészítés során az erkölcsi ítéletek meghozatalának, mint kompetenciának a fejlesztésére.

Kulcsszavak: Titkosszolgálati etika, attitűd, kompetencia, erkölcsi ítélet

Abstract

Due to its special range of activities the ethics of secret services has a privileged role related to the other professional ethics. In this study an outline is given of the possibilities of a scientific research on the ethics of the secret services, the issues that can finally lead to a practically useable Codex of Professional Ethics are reviewed and the possibilities of ethical training of employees of the SSNS are examined.

This study reviews the psychological theories that can affect the procedure of making moral judgements. During the application process it is necessary to establish the conditions of the examination of the applicants' moral judgements. This article assumes that moral judgements can be regarded and measured as 'attitudes' since they involve cognitive, emotional and behavioral components as defining triple criteria. During the training course of the recruits it is also important to put an emphasis on the development of the competence of making ethical choices.

¹⁴⁸ Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadtudományi Doktori Iskola

Keywords: *Ethics of the secret services, attitude, competence, moral judgement*

A titkosszolgálati etika sarokpontjai a pszichológia szemszögéből

Az etika gyakorlati tudomány. Nem pusztán leírja az emberi viselkedést, hanem azt vizsgálja, milyennek kellene lennie ideális esetben¹⁴⁹. A pszichológia tisztán leíró szemléletet alkalmaz ugyan, az adaptív, alkalmazkodást elősegítő, érett megoldások feltérképezése révén mégis alkalmas lehet arra, hogy a helyes viselkedésre nézve is irányt mutasson. Az erkölcs az emberek közötti relációkban megjelenő viselkedések, választások, döntések formájában bontakozik ki, így álláspontom szerint a pszichológia eredményei képesek hozzájárulni a kérdéskör feltérképezéséhez. Jelen tanulmányban megvizsgálom a titkosszolgálati etika legfontosabb lélektani vonatkozásait, áttekintem azokat a kutatásokat, melyek közelebb vihetnek az erkölcsi viszonyulásmódok mérésének és fejlesztésének gyakorlati megvalósításához. Szintén célom rámutatni azokra a pszichológiai kérdésekre, melyek további kutatásokat igényelnek ahhoz, hogy érdemben adaptálhatóak legyenek az etika tudományába.

A titkosszolgálati etika helyét a szakmai etikák körében, illetve a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat speciális helyzetéből adódó sajátosságokat a szerző egy korábbi tanulmányában határozta meg¹⁵⁰.

Az önkéntes jogkövetés és az etikus magatartás pszichológiai értelmezése

A helyes erkölcsi ítélet meghozatalának képessége, mint kompetencia

A jogalkotók törekvése, hogy minden előforduló élethelyzetre nézve konkrét, egységesen értelmezhető útmutatást adjanak azok számára, akik tevékenységére vonatkozóan hatályos a szabályozás. Ez azonban nem minden esetben lehetséges. A jogalkotó által megalkotott absztrakciók, a jogi normák nem fedhetik le minden esetben a való világ helyzeteinek végtelen sokszínűségét, hiszen az át-

¹⁴⁹ Révai Nagy Lexikona, 6. kötet: „Erkölcstan” szócikk. Budapest, 1991, Szépirodalmi és Babits Könyvkiadó, 649. oldal.

¹⁵⁰ HORVÁTH Ferenc: *A titkosszolgálati etika pszichológiai vonatkozásai. Társadalom és Honvédelem. „A Haza szolgálatában” című konferencia anyaga. Megjelenés alatt.*

láthatatlan mennyiségű és komplexitású szabályozást eredményezne¹⁵¹. Még ha ez lehetséges lenne is, bizonyos műveleti helyzetekben magas stressz szint mellett kell döntenie olyan kérésekben, melyek még hosszas, higgadt jogi elemzést követően is vita tárgyát képezhetik. Ilyen esetben az a kérdés, hogy a végrehajtó állomány felvetődő munkafeladatai során észleli-e egyáltalán a jogi kétértelműséget, az erkölcsi érzéke fékezi-e annyira, hogy az automatikus végrehajtás helyett állásfoglalást kérjen munkatársaitól, feletteseitől.

„Kompetencián egy személy alapvető, meghatározó jellemzőit értjük, amelyek okozati kapcsolatban állnak az adott munkakör ellátásához szükséges kritérium-szintnek megfelelő hatékony és/vagy kiváló teljesítménnyel”¹⁵². Álláspontom szerint e definíció alapján az erkölcsileg helyes ítéletek meghozatalának és végrehajtásának képességét tekinthetjük kompetenciának, mely fejleszthető.

Fiedler és Garcia kognitív erőforrás elmélete¹⁵³ szerint stresszhelyzetben nem a döntéshozó szellemi kvalitásai határozzák meg a sikerességet, hanem a rutinja. Ez alapján önállóan véghezvitt, helyes helyzetértelmezésre csak abban az esetben számíthatunk a műveleti helyzetekben jellemző magas stressz szint mellett, ha a morális ítéletek meghozatalának képessége készségi szinten begyakorolt folyamat és belülről fakadó igény. Az *elméleti ismeretek* szintjén még aktív energia befektetés kell a helyes megközelítés előhívásához, de még a *jártasság* szintjén is labilis a tudásanyag személyiséggel történő összekapcsolódása, stresszhelyzetben könnyen az ösztönös, vagy korábban beidegződött reakciómódokhoz nyúlunk vissza, ami nem feltétlenül az erkölcsileg helyes megoldást hozza. A tudásanyag integrálása a személyiséggel a *készségi szintű* tudás jellemzője, amikor már viszonylag gördülékenyen történik a helyes választás, alacsony energia befektetés mellett¹⁵⁴.

Az erkölcsi ítélet, mint attitűd

A szociálpszichológia kiterjedt kutatásokat folytat az attitűdök témakörében, melyekről Rita L. Atkinson és munkatársainak „Pszichológia” című műve kiváló áttekintést ad. Az attitűd mint fogalom értelmi (tudáselemek az attitűd tárgyá-

¹⁵¹ SÓTI Kálmán: *Általános jogelméleti és közjogi ismeretek*. In.: Dr. Kincses Ildikó (Szerk.): *Közigazgatási és integrált rendészeti ismeretek I. kötet, 1. fejezet*. Budapest, 2012, *Rendészeti Szakvizsga Bizottság*, 9-45. oldal.

¹⁵² MOHÁCSI Gabriella: *Kompetencia modell nemzetközi környezetben*. 1-2. rész. *Humánpolitikai Szemle*, 1996. 11-12. szám. 3-11 és 3-15. oldal.

¹⁵³ id. Peter WARR (ed.): *Psychology at Work*. 4. kiadás, 9. fejezet: *Leadership and Management*, 1996, Penguin Books, 254-279 oldal.

¹⁵⁴ BARTHA Lajos: *Pszichológia*. Budapest, 1997, Műegyetemi Kiadó, 158-163. oldal.

ról), érzelmi (érzések azzal kapcsolatban) és viselkedési komponensből (vele kapcsolatos akcióink, reakcióink) épül fel. Az egyén igyekszik attitűdjeiből többé-kevésbé koherens rendszert felépíteni, viszonyulásmódjainak *értelmi-, érzelmi-, viselkedéses* aspektusait összhangba hozni¹⁵⁵. Ebben a fejezetben megvizsgálom, hogy az erkölcsi ítéletek értelmezhetőek-e az attitűdfogalom keretein belül.

Az erkölcsi ítéletek a minket körülvevő emberi közösség normáival való azonosulás bázisán alakulnak ki. A magatartás mögött meghúzódó viselkedési szándék, majd a megvalósított viselkedés felfogható egy választásként. Az egyén szocializációja során, modelltanulás útján kvázi készen kapott helyzetmegoldási viselkedéskészlete, majd később az élettapasztalatai során absztrahált, erkölcsi helyzetekkel kapcsolatos mentális modelljei, sémái közül választ ki olyat, ami adott helyzetben összeegyeztethető az én-képével. A viselkedés etikai tartalma tehát az információfeldolgozás kognitív folyamatai mellett, a szelf-koncepció érintettségénél fogva, érzelmileg is erősen átitatott. Az erkölcsi ítéletek így akár az attitűdfogalom keretein belül is értelmezhetőek. Rendelkezünk bizonyos *ismeretekkel* arról, hogy adott helyzetben mit lenne helyes és mit lenne helytelen tenni, ezekkel az erkölcsi normákkal szemben *érzelmi viszonyulást* alakítunk ki, és mindez természetesen végső *viselkedésünk* szintjén is megjelenik majd.

Az attitűdök ismérvei vonatkoztathatóak az erkölcsi ítéleteinkre is. A szocializáció során átvett attitűdök révén hatékonyan igazodunk a társadalmi közegehez, melyben élünk, általuk fejezzük ki identitásunk gerincét adó értékeinket, viszonyulásmódjainkat. Az attitűdök koherens egészzé szervezik tudásunkat és az érzelmi komponens révén a személyiségünkbe integrálják azt¹⁵⁶. Erőteljes igény él bennünk attitűdjeink és cselekedeteink összhangjára. Az összhang megbomlása kellemetlen, ezért helyreállító lépésekre készítet minket¹⁵⁷. Ha egy adott cselekedetünk nem áll összhangban erkölcsi ítéleteinkkel, vagy égető büntudatot és szégyent élünk át, vagy meggyőzzük magunkat, hogy tulajdonképpen helyesen cselekedtünk. Ilyenkor valójában a viselkedéshez igazítjuk a kognitív és az emocionális komponenset. Ez a jelenség a kognitív disszonancia redukció¹⁵⁸, ami erősen ronthatja az erkölcsi ítéletek minőségét. Ezen én-védő mechanizmusok ellen

¹⁵⁵ Rita L. ATKINSON, Richard C. ATKINSON, Edward E SMITH, Daryl J. BEM: *Pszichológia. Budapest, 1995, Osiris-Századvég, 522-524. oldal.*

¹⁵⁶ *Ugyanott. 524-525. oldal*

¹⁵⁷ Elliot ARONSON, Carol TRAVIS: *Történetek hibák (de nem én tehetek rólok) – Az önigazolás lélektana. Budapest, 2009, Ab Ovo, 20-43. oldal.*

¹⁵⁸ Rita L. ATKINSON, Richard C. ATKINSON, Edward E SMITH, Daryl J. BEM: *Pszichológia. Budapest, 1995, Osiris-Századvég, 527. oldal.*

hat a fejlett önismeret, ego-rugalmasság, tudatosság, önreflexió, önkritika képessége, így ezek fejlesztése a szervezeti szocializáció során erkölcsi hozadékkal jár.

A titkosszolgálati pályakörre jelentkező újoncok civil helyzetértelmezési sémaik talaján eleinte könnyen élhetnek át belső konfliktust a tevékenységi körrel kapcsolatban. A titkosszolgálatnál a fedőszerep hitelessége érdekében „hazudni” kell, az információgyűjtés során „leskelődni”, „hallgatózni” szükséges. Fontos, hogy ezen erkölcsi színezetű belső konfliktust gyorsan tudatosítsuk és hatékonyan oldjuk fel. Az elvégzett munka pozitív erkölcsi tartalmába vetett hit ugyanis komoly motivációs potenciált hordoz magában. Az a munkatárs, aki szilárd hittel rendelkezik tevékenysége erkölcsi fundamentumát illetően, óriási erőfeszítésekre lesz képes, aki viszont nem bizonyos abban, hogy a „jó oldalon áll”, aki úgy érzi, etikai érzékével, erkölcsi meggyőződésével ellentétes viselkedést várnak el tőle, nem lesz hatékony.

A titkosszolgálati munkát végzők élhetnek morális dilemmák nélkül, ha sikeresen elhárítják, tudattalanba szorítják az erkölcsileg aggályos helyzetek emlékeit. Ebben az esetben azonban folyamatosan fennáll a feldolgozatlan belső konfliktusok előtörésének veszélye, ha az egyén elhárításra fordítható energiái lecsökkennek, például egy krízishelyzetben. Az egészséges működésmód bátorítása érdekében az e pályakört betöltők esetében fontos foglalkozni a munkafeladatok során jelentkező morális dilemmákkal. A képzések során, megfelelő támaszkodás és iránymutatás mellett, szorgalmazni kell az állandó önreflexiót, a kételyek megfogalmazását. Ki kell alakítani az erkölcsi dilemmák őszinte megbeszélésének kultúráját. Ennek része, hogy az egyén képessé válik arra, hogy túllépjen a sztereotip véleményalkotáson, az öngazolásokon és elhárításokon.

Erkölcsi kötelességként is megragadható kérdés tehát a személyiség érettsége, integritása felé való egyéni törekvés, a fejlődési igény, az átvett, kialakított attitűdök tudatos felülvizsgálata, mely gyakorlatorientált képzési módszerekkel támogatható. E tréningek módszertanának kidolgozása meglátásom szerint fontos feladat a rendvédelmi szerveknél.

Az erkölcsi ítéleteket attitűdként értelmezve az attitűdkutatás által felhalmozott jelentős eredményeket átvetíthetjük az etika kutatásába. Az attitűdskálák szerkesztésének elveit felhasználva mérhetővé válhatnak az egyéni erkölcsi ítéletek, az attitűdváltoztatás, befolyásolás és meggyőzés szakirodalom által leírt fogásai pedig az erkölcsi ítéletek fejlesztése során alkalmazhatjuk. További vizsgálatok során elemezni szükséges, hogy az erkölcsi ítéletek a gyakorlatban valóban úgy működnek-e, mint más attitűdök, vagy pedig vannak olyan specifikumai, melyek kiemelik e körből.

Az erkölcsi ítélet meghozatala, mint információfeldolgozási folyamat

Az ember a környezetében megjelenő információkat a figyelmi, érzékelési, észlelési, gondolkodási, emlékezési folyamatokon keresztül dolgozza fel. Minél pontosabb belső reprezentációkat, mentális modelleket, sémákat képzünk le magunkban, annál hatékonyabban alkalmazkodunk a világhoz¹⁵⁹. A pontos valóságészlelés azonban igen sérülékeny folyamat, számos kognitív és érzelmi-motivációs jelenség torzítja¹⁶⁰. Az információfeldolgozási folyamat tipikus buktatói nehezítik az erkölcsi ítéletek meghozatalát is. Fontos ezeket megismerni és tudatosan kontrollálni.

A figyelmi működésünk és rövid távú munkamemóriánk csak korlátozott számú ingert képes kiemelni a teljes valóságból, márpedig a végső erkölcsi ítélet szempontjából nem mindegy, hogy mely tényeket emeljük ki és hogyan értelmezzük azokat. A szelektív észlelés és a konstruktív emlékezet révén azt vesszük észre, úgy azonosítjuk be a dolgokat és arra emlékszünk utólag, ami megfelel az előzetesen kialakított elképzeléseinknek. Ha valamely részletet nem tudunk felidézni, azt is előzetesen átvett, vagy kialakított mentális modelljeink alapján pótoljuk ki¹⁶¹. Ez a véleményalkotási módszer, a rendkívül energiatakarékos sémás információfeldolgozás és a heurisztikus döntési mechanizmus nem könnyíti meg az igazságos, helyes ítéletek meghozatalát, ám kialakulása az evolúció során valószínűleg a túlélésünket szolgálta. Véleményem szerint a kérdéskörre alkalmazható a híres 80-20-as Pareto-elv, azaz 20% energia befektetés árán 80%-os pontosságú ítéletet hozunk, a további 20% pontosság eléréséhez pedig még további 80% energiát kellene befektetnünk. Ez a legtöbb hétköznapi élethelyzetben nem fér bele az időbe. A helyes erkölcsi ítéletekhez tehát valósághű, működőképes erkölcsi sémákra és kellő időre van szükség. Az erkölcsi döntések pszichikai folyamatainak vizsgálatára a fentiek szerint külön kutatást lehet indokolt szervezni.

Az információfeldolgozási torzításokon kívül számos érzelmi-motivációs torzítás is nehezíti a helyes ítéletek kialakítását. Elfogultság, személyes érintettség, vágyak, hiányállapotok, az attitűdtárgyhoz kapcsolódó pozitív, vagy negatív érzelmek és az általános alaphangulat is erősen befolyásolják döntéseinket¹⁶². Mindezen befolyásoló tényezők szerepére gyakorlati képzések során lehet és kell

¹⁵⁹ Rita L. ATKINSON, Richard C. ATKINSON, Edward E SMITH, Daryl J. BEM: *Pszichológia. Budapest, 1995, Osiris-Századvég, 514. oldal.*

¹⁶⁰ Forgács J. P.: *A társas érintkezés pszichológiája. Budapest. 1996. Kairosz.*

¹⁶¹ Rita L. ATKINSON, Richard C. ATKINSON, Edward E SMITH, Daryl J. BEM: *Pszichológia. Budapest, 1995, Osiris-Századvég, 243. oldal.*

¹⁶² *Ugyanott. 323-324. oldal.*

rábreszteni a titkosszolgálati pályára lépő hallgatókat, hogy minden körülmények között legyen esélyük megalapozott ítéleteket hozni.

Az ember erkölcsi karakterének pszichológiai alapjai

A pszichológiai iskolák emberképe és az erkölcsi felelősség kérdése

A filozófusok sokáig abban látták az ember különlegességét, egyedülállóságát az állatokkal szemben, hogy a Homo Sapiens tudatos¹⁶³. Ez a tudatosság erkölcsi értelemben is egyedülállóvá tette az embert, hiszen „megízlelvén a jó és rossz tudásának gyümölcsét”, már felelőssé vált a tetteiért. Az erkölcsi ítélet választás eredménye. Ha nincs választási lehetőség, nem beszélhetünk erkölcsi felelősségről sem¹⁶⁴. Márpedig az ember esetében a döntés szabadságát, a szabad akaratot többször megkérdőjelezték a tudomány története során. A különböző pszichológiai iskolák az emberi viselkedést determináló külső és belső erőket állították középpontba.

Az emberi viselkedés rendkívül komplex és sokrétű. A pszichológia nem rendelkezik egységes emberképpel, átfogó paradigmával, tudományos elméletei különböző nézőpontokból kiindulva vizsgálják az emberi viselkedést, egymással konkuráló magyarázatokat adva a megfigyelt folyamatokra. Igaz ez az erkölcsi normák átvételének folyamatára, a szocializációra is, melyet befolyásolnak az öröklődés biológiai tényezői, az egyéni idegrendszeri sajátosságok és a környezeti, szociális hatások, tanulási folyamatok is. De melyik milyen mértékben? Rita L. Atkinson és munkatársai „Pszichológia” című összefoglaló művükben kimerítő áttekintést adnak e témáról¹⁶⁵.

Sigmund Freud hívta fel a figyelmet a tudatalatti erejére, arra, hogy nem feltétlenül vagyunk önmagunk tudatos urai, hiszen ösztöneink, vágyaink a háttérből észrevétlenül befolyásolják döntéseinket. Freud szerint több énrész dinamikus egyensúlya határozza meg személyiségünk működését. A velünk született, azonali kielégülést kereső, önző, mohó „Ösztönét” az ödipális konfliktus feloldásaként kialakuló „Szuperego” ellensúlyozza, mely a szülői, társadalmi normák azonosulás útján kialakult leképződése a személyiségen belül. Freud elmélete szerint a „jó és a rossz”, az „ördög és az angyal” a saját személyiségünkön belül harcol a

¹⁶³ PAIS István: *A filozófia története*. Budapest, 2005, Szerzői Kiadás, 13. oldal.

¹⁶⁴ PAULKER Ákos: *Bevezetés a filozófiába*. Budapest. Paulus Hungarus – Kairosz. ISBN 963 9137 588. 93. oldal.

¹⁶⁵ Rita L. ATKINSON, Richard C. ATKINSON, Edward E SMITH, Daryl J. BEM: *Pszichológia*. Budapest, 1995, Osiris-Századvég, 19-24. oldal.

lelkünkért, míg tudatos én-részünk, az „Ego” próbál egyensúlyt teremteni közöttük. Az Ego elhárító mechanizmusai segítenek elfojtani, tudattalanba szorítani azokat a tényezőket, melyek nem egyeztethetők össze az én-képpel. Mindez rengeteg energiát von el a személytől, ami az alkotóképesség rovására megy, megbetegít. Az erkölcsi dilemmák kérdésköre, a hajlamok és kötelességek összeütközése tehát elsősorban, mint megbetegítő erő képezte a pszichoanalízis érdeklődésének tárgyát. Összességében Freud esettanulmányokra alapozott emberképe viselkedésünk belső determináltságára hívta fel a figyelmet.

Néhány évvel később az Amerikai Egyesült Államokban a tudományos kritériumoknak is megfelelő kísérleti megközelítés eredményeképpen körvonalazódott a Behaviorista iskola, mely a szubjektumot egyszerűen kizárta a kutatás fókuszából és csak a viselkedésre, mint objektíven tanulmányozható változóra koncentrált. A behavioristák emberképe szélsőséges külső determináltságot körvonalazott. Álláspontjuk szerint az ember nem hoz döntéseket, mindössze kondicionálási és modelltanulási folyamatok során rögzült válaszokat alkalmaz a különböző élethelyzetekben, annak eredményeképpen, hogy jutalmat, vagy büntetést kapott-e, megerősítést, vagy kioltást alkalmazott-e adott viselkedésre nézve a környezete. A helyes viselkedés tehát nem más, mint kondicionálás, tanulás eredménye. E nézőpontnak kevésbé szélsőséges képviselői a szociális tanuláselméleti megközelítés hívei, akik a modelltanulás fontosságára hívták fel a figyelmet.

A biológiai megközelítés törekvése, hogy a viselkedés és a mentális események hátterében álló neurobiológiai folyamatokat tanulmányozza. Az öröklődés, a veleszületett temperamentum, az ösztönök, hormonok, idegrendszeri folyamatok, agyi lokalizáció tanulmányozása révén számos pszichés folyamat biológiai hátterét sikerült feltárni. Ez a megközelítés Freudhoz hasonlóan az emberi viselkedés belső determináltságára utal.

Az Ember méltóságát és erkölcsi felelősségét a humanisztikus pszichológia teóriái állították újra helyre. A „Harmadik erő” képviselői szerint sem a belső, sem a külső erők nem döntőek az ember viselkedését illetően, hanem az alakképző tendencia, az önmegvalósítás igénye az, ami a legfőbb humán hajtóerő. Jeles képviselőjük, Abraham Maslow a szükségletek piramisával írta be nevét a tudomány történetébe. E piramis az etika szempontjából is tanulságos.

Maslow kiemelkedő, önmegvalósító közéleti személyiségek életútját, motívációit elemezte. Elmélete szerint az ember motívációi egymásra épülnek és ha az alacsony szintű szükségletek nincsenek kielégítve, a magasabb szintűekre nem

fordíthatunk kellő energiát¹⁶⁶. Ebből következik, hogy a piramis csúcsára lokalizált önmegvalósítási igény, melyen belül a moralitás is helyet kap, csak akkor érvényesülhet, ha az alapvető létfenntartás, a biztonság igény, a szeretet és megbecsülés szükséglete, a szellemi kihívások és az esztétikai igények már kielégültek. Ezért olyan szűk a moralitás mozgástere. E modell érvényességét érdemes további vizsgálatok tárgyává tenni, ugyanis vannak, akik elemi szükségleteik kielégületlensége ellenére is becsületesek, míg mások magas szintű szükségletkielégítettség mellett is megszegik a normákat. Valószínűsíthető, hogy a morális hajtóerő másként működik, mit az elemi motivációs állapotok.

Ebből a tudománytörténeti kitekintésből is kitűnik, hogy mennyi vitás kérdést vet fel az emberi lélek, és azon belül az etikai ítéletek tanulmányozása. A kérdéskör komplexitására jellemző, hogy a fent részletezett, versengő elméletek nem feltétlenül zárják ki egymást, egyszerre is lehetnek igazak, hiszen az emberi viselkedésnek több szintje van.

Erkölc, kultúra, szocializáció

A szocializációs „közeg”, a kultúra a nem genetikus úton öröklődő információk rendszere, generációk alakítják és adják át egymásnak. Ha új ember kerül egy közegbe (pl. születés, új csoporttagság, szervezetbe lépés), a szocializáció folyamata révén e közösség értékeit, normáit, hiedelmeit, ismereteit, gondolkodási sémáit, nyelvhasználatát, ünnepeit, hagyományait, rítusait, szerepeit tanulja meg, veszi át. Ez a folyamat lezajlik a titkosszolgálati állományba kerülők esetében is. Korábbi sikeres szocializációs tapasztalataik növelik a szervezeti bevalás esélyét, a megfelelő szocializáltság alkalmassági követelmény, ezt a folyamatot azonban képzések formájában aktívan is támogatni kell ebben a speciális közegben.

A szocializáció tanulási folyamat, tartalmaz tudatos elemeket, de nagyrészt tudattalanul zajlik a társadalom és tárgyi környezet működésének megismerése. Az átvett normák egy része nyílt, kimondott, megfogalmazott, leírt, más részük viszont rejtett, nem hivatalos, nem kimondott. Az erkölcsi normák elvárt viselkedések, gondolkodásminták. Az esetek többségében ideálképet közvetítenek, totális megfogalmazással tiltanak, vagy követelnek¹⁶⁷.

¹⁶⁶ Rita L. ATKINSON, Richard C. ATKINSON, Edward E SMITH, Daryl J. BEM: *Pszichológia*. Budapest, 1995, *Osiris-Századvég*, 402. oldal.

¹⁶⁷ POPPER Péter: *Felnőttnek lenni...* Budapest, 2000, *Saxum*, 85. Oldal.

A társadalmi normák nagy része ellentétben áll az ember ősi, ösztöneivel, önkontrollt, önérdekről való lemondást, a közösségi érdekek előtérbe helyezését követelik meg. Betartásuk aktív energia befektetést, a biológiailag alapértelmezett igények visszaszorítását kívánja meg az embertől. Csoportnyomás nehezedik ránk, mely negatív értékeléssel, kirekesztéssel fenyeget, ha nem a normáknak megfelelően viselkedünk.

A pusztá érdekből való normakövetés helyett valódi értékátvétel, nevelőkkel való azonosulás akkor jön létre, ha két tényező együttesen van jelen: az értéket közvetítő személyek szeretete, és az ennek elvesztésétől való félelem¹⁶⁸. Ha a kettő közül az egyik hiányzik, elakad a folyamat. Wesley C. Becker a szülői stílusokat vizsgálva fogalmilag hasonló dimenziókat tárt fel. Ő a „melegség-ellenségesség” és a „korlátozás-engedékenység” változóit találta meghatározónak a gyermek személyiségének alakulása szempontjából¹⁶⁹. Összefoglalója alapján, ha a melegség és a korlátozás egyaránt jelen van, akkor támogató, demokratikus közegről beszélhetünk, ahol kétirányú kommunikáció, megindokolt büntetés a jellemző, így szociábilis, életszerető, teljesítmény motivált személyiség alakul ki, az alany azonosul a normarendszerrel, felfogja, hogy a szabályok közmeg egyezéssel rugalmasan alakíthatóak, és a gördülékeny együttélést szolgálják. A félelem szeretet nélkül (ellenséges, korlátozó nevelői hozzáállás) megkövetelő, hideg, autokrata, elutasító légkört eredményez. Az ilyen szocializációs közeg abszolút normarendszer alapján, másokhoz viszonyítva értékeli. Ennek eredményeképpen elfojtott agresszió, alacsony kreativitás, csekély spontaneitás, negatív énkép alakul ki. Az így felnövő ember szó szerint értelmezi a szabályokat, azokat abszolút érvényűnek tekinti, intoleráns a normaszegőkkel szemben, viszont ő maga megszegi a normákat, ha alkalma nyílik erre. Igyekszik elkerülni a megrovást, és a büntetést, a bűntudat erős szorongást, önvádat kelt benne. Vakon követi a tekintélyszemélyeket, az információkat a szerint értékeli, hogy ki mondta őket. A szeretet félelem, korlátozás nélkül viszont megengedő, meleg, de követelmények nélküli légkört eredményez, melynek hatására éretlen, vidám, felelőtlen, kreatív, döntésképtelen, önállótlan lesz a gyerek. Ha sem szeretet, sem félelem nincs jelen a szocializáció során, ellenséges, engedékeny, elhanyagoló, szülő-centrikus a nevelési közeg, kevés a kommunikáció, gyakori a mások előtti büntetés. Ilyen helyzetben nincs kivel azonosulni, ami mentális és érzelmi sérülé-

¹⁶⁸ Ugyanott. 89. oldal.

¹⁶⁹ BECKER W. C.: *A szülői fegyelmezés különböző fajtáinak következményei.* In: KÓSA Éva, RITÓOK Magda (Szerk.): *Fejlesztélektan szöveggyűjtemény tanárszakos hallgatók számára.* Budapest, 1990, Tankönyvkiadó, 7-51. oldal.

seket eredményez. A szocializáció megfelelő közvetítő személyek híján nem zajlik le sikeresen és torz, antiszociális (társadalomellenes), vagy aszociális (társadalomtól elforduló) személyiségfejlődés megy végbe.

Gond tehát, ha az értékátvétel tehát nem zajlik le teljes sikerrel. De olyan eset is van, mikor a szocializáció, az értékátvétel sikeresen lezajlik, a szűkebb szocializációs közeg normái azonban abnormálisak, nem állnak összhangban a társadalmi értékekkel (pl. zsebtolvaj dinasztia). Mindkét esetben előfordulhat összeütközés a társadalmi és jogi normákkal.

A szocializáció folyamán az értékátvétel, a társadalmi normákkal való azonosulás meg kell, hogy történjen. Az amerikai szociológus, Robert Merton anomia elmélete szerint¹⁷⁰ a társadalmi együttélésnek vannak mindenki által elfogadott céljai (stabilitás, család, életszínvonal, fogyasztás, stb.) és eszközei (munkába járás, adófizetés, jogkövetés, stb.). A társadalom stabilitásának alapja, hogy az emberek legtöbbször ezeket „konformista” módon elfogadják. Az egyén háttérbe szorítja ősi ösztöneit, önző igényeit, cserébe biztonságot kap (infrastruktúra, intézmények, társas támogatás, stb.), társas elfogadást, társadalmi megbecsülést szerezhet. Az emberek egy csoportja egyetért a társadalmi célokkal, azonban nem fogadja el magára nézve kötelező érvényűnek a társadalmilag elfogadott eszközöket ezek megszerzéséhez. Ezek az emberek jelentős státusz igénytel rendelkeznek, ők az „újítók”, akik a jogi kiskapukat megtalálják (fehér galléros bűnözés). Az emberek másik csoportja menekül a harc elől, elutasítja, leértékeli a társadalmi célokat, a társadalmilag elfogadott eszközöket azonban, kiüresedett rituáléként, magára nézve is elfogadja, követi. Önmagában kriminológiai szempontból nem jelentős a szerepük, viszont az ebbe a csoportba tartozók átbillenhetnek abba a stációba, mikor a társadalmi célok után a társadalmi eszközöket is elutasítják már (lásd következő bekezdés). Sajnálatos életpálya, mikor valaki eredetileg „konformista” szeretne lenni, de nem képes elérni a mindenki által hajtott célokat. Mivel nem hajlandó az elfogadott eszközöket elutasítani (becsületesen akar élni), frusztrálódik, és kénytelen elutasítani az addig áhított célokat: „ritualista” lesz. Ha a jelentős frusztrációt aztán nem megfelelő módon kezeli, például tudatmódosító szerekhez nyúl, előbb-utóbb a társadalmi eszközök használatára sem lesz esélye. A társadalmi céloktól és eszközöktől elfordult, „visszahúzódtak” emberek „nem élnek együtt” a társadalommal, szociológiailag „idegenek” (alkoholisták, drogosok, pszichiátriai betegek, hajléktalanok), kiszolgáltatottságuknál fogva könnyen kriminalizálódhatnak. Azok, akik ambivalensek mind a társadalmi célok, mind a társadalmi eszközök vonatkozásában, „lázádok”, akik,

¹⁷⁰ *id. Anthony GIDDENS: Szociológia. Budapest, 1995, Osiris Kiadó, 146-147. oldal.*

ha eléri a kritikus tömeget, társadalmi változásokat, forradalmakat keltenek életre, és a fennálló rend ellen dolgoznak.

A titkosszolgálatok társadalmi funkciójának megértése, elfogadása a munkavállalók elkötelezettsége szempontjából alapvető kérdés. A történelem fordulatai során egy-egy rezsim leköszönése, vagy létrehozása kapcsán a titkosszolgálati munkatársaknak állást kellett foglalniuk, erkölcsi és/vagy jogi felelősséget kellett vállalniuk együttműködésükért. Szerepet játszhat-e a titkosszolgálat a túlhaladott társadalmi működésmódok reformjában, vagy minden körülmények között a Status Quo fenntartása a cél? Kit, vagy mit szolgálunk? A titkosszolgálatok a nemzet biztonságát hivatottak szolgálni. A közigazgatás rendszerében a belügyminiszter irányítása révén a kormánynak vannak alávetve, felügyeletükben ugyanakkor a Nemzetbiztonsági Bizottság révén a parlament is részt vesz. A nemzetbiztonság kérdései átívelnek az egyes kormányciklusokon, a titkosszolgálati pályán lévők Magyarország érdekeit szolgálják¹⁷¹. A társadalmi célok és eszközök stabilitását szolgálják, illetve e tekintetben elfogadják az irányító szervek utasításait. A végrehajtó állomány nem rendelkezik közvetlen és teljes rálátással a nemzetbiztonság és a nemzeti érdek stratégiai kérdéseire vonatkozásában, e szint tehát kénytelen beérni a hittel, hogy a döntéshozók pártatlanul, önérdékmentesen, elhivatottan és kompetensen szolgálják a köz érdekeit. Az ennek esetlegesen ellentmondó információk súlyos erkölcsi-, érzelmi-, motivációs válságot idézhetnek elő a titkosszolgálati pályakör betöltőiben.

Az erkölcsi karakter fejlődése

Eddigi érvrendszerünk erkölcsi ítéleteinket és választásainkat az attitűdfogalom, illetve a kompetencia fogalom keretén belül értelmezte, azt sugallván, hogy akár felnőtt korban is tanulható, alakítható, változtatható jelenségről van szó. Fontos ugyanakkor áttekinteni azt is, hogy az ember erkölcsi fejlődése hogyan alakul gyermekkorban, milyen szinteken történhet megrekedés a folyamatban, hiszen a súlyosabb hiányosságok pótlása túlmutat a képzések lehetőségein.

A neurológiai kutatások részben alátámasztották a Freud által leírt, több énrészből álló személyiséget, amennyiben az agytörzsre és a limbikus rendszerre lokalizálhatóak az ösztön vezérelt, tudattalan reakciómódok, míg a tudatossá-

¹⁷¹ *Izsa Jenő: Erkölcsi aspektusok, dilemmák, konfliktusok a titkosszolgálati szakmai tevékenységben, avagy a szakmai etika kérdései. HVK Hadtudományi tájékoztató. 2001. 37-56. oldal.*

gért, az ösztön szabályozás képességéért az evolúció során legfrissebben kialakult agyi képletünk, a neokortex, a homloklebeny felel, melynek teljes kifejlődése az egyéni idegrendszeri fejlődés során kb. 13-14 éves korra tehető¹⁷². Ez a tény érdekes egybeesést mutat a gyermek erkölcsi fejlődésének folyamatával, rávilágít az értelmi fejlődés és az erkölcsi fejlődés szoros kapcsolatára.

Jean Piaget¹⁷³ szerint a gyermek értelmi fejlettsége az úgynevezett szenzomotoros szakaszban, körülbelül kétéves koráig nem teszi lehetővé, hogy tudása legyen jóról, és rosszról. Az explorációs késztetés és a funkcióöröm a fő hajtóerő, miközben a manipuláció fejlődésével párhuzamosan a kezdeti agytörzsi, reflexes működésmódok egyre inkább háttérbe szorulnak. Ha az ilyen korú gyerek „rosszat” cselekszik, tudatlanságból hágja át a normákat, az örömszerzés vezérli. Az idegrendszer érése, a tanulási folyamatok révén hároméves korára már tudja, megtapasztalta, hogy vannak tiltások, elvárások. A társadalmi szabályokat elsősorban a szülők közvetítik, egységes rendszert azonban még nem alkotnak ezek, csak egyes cselekvésegységekre nézve alakulnak ki szabályfoszlányok. Bizonyos viselkedésformákat követően a gyerek rosszállással, büntetéssel szembesül. Külső büntető hatalom jelenlétének hiányában azonban azt teszi, ami számára jó. A gyerekek ebben az életkorban még úgy képzelik, hogy erkölcsi normák abszolúta, megkérdőjelezhetetlenek, betű szerint érvényesek, ugyanolyan örök érvényű evidenciák, mint a természeti törvények. Ez az erkölcsi realizmus jelensége. Mivel a szülő a gyerek tetteinek következményei kapcsán büntet a legtöbbször, a gyerekek is a tettek következményeit veszik alapul, mikor jóról és rosszról döntenek, nem pedig a szándékot. Hétéves korában, mikor kognitív fejlődése eléri a konkrét műveletek szintjét és képes fejben mentális reprezentációkat alkotni helyzetekről, a gyermek az etikai normákat illetően egyre sikeresebben azonosul a szülői állásponttal, megszólal a belső lelkiismereti hang, büntudatot, szorongást képes átélni, ha helytelenül cselekszik, így lassan a saját belső igényévé válik a helyes viselkedés. A gyerek felfogja, hogy a szabályok, normák közmegegyezés eredményeként jönnek létre és egyetértéssel, érdekegyeztetéssel akár át is alakíthatóak. A cselekedeteket a szándékok és körülmények figyelembe vételével értékeli. A gyermek 13-14 éves korára éri el a formális műveletek szintjét, ekkorra képes szisztematikus logikai gondolkodással elemezni, absztrahálni helyzeteket, ami az erkölcsi ítéletek szempontjából is új perspektívákat nyit.

¹⁷² Daniel GOLEMAN: *Érzelmi intelligencia*. Budapest, 1997, Háttér Kiadó, 25-31. oldal.

¹⁷³ Jean PIAGET, Barbel INHELDER: *Gyermeklélektan*. Budapest, 1999, Osiris, 110-117. oldal.

A Chicagói Egyetem kutatója, Lawrence Kohlberg¹⁷⁴ vizsgálatai szerint a fejlődés nem ennyire egyöntetű, felnőtt koráig nem mindenki jut el feltétlenül az erkölcsi fejlődés legmagasabb szintjeire. Vizsgálati módszere abból állt, hogy történeteket mondott el, majd indoklásos értékelést kért a főszereplők viselkedésével kapcsolatban és a válaszokat elemezte.

Az egyik történet szerint Heinz úr felesége halálos beteg, az orvosok szerint egy hónapja van hátra, hacsak nem kap a helyi patikus különleges, új készítményből, melynek ára 2000 dollár. Mivel a férfinak csak 1000 dollárja van, kéri a patikust, hogy részletfizetéssel kössék meg az üzletet, amíg nem késő, de a patikus nem ad hitelt. Ha másnap éjszaka Heinz úr betör és ellopja a gyógyszert, helyesen cselekszik, vagy sem? Miért?

A válaszok elemzése során Kohlberg azt tapasztalta, hogy tízéves kor alatt a gyerekek többsége még nem érte el az erkölcsi fejlettség konvencionális szintjét, haszonelvűen gondolkodott és a „büntetés elkerülése, illetve jutalom elnyerése” dimenzió mentén értékelte a helyzeteket. Egocentrizmus, hedonizmus jellemezte az ítéleteiket, az egyén saját igényei, félelmei tükrében döntött, közvetlen következmények alapján. Ebben a szakaszban az erkölcsi parancs az azt kiadó személyhez van kötve, annak jelenléte nélkül nem létezik. E prekonvencionális szinten belül az erkölcsi szempontból fejletlenebb válaszokat a „*Büntetésorientáció*” jellemezte, azaz a cél a büntetés elkerülése volt. Fekete-fehér, végletes gondolkodás, heteronóm erkölcs, abszolút normák jelennek itt meg a válaszokban, jellemző a „szemet szemért” elv. A „*Jutalomorientáció*” szakaszában viszont már inkább pozitív viszonyulások jellemzőek, a jutalom elnyerése a cél. Az a helyes, ami nekem jó. Jellemző tehát az individualizmus, az egyenlődsdi, a csereegyensúlyra törekvés és a célelés elsődlegessége.

A vizsgálat eredményei alapján leghamarabb 10-13 éves kor között jelent meg a megfelelés igénye: a helytelenítés, bűntudat, megrovás elkerülésére való törekvés. Ez az erkölcsi ítéletek fejlődésének konvencionális szakasza. A felnőtt válaszadók többsége is e szintre jellemző válaszokat adott. Az erkölcsi ítéletek hátterében a csoport, vagy társadalom elvárásainak való megfelelés igénye áll, a közvélemény számít. Emellett a norma már kezd elvont jelleget öltetni, önállóan létezni. A konvencionális szint első szakasza a „*Jó gyerek orientáció*”, azaz a legfontosabb mozgatórugó a helytelenítés elkerülése a saját csoporton belül. Megjelenik a betyárbeccsület, „a mundér beccsülete”, sztereotip szeretet orientáció, empátia hatja át a válaszokat és megfigyelhető egy sztereotip lázadás a hatalom ellen. A helyes az, amit a csoport elvár tőlem. E szint másik szakasza a kissé már

¹⁷⁴ RANSCHBURG Jenő: *Jellem és jellemtelenség*. Budapest, 2002, Saxum, 62-72. oldal.

elvonatban „*Tekintélyorientáció*”. A cél itt a büntudat és a megrovás elkerülése, az egyéni kötelesség teljesítése, a társadalmi rend fenntartása, a szabályok betartása. A helyes az, amit a társadalom elvár tőlem. A rendvédelmi pályán ez a szemlélet már megfelelő alkalmazkodást eredményezhet.

A felnőtt, racionális logika képességének megjelenésével, a formális műveletek szakaszában, 13 éves kor felett jelentek meg a legmagasabb szintű erkölcsi elvek a válaszokban. Ez a posztkonvencionális szint, melyet Kohlberg kutatásai alapján csak a felnőttek 20-30%-a ér el. A „*Társadalmi szerződés orientáció*” szakaszában a többségi akarat, az erőszak elkerülése, a kölcsönös kötelesség hangsúlyozása jelenik meg a válaszokban. Az erkölcsi ítéletet nem befolyásolja a kapcsolat, a személy nem részrehajló. Megjelenik a konvenciókon túli, elvonatban erkölcs elvek szintje, az egyén belátja, hogy a társadalmi szerződések demokratikus úton megváltoztathatóak. Ha a törvény alapvetőbb erkölcsi elvbe ütközik, a törvény fenntartása helyett az új törvény megalkotását látja helyesnek az egyén. A legfejlettebb szakasz az „*Etikai elv orientáció*” elnevezést kapta. Jellemző az alapvető etikai elvek keresése és követése, az önkéntes, racionális szinten megélt elköteleződés, meggyőződés és az igazságosság, méltányosság, önálló gondolkodás, bizalom kiemelése. Ha ellentmondás adódik, az általános erkölcsi elvek elsőbbséget élveznek az aktuális törvényekhez képest, és az egyén vállalja a törvényi felelősséget.

A felvételi folyamat során Kohlberg módszere alkalmas lehet a jelentkezők erkölcsi ítéleteinek vizsgálatára. Kutatásokkal lehet szükséges megvizsgálni, hogy a Kohlberg által leírt különböző szinteken álló munkatársak mennyire képesek harmonikusan működni titkosszolgálati feladatkörben. A jelenlegi felvételi módszertanunk pusztán az egyén életvitelének kifogástalanságát vizsgálja, illetve olyan személyiségvonásokat, kontrollfunkciókat mér, melyek a jól szocializált személyeket jellemzik. Az önkontroll, a késleltetés, kitartás képessége, a jutalmazás önszabályozása valóban fontos alkalmassági kritériumok, azonban mindössze szükséges, de nem elégséges feltételei a megfelelő morális színvonalnak. A hatékony viselkedésszabályozás elegendő ahhoz, hogy a társadalmilag nem elfogadott reflexes és ösztönös reakciókat letiltja, de önmagában nem alapoz meg érett erkölcsiséget. A titkosszolgálati munkakört betöltők sajátos etikai normáknak kell, hogy megfeleljenek.

Érdeemes tovább kutatni az erkölcs és az értelmi fejlettség viszonyát. Az meg alapozottnak látszik, hogy a magasabb nivójú erkölcsi ítéletekhez szükség van értelmi fejlettségre, de vannak magas intelligenciával rendelkező, morálisan igen alacsony színvonalon álló emberek. Valószínűsíthető, hogy a posztkonvencionális

erkölcsi színvonalhoz szükség van az érzelmi fejlettségre, emocionális intelligenciára is.

A kriminális személyiség

A felvételi eljárás során a klinikai pszichológia eszköztárának segítségével mindenképpen törekedni kell az erkölcsi fejlődést érintő súlyos elakadások kiszűrésére. Az ilyen jelentkezők titkosszolgálati pályára kerülése felveti a visszaélések lehetőségét, csorbíthatja a demokratikus garanciák érvényesülését, ronthatja a szolgálatok társadalmi megítélését.

A kriminálpszichológia a bűnelkövető ember lélektanával, annak személyiség szerkezetével, viselkedésének mozgatórugóival foglalkozik. Elsősorban az úgynevezett klasszikus, vagy etikai bűncselekmények elkövetőinél, diagnosztizálható és írható le speciális személyiségtorzulás, az antiszociális személyiségzavar (pszichopátia)¹⁷⁵. Kialakulása biológiai sajátosságokon túl (szélsőségesen ingerkereső) nevelési hatásokra is visszavezethető (szeretet, kötődés hiánya, agresszív bánásmód, rossz minták, elkényeztetés, elégtelen szocializáció, stb.). Az antiszociális személyiségű ember gyenge erkölcsi érzékkel, fejletlen lelkiismereti, bűntudati funkciókkal rendelkezik, nem törődik másokkal, csak a saját igényeinek azonnali teljesítését tartja célnak. Nem érti meg, hogy viselkedését, örömszerzését másokra való tekintettel korlátoznia kell, képtelen az akadályoztatás, frusztráció elviselésére. Viselkedése impulzív, nem tervez előre, amint keletkezik egy vágy egy ötlet, azonnal kivitelezzi azt. Életvitelében csalás, hűtlenség, eladósodás, bűncselekmények elkövetése jellemzően előfordul. Előszeretettel hazudozik, keresi a kaland, az izgalom lehetőségét, szélsőségesen ingerkereső. A pszichopata bűnöző nem tanul, így büntetés hatására nem változtatja meg viselkedését, a szociális normákhoz igazodni képtelen, legfeljebb megátssza azt. Az ilyen ember nem kötődik, nem szeret. Empátiás készsége fejletlen, nem jelent számára problémát, kárt okozni másoknak. Kapcsolataiban nem kitartó, könnyen leválik, képes azonban a jó benyomáskeltésre. Átmenetileg, ha érdeke azt kívánja, „pszichopata báj” jellemzi, kedvességet, odaadást színlel, manipulál, sajnálatja magát, hogy elérje célját, vagy elkerülje a büntetést. Az ilyen személy kiszűrését nehezíti, hogy a felvételi folyamat során képes önmagáról kedvező képet bemutatni, ráadásul a szorongás hiánya révén intellektuális teljesítménye jellemzően magas színvonalú, hisz nem fogja vissza aggály, kishitűség.

¹⁷⁵ Rita L. ATKINSON, Richard C. ATKINSON, Edward E SMITH, Daryl J. BEM: *Pszichológia. Budapest, 1995, Osiris-Századvég, 480-483. oldal.*

A különböző bűnelkövetési formákra különböző személyiségtípusok, illetve pszichés betegségek hajlamosíthatnak. *Epileptoid* karakternél indulatszabályozási hiányosságokra visszavezethető bűnök gyakrabban előfordulnak. A magas *tesztoszteron szint* összefüggésben áll az agresszió mértékével¹⁷⁶. Az agy *homloklebenyének sérülései* (pl. baleset, fertőzés), az értelmi fogyatékoság különböző formái ugyancsak a viselkedésszabályozást érintik hátrányosan. A *kényszerbeteg* kényszerszorgolatai (kleptománia, pirománia, stb.), illetve a *paranoidok* túlzott érzékenysége is vezethet törvénybe ütköző viselkedésekhez. A *neurotikus* bűnöző irreális követelményeket épít be felettes énjébe és erős szorongását, büntudatát tárgyiasítja, valósítja meg a bűnelkövetéssel, míg az *infantilis* bűnözőknél épp a szuperego kialakulatlansága, az önkontroll funkciók és az erkölcsi fejlődés elakadása okoz beilleszkedési problémákat. A *szereplési bűnözők* szélhámosság, csalás büntetében élnek ki önbemutatói törekvéseiket.

Pszichés betegségek esetén érdekes problémákat vet fel az erkölcsi felelősség kérdése, hiszen a normasértést megalapozó kóros működésmód nem egyéni döntés, választás eredményeképp jött létre. A büntetőjog bűnösség kérdésében a beszámíthatóságot teszi meg döntő kritériumnak, a tudatzavaros állapottal nem járó kórformákat nem veszi automatikusan büntethetőséget kizáró tényezőnek.

Ősi örökségünk: az agresszió

A titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazása során az állomány részéről szükség van az ősi, agresszív ösztönkésztetések tudatos kontrolljára, hiszen bármilyen konfrontáció a célszemélyekkel lelepleződéshez vezethet.

Az ember magában hordozza evolúciós örökségét, páratlanul fejlett agykér-günk alatt máig megtalálhatóak az ősi idegrendszeri képletek, melyek túlélésünket szolgálták. Az agresszió nélkülözhetetlen volt a fajok közötti versenyben, azonban a társadalmi együttélés egyre komplexebb fokain egyre hatékonyabban kell fékeznünk ösztönös megnyilvánulásait. Stresszhelyzetben máig az ősi késztetések dominálnak¹⁷⁷, hacsak nem tanulunk meg készség szinten professzionális reakciómódokat. Az erkölcsi normák egy része éppen az agresszió felhasználásának elfogadható formáit határozza meg.

¹⁷⁶ HUSZÁR Ilona: *Az agresszió megjelenési formái a pszichiátriai kórképekben*. In: HÁRDI István (Szerk.): *Az agresszió világa*. Budapest, 2010, Medicina, 128-156. oldal.

¹⁷⁷ DANIEL GOLEMAN: *Érzelmi intelligencia*. Budapest, 1997, Háttér Kiadó, 430-432. oldal.

Agresszióknak nevezünk minden olyan szándékos cselekvést, amelynek indítéka – nyílt vagy szimbolikus formában – valakinek, vagy valaminek kárt, sérelmet vagy fájdalmat okozzon. A szándékos jelleg a pszichoanalitikus értelmezés szerint nem feltétlenül azonos a kár vagy sérelem *tudatos* előidézésével. Kifelé ölthet fizikai formát (verekedés, bántalmazás, rombolás), szóbeliségben is megjelenhet (sértegetés, bosszantás, megalázás, rágalmazás, káromkodás, durvaság), vagy rombolhat lelki síkon is (érzelmi zsarolás, fenyegetés, lenézés, terrorizálás, kegyetlenség, bosszúállás, kár- és fájdalomokozás). Az agressziót kísérő érzelmek: düh, harag, uralkodásvágy, megvetés, türelmetlenség¹⁷⁸. Az agresszió ösztönös és tanult elemekből ötvöződő viselkedési forma. A társadalom fejlődése során az ember egyre inkább háttérbe kellett, hogy szorítsa agresszív késztetéseit, és helyette az erkölcsi, jogi, társadalmi normáknak megfelelő megoldási módokat kellett előtérbe helyeznie. Az agresszió biológiailag kódolt késztetéseit azonban ettől még nem tűntek el, ma is életünk részei, megvannak a társadalmilag elfogadott keretei (sport, filmek, videojátékok, stb.). Az ember önismereti fejlődése során meg kell, hogy ismerje, el kell, hogy fogadja önmagában az agresszív késztetéseket, hisz ezek ennek hiányában a tudattalan szférából nehezen kontrollálható hatásokkal átszínezik viselkedésünket.

Az agresszió önmagában nem rossz. Erkölcsi szempontból lehet pro-szociális (a hazát védő katona), vagy antiszociális (közérdek ellenes). Jellege szerint lehet támadó (versenyhelyzet, zsákmányszerzés), vagy védekező (territoriális, anyai, önvédelmi). Az agresszió lehet öncélú, indulati (feszültség levezetés), de sokszor eszköz jelleggel használjuk, hogy segítségével könnyen elérhessük célunkat, megszerezzünk valamit (tárgyat, kedvező pozíciót, stb.)

Az agressziót a megfelelő helyzetekben, a megfelelő formában kell tudnunk alkalmazni, és szabályozni. A kezeletlen agresszió kiutat keres. A tudomásul nem vett, elfojtott agresszió ronthat a társas kapcsolatok nívóján, a közösségi pozíciókon, komoly károkat okozhat az egészség terén, de akár tragédiákhoz is vezethet. Az olyan ember, aki agresszióját hosszú távon elfojtja, és szerény, csendes, jámbor viselkedésű akkor is, ha érdekeit mások semmibe veszik, sok esetben hirtelen tör ki, kontrollálatlan, brutális formában éli ki feszültségeit. Más esetben az elfojtott agressziót önmaga ellen fordítja (önkárosító életvitel, drogok, irreális

¹⁷⁸ Rita L. ATKINSON, Richard C. ATKINSON, Edward E SMITH, Daryl J. BEM: *Pszichológia. Budapest, 1995, Osiris-Századvég, 324-330. oldal.*

kockázatvállalás, öngyilkosság)¹⁷⁹. A legsúlyosabb erkölcsi kategóriák tehát az agresszív késztetések kezelésére vezethetőek vissza.

A titkosszolgálat pályakörre jelentkezők esetében szükség van az agresszív késztetések érett kezelésére, hiszen a titkos információgyűjtés felelősségteljes, pártatlan, indulatoktól mentes hozzáállást követel meg még akkor is, ha a cél-személy bűnös tevékenysége egyébként komoly indulatokat vált ki munkatársainkból. Fontos, hogy a titkosszolgálati pályakört betöltő bízson az igazságszolgáltatás működőképességében, abban, hogy a munkája során észlelt, szubjektív szinten felháborodást kiváltó tettek legális keretek között, eljárási rendek mellett is szankcionálhatók lesznek.

Erkölcsi színvonal és motiváció: Az arany középút

Mi motivál valakit a titkosszolgálati munkára és mi tartja pályán? David McClelland szerint az ember három legfontosabb alapmotivációja a *teljesítményigény*, a *kötődési igény* és a *hatalomigény*¹⁸⁰. E motivációk határozzák meg a pályamotivációt is, ám e késztetések túl alacsony, vagy túl magas szintje egyaránt negatív morális megítélést eredményezhet.

Teljesítményigény

A munka minden kultúrában megjelenik, mint az erkölcsi nívó fokmérője. A munkára, teljesítményre kevésbé motivált ember erkölcsi kategóriája a „lusta”, míg a minden mást a munkája alá rendelő a „munkamániás”. McClelland kutatásai szerint a teljesítményhez való viszony kulcskérdése, hogy a siker, vagy a kudarc áll-e a személy figyelmének fókuszában. A kudarckerülő ember kerüli a kihívásokat, hogy a szorongást és a kudarc lehetőségét lecsökkentse és csak olyan célokat vállal, amelyeket kevés erőfeszítéssel is biztosan elér, így nem hozza ki magából a legjobbat. A kudarckereső viszont elérhetetlen, irreális célokat vállal, így ugyancsak alulteljesít. A teljesítménymotiváció optimális esetben sikerorientált hozzáállást eredményez. A sikerorientált ember rendre olyan reális és motiváló célokat tűz ki magának, mely közepes erőfeszítéssel teljesíthető, így

¹⁷⁹ RANSCHBURG Jenő: *Félelem, harag, agresszió*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, ISBN: 963 18 9125 9. 90-103. oldal.

¹⁸⁰ id. KLEIN Sándor: *Vezetés- és szervezetpszichológia 9. fejezet*. Budapest, 2001, SHL Hungary, 301. oldal.

folyamatos fejlődést ér el¹⁸¹. Egyfelől erkölcsi kötelességünk „jól sáfárkodni a talentumainkkal”, megtanulni optimális célkitűzéseket alkalmazni és erőfeszítéseket tenni azok elérése érdekében, másfelől viszont a titkosszolgálati állomány emberi erőforrásainak kiaknázása, a sikerélményt hozó reális célkitűzések komoly vezetői kihívást jelentenek, mely feltételezi a beosztottak képességeinek pontos ismeretét és a beléjük vetett bizalmat. Ez nagy vezetői és beosztotti fluktuáció esetén kevéssé valósulhat meg, így fontos az állomány stabilitását biztosítani.

Kötődési igény

Az emberi kapcsolatokhoz, közösségekhez való kötődésnek, hűségnek is van optimális szintje. Érték a hazaszeretetet, a hivatástudat, a csapategység. A személyek, közösségek felé mutatott túlzott dependencia azonban befolyásolhatóvá, sodorhatóvá, következtelenné teszi a munkavállalót.

A második világháború tanulságait elemezve a pszichológiának kedvelt kutatási témája volt az engedelmség. A Nürnbergi per során számos egészségesnek diagnosztizált személyiségű náci tiszt követett el háborús bűnököt utasításra¹⁸². Hogyan lehetséges ez? A Yale Egyetem kutatója, Stanley Milgram engedelmségi kísérletei során az átlagos amerikai középosztálybeli kísérleti személyek több mint fele adott volna kísérleti helyzetben halálos áramütést egy kiszolgáltatott helyzetben lévő embernek, ha megfelelő presztízsű tudós adott erre utasítást. A Stanfordi Egyetem professzora, Philip Zimbardo kísérleti körülmények között demonstrálta a szerepek erejét, mikor kísérleti személyeket véletlenszerűen fogvatartott és fogva tartó csoportba osztotta. Az elszabaduló agresszió és kegyetlenkedés miatt idő előtt le kellett állítani a kísérletet¹⁸³. A Berkeley Egyetem munkatársai Theodor Adorno vezetésével skálát fejlesztettek ki az autoritáriánus személyiség mérésére¹⁸⁴, Milton Rokeach pedig a nyílt és zárt gondolkodási stí-

¹⁸¹ *MAYER Krisztina, LUKÁCS Andrea, Dr. BARKAI László: A teljesítménymotiváció megjelenése különböző kockázatkereső magatartásokban. Egészségtudományi közlemények, 2011. I. kötet 1. füzet, 105-107. oldal.*

¹⁸² *Rita L. ATKINSON, Richard C. ATKINSON, Edward E SMITH, Daryl J. BEM: Pszichológia. Budapest, 1995, Osiris-Századvég, 546-550. oldal.*

¹⁸³ *Eliot ARONSON: A társas lény. 12. kiadás. Budapest, 2001, KJK-KERSZÖV, 30-31. oldal.*

¹⁸⁴ *Theodor ADORNO: Tipusok és tünetegyüttesek. In: CSEPELI Gy. (Szerk.): Előítéletek és csoportközi viszonyok. Budapest, KJK*

lust tanulmányozta¹⁸⁵. A nyílt gondolkodási rendszerrel bíró személyek számára irreleváns egy információ elbírálása szempontjából az információ (pl. erkölcsi ítélet) forrásának presztízse, az információt önmagában értéklik. A zárt gondolkodási rendszert használó személyek jellemzője többek között, hogy az autoritásfigurák által minősített információt hajlamosak kritika nélkül átvenni, nem önmagában vizsgálni. A lengyel származású pszichológus, Solomon Asch híres kísérletsorozatában a csoportban fellépő konformitást tanulmányozta. A kísérleti személyeknek egyszerű észlelési feladatot kellett megoldaniuk. Mások jelenlétében minden esetben azt kellett eldönteniük, hogy három bemutatott vonal közül melyiknek a hossza azonos egy megadott negyedik vonal hosszával. A kísérleti személyek kivételével minden csoport beépített emberekből állt, akik következetesen és egybehangzóan egy rossz választ jelöltek meg helyesnek. Ash azt tapasztalta, hogy a többség helytelen véleményét a kísérleti személyek harmada következetesen átvette, háromnegyede pedig legalább egyszer átvette¹⁸⁶. A konformitás sajnos nem csak az erkölcsileg helyes csoportnormák esetében működik, hanem minden helyzetben.

A fent említettek és számos további kísérlet is arra engednek következtetni, hogy az emberi viselkedést erkölcsileg rossz irányba befolyásoló erők hétköznapiak, de a pszichológia tudományának segítségével megismerhető a működésük. A pszichológiai képzések segíthetnek tudatosítani e folyamatokat a titkosszolgálati munkatársak körében és elkerülni a buktatókat.

Hatalomigény

Az irányítás, a hatalom felvállalásának és elviselésének képessége a rendvédelmi szerveknél kulcskérdés. Jogilag minősíthető kategória a fegyveres szerveknél a parancsmegtagadás, a lázítás. Másfelől viszont, ha egy vezető visszaél a hatalmával, vagy a hatalom megszerzése érdekében a közösség érdekei ellen hat, az ugyancsak morálisan elítélendő. De mi a helyzet a civil kapcsolatokkal? A titkos információgyűjtés során a befolyásolás és meggyőzés kulcsfontosságú ahhoz, hogy együttműködésre bírjunk állampolgárokat. A manipuláció tudományos eszközei Machiavelli munkássága révén fél évezredes múltra tekintenek vissza.

¹⁸⁵ M. ROKEACH, F. Restle: *A nyílt és zárt gondolkodási rendszerek közötti alapvető különbségtevés.* In: Csepeli Gy. (Szerk.): *Előítéletek és csoportközi viszonyok.* Budapest, KJK

¹⁸⁶ id. CSEPELI György: *Vonzalmak és kapcsolatok.* Budapest, 1987, Kozmosz könyvek, ISBN 963 211 756 5, 147-148. oldal.

Etikai szempontból érdekes kérdéseket vet fel a „játszmák” világa. Erik Berne „tranzakció analízise” szerint¹⁸⁷, életkorunk ellenére, nem mindig vagyunk felnőtt én-állapotban. Bizonyos helyzetekben, stressz, frusztráció hatására regresszív módon lázadó, vagy alkalmazkodó gyermeki reakciómódjainkhoz nyúlunk vissza. Ilyenkor érzelmi síkon reagálunk, tehetetlenek vagyunk, nem kezeljük hatékonyan a helyzeteket, önfeledt, lelkes, vagy dacos, sértett viselkedést tanúsítunk. Máskor gondoskodó, vagy irányító szülői én-állapotból kommunikálunk, ítélezünk, stílusunk számon kérő, azokat a normákat hangoztatjuk, melyeket szüleink, a társadalom elvár. Freud terminológiával élve a Szuperegő veszi át az irányítást. Mind a gyermeki, mind a szülői én-állapot tudattalanul jelentkezik, csak a felnőtt én-állapotot kíséri tudatos önreflexió. A hatalmi játszmák során kommunikációs eszközökkel meg lehet célozni a másik fél gyermeki, vagy szülői én-részét, ki lehet billenteni felnőtt, tudatos én-állapotából és ez helyzeti előnyt eredményez a számunkra. Ha például szülői én-állapotból kommunikálunk, a másik félből előhívjuk a komplementer gyermeki szerepet, miáltal előnyt élvezünk, hisz vitapartnerünk egy erőforrás hiányosabb én-állapotba kerül. A játszma lényege, hogy ismétlődő, rejtett tranzakciókból áll, tehát csak látszólag van szó felnőtt-felnőtt párbeszédről, valójában gyermeki és szülői én-állapotok is előjönnek. A játszma során a hatalmat magához ragadni szándékozó fél kihasználja a másik fél *gyenge pontját*, megszólítja a gyermeki én-állapotát. Ha a *horog* megfelelően működik, megtörténik az *átkapcsolás* a partner kibillen a felnőtt én-állapotából, *szembesülés*, *zavar* jelentkezik a részéről és a *nyereség*, *zseton* a játszmát kezdeményező lesz. Az emberek nagy része tudatlanul belecsúszik ilyen játszmákba családban, munkahelyen. Ezek a „már százszor megmondtam” jellegű konfliktusok, melyek épp a nem tudatos én-részek érintettségénél fogva kezelhetetlenek.

Álláspontom szerint a titkosszolgálati munka során kevésbé etikus hasonló helyzeteket szándékosan kialakítani és ugyancsak helytelen kollégákkal, beosztottakkal való tárgyalások során megbontani a kommunikáció szimmetriáját előnyszerzés céljából. A tudatos bevonáson, meggyőzősen alapuló partneri kommunikáció felépítése időigényes ugyan, de stabilabb együttműködést, elkötelezettséget, lojalitást alapozhat meg.

A hatalmi és kontroll igény szempontjából az arany középút az asszertív, partneri kommunikációra való törekvés. Az asszertivitás félüton helyezkedik el a hatalmi igény túlhajtásán alapuló agresszív-manipulatív reakciómódok és a másik véglet, az önálávető-empatikus hozzáállás között. Erkölcsileg mindkét véglet kérdéseket vet fel. Az agresszív, illetve a manipulatív ember nyíltan, vagy burkol-

¹⁸⁷ Eric BERNE: *Sorskönyv. Budapest, 1997, Háttér kiadó, 28-44. oldal.*

tan, de nem veszi figyelembe a másik fél érdekeit és méltóságát, az önálvető, illetve az empatikus pedig nem tudatosan, vagy tudattalanul, de nem védi meg az elveit, értékeit, nem áll ki önmagáért, nem védi meg az álláspontját, véleményét aszerint váltogatja, hogy mit várnak el tőle. Nem képes az érintettel személyesen rendezni konfliktusait, ehelyett szövetségeseket keres az „agresszorral” szemben és a háta mögött beszél ki magából az elfojtott feszültségeket. Az aszsertív ember úgy érvényesíti saját érdekeit, hogy közben mások igényeit és érdekeit is feltárja, figyelembe veszi, nyíltan kommunikál, lehetőséget ad a félreértések tisztázására, helyben kezeli a konfliktusokat, megoldást keres a problémákra. Az érett, asszertív ember következetesen kitart a tudatos, felnőtt én-állapot mellett, megérti és elkerüli a másik fél játszmátörekvéseit. Mind az egyén, mind a közösség szempontjából ez az optimális, helyes megközelítés és ez tréningekkel fejleszthető.

Összegzett következtetések, javaslatok

A fentiekből is kitűnik, hogy a pszichológia tudományos eredményei számos pontos képesek hozzájárulni az etikai-, erkölcsi-, morális kérdések gyakorlati vizsgálatához, értelmezéséhez. Az általános pszichológia, a fejlődéslélektan, a szociálpszichológia és a klinikai pszichológia egyaránt tárgyal olyan témaköröket, melyek a személyek és a csoportok társas normákhoz való viszonyát segítenek megérteni.

A titkosszolgálati munkakörökben kiemelten fontos foglalkozni az etikai mozgatórugók kérdésével, ezzel a sajátos pszichológiai jelenségkörrel, mely a jogkövető magatartás alapját képezi, illetve meghatározza az eredményességet és az elköteleződést a feladatok iránt. Az erkölcsi ítéleteket attitűdként kezelve a szervezeti szocializáció során az attitűdváltoztatás klasszikus eszközeivel elérhető a jelentkezők civil helyzetértelmezési sémáinak professzionálissá formálása. A helyes erkölcsi ítéletek meghozatalának képességét kompetenciaként értelmezve pedig a gyakorlati jellegű képzések adnak lehetőséget az állomány fejlesztésére. E képzések lehetnek direktek és indirektek, tehát a kimondottan erkölcsi vonatkozású ismeretátadás, esettanulmányok, gyakorlatok mellett az önismeretet, partneri kommunikációt fejlesztő képzések is hozzájárulhatnak az állomány erkölcsi szintjének fejlesztéséhez.

A témakör tudományos igényű megalapozása érdekében kutatásra érdemes kérdés, hogy a gyakorlatban valóban úgy működnek-e az erkölcsi ítéletek, mint más attitűdök és kompetenciák, vagy rendelkeznek valami olyan sajátossággal,

ami kiemeli ezeket e körből. Az erkölcsi ítéletek meghozatala során végzett információfeldolgozási folyamatokat és a döntéshozatal sajátosságait is szükséges vizsgálni, különös tekintettel az egyén erkölcsi helyzetekkel kapcsolatosan átvett, vagy kialakított kognitív sémáinak, mentális reprezentációinak szerepére. E tekintetben meghatározó lehet az ilyen jellegű sémák száma, kidolgozottsága, illetve e belső reprezentációk kialakításának módja, hiszen nem mindegy, hogy közvetlen, egész testet és idegrendszert érintő megtapasztalás, vagy pusztán verbális szimbólumok útján átvett ismeret áll egy-egy döntés háttérében.

Az erkölcsi töltet komoly motivációs potenciállal is bír. Kutatást igényel annak vizsgálata, hogy érvényes-e a moralitásra nézve a maslowi motivációs hierarchia, hogyan függ más motivációs szükségletek kielégítettségétől a személyiségnek ez az identitás szempontjából meghatározó késztetése.

Az erkölcsi töltetben rejlő motivációs potenciál fontos hajtóerő lehet a titkosszolgálati pályakört betöltők munkája során, így fontos további lépéseket tenni e témakör tudományos feltárásának irányába.

Felhasznált irodalom

1. Anthony GIDDENS: Szociológia. Budapest, 1995, Osiris Kiadó, 146-147. oldal.
2. BARTHA Lajos: Pszichológia. Budapest, 1997, Műegyetemi Kiadó, 158-163. oldal.
3. BECKER W. C.: A szülői fegyelmezés különböző fajtáinak következményei. In: Kósa Éva, Ritoók Magda (Szerk.): Fejlődéslélektan szöveggyűjtemény tanárszakos hallgatók számára. Budapest, 1990, Tankönyvkiadó, 7-51. oldal.
4. CSEPELI György: Vonzalmak és kapcsolatok. Budapest, 1987, Kozmosz könyvek, ISBN 963 211 756 5, 147-148. oldal.
5. Daniel GOLEMAN: Érzelmi intelligencia. Budapest, 1997, Háttér Kiadó
6. Eliot Aronson: A társas lény. 12. kiadás. Budapest, 2001, KJK-KERSZÖV, 30-31. oldal.
7. Elliot ARONSON, Carol TRAVIS: Történetek hibák (de nem én tehetek róluk) – Az önigazolás lélektana. Budapest, 2009, Ab Ovo, 20-43. oldal.
8. Eric BERNE: Sorskönyv. Budapest, 1997, Háttér kiadó, 28-44. oldal.
9. FORGÁCS J. P.: A társas érintkezés pszichológiája. Budapest. 1996. Kairosz.
10. HORVÁTH Ferenc: A titkosszolgálati etika pszichológiai vonatkozásai. Társadalom és Honvédelem. „A Haza szolgálatában” című konferencia anyaga. Megjelenés alatt.
11. HUSZÁR Ilona: Az agresszió megjelenési formái a pszichiátriai kórképekben. In: Hárdi István (Szerk.): Az agresszió világa. Budapest, 2010, Medicina, 128-156. oldal.
12. IZSA Jenő: Erkölcsi aspektusok, dilemmák, konfliktusok a titkosszolgálati szakmai tevékenységben, avagy a szakmai etika kérdései. HVK Hadtudományi tájékoztató. 2001. 37-56. oldal.
13. Jean PIAGET, Barbel INHELDER: Gyermeklélektan. Budapest, 1999, Osiris, 110-117. oldal.
14. KLEIN Sándor: Vezetés- és szervezetpszichológia 9. fejezet. Budapest, 2001, SHL Hungary, 301. oldal.
15. M. ROKEACH, F. RESTLE: A nyílt és zárt gondolkodási rendszerek közötti alapvető különbségtevés. In: Csepeli Gy. (Szerk.): Előítéletek és csoportközi viszonyok. Budapest, KJK
16. MAYER Krisztina, LUKÁCS Andrea, Dr. BARKAI László: A teljesítménymotiváció megjelenése különböző kockázatkereső magatartásokban. Egészségtudományi közlemények, 2011. I. kötet 1. füzet, 105-107. oldal.

17. MOHÁCSI Gabriella: Kompetencia modell nemzetközi környezetben. 1-2. rész. Humánpolitikai Szemle, 1996. 11-12. szám. 3-11 és 3-15. oldal.
18. PAIS István: A filozófia története. Budapest, 2005, Szerzői Kiadás, 13. oldal.
19. PAULKER Ákos: Bevezetés a filozófiába. Budapest. Paulus Hungarus – Kairosz. ISBN 963 9137 588. 93. oldal.
20. Peter WARR (ed.): Psychology at Work. 4. kiadás, 9. fejezet: Leadership and Management, 1996, Penguin Books, 254-279 oldal.
21. POPPER Péter: Felnőttnek lenni... Budapest, 2000, Saxum, 85. Oldal.
22. RANSCHBURG Jenő: Jellem és jellemtelenség. Budapest, 2002, Saxum, 62-72. oldal.
23. RANSCHBURG Jenő: Félelem, harag, agresszió. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, ISBN: 963 18 9125 9. 90-103. oldal.
24. Révai Nagy Lexikona, 6. kötet: „Erkölcstan” szócikk. Budapest, 1991, Szépirodalmi és Babits Könyvkiadó, 649. oldal.
25. Rita L. ATKINSON, Richard C. ATKINSON, Edward E SMITH, Daryl J. BEM: Pszichológia. Budapest, 1995, Osiris-Századvég
26. SÓTI Kálmán: Általános jogelméleti és közjogi ismeretek. In.: Dr. Kincses Ildikó (Szerk.): Közigazgatási és integrált rendészeti ismeretek I. kötet, I fejezet. Budapest, 2012, Rendészeti Szakvizsga Bizottság, 9-45. oldal.
27. Theodor ADORNO: Tipusok és tünetegyüttesek. In: Csepeli Gy. (Szerk.): Előítéletek és csoportközi viszonyok. Budapest, KJK

Műholdas kommunikációs rendszerek támadhatósága

Szűcs Péter

Absztrakt

A műholdas távközlés a ma emberének már nem tudományos fantasztikum, ismert távközlési forma, még ha Magyarországon nem is elterjedt. Valószínűsítem, hogy a műholdas kommunikációs rendszerek támadási, zavarási lehetőségei viszont csak szűk szakmai körökben ismert. A Föld körül a világűrben 40 országnak van telepített eszköze, több mint 1000 aktív műhold működik különböző magasságú műholdpályán. Ez a „zsúfoltság” kihívást jelenet nem csak az üzemeltetőknek, hanem a rendszerek biztonságáért felelős szakembereknek is. Jelen cikkemben a tanult elektronikai hadviselési módszerek és a kutatásaim során feldolgozott szakirodalom alapján vizsgálom és bemutatom a műholdas távközlési rendszerek állóképességét, működési stabilitását a cikkben ismertetett támadási módszerekkel szemben.

Kulcsszavak: műholdas kommunikáció, műhold pályák, műholdas távközlés, műholdas személyi kommunikációs rendszerek, zavarás, támadás, EMP, ASAT,

Abstract

Nowadays satellite telecommunication is not a science fiction for everyday people but it is one way of telecommunications, even here in Hungary it is not very frequent one. However I presume that the methods of attacks and jammings of these satellite communications systems are known in a narrow professional circle. In the space around the world forty countries have installed systems and more than 1000 activated satellite systems operates on satellite orbits on different heights. This „traffic jam” is a challenge not only to the operators but to the security experts of these systems as well. In my essay - through the learned electronic warfare methods and the studied specialist literature in my researches - I scrutinize and present the stability of satellite telecommunication systems against the attacking methods.

Key words: High Energy Radiofrequency Weapon, satellite personal communication system

Bevezetés

Doktori tanulmányaim során sokszor találkoztam az információs társadalom, az információ fogalmának meghatározásával, amellyel egyet értettem, hiszen a magam mérnöki létében, a társadalmi együttélés minden területén tapasztalom, hogy elterjedtek és egyre fontosabb szerepet játszanak az információs és kommunikációs technológiák. Castells szerint az információs társadalmat az elsősorban a gazdaságra jellemző, egységesítő hatású hálózati működési mód és a kulturális szférában meghatározó szerepet játszó különféle egyéni és csoportidentitások közötti konfliktus jellemzi, s ennek következtében bizonytalanná válik az emberi együttélés alapvető intézményeinek működése, az államtól a családig. Mindez átformálja a társadalom egész berendezkedését, s az egyes ember élete is egyre kevésbé válik beláthatóvá. [7: pp. 25-27]

Castells az információs társadalom emberre és a társadalomra gyakorolt hatását vizsgálta és nem tért ki a korra jellemző technológiákra. Véleményem szerint a technológiákra kiterjeszthetjük megállapításait, hogy nagy a veszélyeztetésük, ki vannak téve különböző emberi csoportok és érdekek támadásainak, és mint ahogy az embernél is kijelentette a technológiák élete sem belátható. Kutatási témám az információs társadalom által használt kommunikáció egy szeletét vizsgálja, kutatom a műholdas személyi távközlési rendszerek felderíthetőségét, és a dolgozatomban vizsgálni kívánom ezen rendszerek állóképességét a fizikai támadásokkal, elektronikai hadviselési tevékenységekkel szemben. Jelen cikkemben arra vállalkozom, hogy az elektronikai hadviselés ismereteim tükrében választ, vagy válaszokat adjak a kérdésre. Továbbá – a fellelt szakirodalom alapján - bemutatom, hogy a műholdas távközlési rendszereket hogyan, milyen eszközökkel és módszerekkel lehet támadni. Dolgozatomban nem kívánok foglalkozni az úgynevezett kinetikus energián alapuló fegyverekkel és pusztító eljárásokkal. A kutatásaimban az alternatív vagy humán fegyverekkel és eljárásokkal, valamint az elektronikai zavaró megoldásokra fókuszálok. Érzékeltetni kívánom, hogy az információs társadalomban nem csak az ember, hanem a technológiák működése sincs biztonságban, sorozatos támadásoknak van kitéve.

Műholdas személyi kommunikációs rendszerek támadhatósága

Az információs társadalom természetesen a hadügyben is alapvető változásokat okoz. Megjelenik az információs hadviselés és annak NATO elvek szerinti katonai megjelenési formája az információs műveletek. Az információs műveletek *"a fizikai-, az információs- és a tudati dimenzióban koordinált tevékenységeket jelentik, amelyek a szembenálló fél információira, információalapú folyamataira és infokommunikációs rendszereire gyakorolt ráhatásokkal képesek befolyásolni a döntéshozókat a politikai és katonai célkitűzéseik elérésében úgy, hogy e mellet a saját hasonló folyamatokat és rendszereket hatékonyan kihasználják és megóvják. Az információs műveletek az információs fölény elérése és megtartása érdekében minden szinten (politikai, katonai /hadászati, hadműveleti, harcászati/, gazdasági, kulturális stb.) és minden időben (béke, válság, háború) alkalmazott információs képességek közötti integráló, szinkronizáló és koordináló tevékenység."* [9: p18]

A jövő háborúit és fegyveres konfliktusait az fogja megnyerni, aki megszerzi a másik féllel szembeni információs fölényt. Az információs fölény birtokában képesek vagyunk „látni” az ellenséget, pontosan meg tudjuk határozni jelenlegi helyét, erőinek összetételét, vezetésének rendjét. Mindezek birtokában lehetőségünk van feltárni gyenge pontjait, és a szükséges erővel és eszközökkel csapást mérni ezekre a pontokra. [1]

Az USA felső katonai vezetése 2013-ban vizsgálta a katonai műholdas kommunikációs rendszerek fenyegetettségét, és ugyanarra a megállapításra jutott, amelyet a fenti definíció megfogalmaz: Meg kell védeni a műholdas távközlési rendszerüket a különféle támadásokkal szemben, továbbra is fenntartani az információs fölényt. Az amerikai védelmi szféra - megvizsgálva műholdas rendszereit - a fenyegetési formákat három csoportba sorolta:

1. **Fizikai támadások** (ütközések, vagy létfontosságú alkatrészek tönkretétele, amely lehet irányított is egy arra alkalmas támadó műhold segítségével (pl: Kína ASAT program¹⁸⁸), vagy irányított energiát alkalmazó támadások, mint például a nagy teljesítményű lézerek és mikrohullámú rendszerek, amelyek tönkreteszik a kritikus műholdas

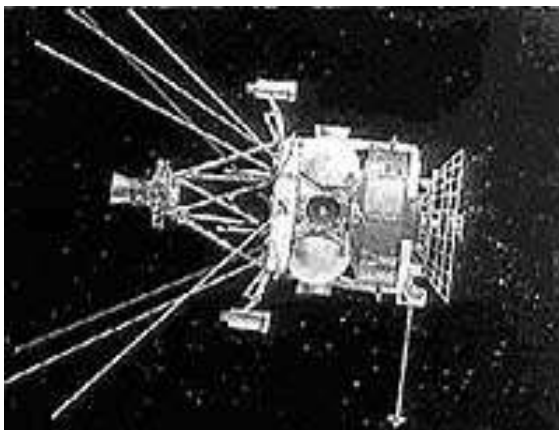
¹⁸⁸ ASAT, „parazita műhold” néven emlegetett programon a kínai űrkutatási akadémia (CAST) kis műholdak kutatóintézete dolgozik.

elemeket, mint például a napelem és érzékelők. Egy másik típusú fizikai támadás, amelyik nem közvetlenül a műholdra irányul, hanem a földi infrastruktúra támadásával-tönkretételével éri el a kommunikáció ellehetetlenítését, azonban az előző módszernél jóval olcsóbban.[2]

- 2. Elektronikus támadások**, amelyek egyaránt támadhatják a rendszerek műholdas – és földi szegmensét az uplink és downlink csatornák zavarásával.[2]
- 3. Kiber-támadás** a műholdak irányításának átvétele, pl. a kommunikáció leállítása, a műhold átmozgatása egy másik pályára, vagy akár a műhold által használt üzemanyag-ellátás megakadályozása, vagy károkozás a fedélzeti elektronikában.[2]

Ha egy civil megkérdeznénk ki a világon a legnagyobb űrtevékenységgel foglalkozó szervezet feltehetően a NASA-t válaszolná. Teljesen igaza lenne, ha csak a polgári alkalmazásokat vesszük figyelembe. Ám ha a katonai célú űrtevékenységet tekintjük, akkor az USA védelmi minisztériuma a DoD¹⁸⁹ a vezető. Az USA régtől fogva domináns szerepet élvezhetett a világűrben: fegyveres konfliktus esetén sem kellett félnie ellenséges kéműholdaktól. Ez a biztonság az ún. ASAT¹ technológiának köszönhetően azonnal megszűnne. Az USA a legnagyobb fizikai pusztítás lehetőségét a kínai ASAT rendszernek tulajdonítja. A műholdak elpusztítására már voltak kínai kísérletek: 2007-ben lelőtték egy rakétával saját időjárás-műholdjaik egyikét. Bár erős nemzetközi kritikát kaptak érte, azóta is folytatják az anti-műhold fegyverrendszerek kutatását.[3]

¹⁸⁹ Department of Defense

1. ábra ASAT műhold [4]

A néhány centiméteres műholdak az idegen műholdakra akaszzkodnak, és háborús esetben zavarják ezek működését, vagy szétrombolják őket. Az egységeknek kicsinek kell lenniük már csak azért is, hogy lehetőleg feltűnés nélkül megközelíthessék áldozataikat, és nem utolsó szempont az sem, hogy egy kis tömegű műhold feljuttatása kisebb költséggel bír. Ezt követően hosszabb ideig csendben kell együtt repülniük, anélkül hogy zavarnák a „gazdaegység” működését. Célpontként felderítő, navigációs vagy kommunikációs műholdak jöhetnek szóba, esetleg lézerfegyverrel felszerelt műholdak, sőt, egész űrállomások is. A paraziták révén a civil műholdak működése is zavarható, tekintve, hogy, a kiberhadviselésben a civil és katonai területek között eltűnnek a határok. Az apró műholdak alkatrészei, úgymint napelemek, áramforrások, kamerák, meghajtó rendszer, vezérlőegység, netán fegyverek, megfelelően kicsiknek kell lenniük. Összeszerelve néhány száz gramm és néhányszor tíz kilogramm között lehet a súlyuk. A földi tesztek során kiderült, hogy az ilyen eszközök rendkívül hatékonyak lehetnek. Egy jól elhelyezett parazita a gazdaműholdat egy percen belül képes megsemmisíteni. [4]

A fenti kínai törekvésekből is látszik, hogy a robotikának és a méretcsökkenésnek mekkora szerepe van a műholdas technológiákban és ezen belül a támadó műholdak kivitelezésében. A műholdas szegmens fizikai támadására alkalmas űreszközök alkalmazása azonban jóval magasabb fejlesztési és üzemeltetési költséget jelent, mint ha a támadást a földi szegmens esetében alkalmazzuk. Másik szempontból nézve, azonban megállapítható, hogy a műholdas szegmens jóval kevésbé védett a fizikai támadásokkal szemben, mint a földi szegmens, amelyik jól megtervezett és megszervezett fizikai védelemmel rendelkezhet.

Az irányított energiájú fegyverek népes csoportját képezik azon eszközök, amelyek nagyteljesítményű elektromágneses energia előállításával és a célra irányításával képesek azokban működési zavarokat, megfelelő energiaszint esetén végleges meghibásodásokat okozni. Ezen eszközöket a szakirodalom rádiófrekvenciás fegyvereknek, nagy energiájú rádiófrekvenciás fegyvereknek¹⁹⁰ nevezi. Attól függően, hogy az eszköz hány alkalommal használható, megkülönböztetjük azokat, amelyek csak egyszeri működésre képesek és akkor véglegesen megrongálódnak. Ezeket impulzusbombának nevezzük, az irodalomban előfordul az E-bomba megnevezés is. Ezen fegyverek mindegyike alkalmas a műholdas rendszerkülönböző részeiben végleges, vagy részleges károkat ejteni.[6: pp 25-29.]

A fenti felsorolás alapján a fizikai támadásokhoz tartozik az EMP¹⁹¹ fegyverekkel való támadás. A fizikai működése az atombomba hatásának ismeretével egyidős. Az EMP hatásait először nagy tengerszint feletti magasságban robbantott nukleáris fegyvereknél figyelték meg. Ezek a hatások nagyon rövid fel- és lefutó karakterisztikát (néhány 100 ns), de igen intenzív elektromágneses impulzust eredményeznek, melyek a forrástól távolodva csökkenő értéket mutatnak. Az EMP hatása egy elektromágneses lökéshullámban érvényesül. A mező által létrehozott elég erős, meredek karakterisztikájú több ezer voltos feszültségnek nem védett elektromos vezetők, huzalozás, nyomtatott áramköri vezetők vannak kitéve.

Az EMP pusztító jelentősége abban nyilvánul meg, hogy visszafordíthatatlan kárt tud okozni az elektronikus eszközök széles körében, és így akár a műholdas-, vagy földi szegmensben egyaránt. A műholdas kommunikáció szinte minden része kivétel nélkül célhardverekből épül fel, amely ezáltal különösen sebezhető az EMP fegyverek által. A fegyver erősségének függvényében tudunk egy rendszert részben, vagy teljesen hatástalanná tenni, melyet ez alapján elektromágneses keménységnek nevezünk. A kár ahhoz hasonlít, amikor a közelben becsapódik egy villám, ami megkövetelheti az egész rendszer-, vagy bizonyos részeinek cseréjét. Több ezer volt feszültség és 10-20 kA áram is indukálódhat az egyes helyiségekben a különböző falakon futó vezetékek által létrehozott hurkokban. Így veszélyben lehet például egy számítógép, melyhez az egyik fal mentén a telefonkábel, a másik mentén a villamos áramot vivő kábel fut. Az eredmény egy szétrobbant integrált áramkör lehet. A számítógépes adatfeldolgozó-, kommunikációs rendszerek, jelátvivő rendszerek bele vannak ágyazva a katonai felszerelé-

¹⁹⁰ *High Energy Radiofrequency Weapon – HERF*

¹⁹¹ *Electromagnetic Pulse*

sekbe, mint processzorok, digitális vezérlő áramkörök és így potenciálisan ki vannak téve az EMP hatásainak. [5, 6]

A HERF fegyverek nagy teljesítményű irányított rádiófrekvenciás jelek sugárzásával képesek egy adott elektronikai rendszert megbénítani. A fegyvereknek jelentős hatása van minden olyan infrastruktúrára, amelyben elektronikai alkatrészekből álló berendezések üzemelnek. Ahhoz, hogy megóvjuk az elektronikus rendszereket, - jelen esetben ezen műholdas rendszereket - az adott támadással szemben valamiféle védelmet kell felépíteni a HERF fegyverek hatásai ellen. A HERF egy olyan fegyver, amely rádiófrekvenciás energiát használ rombolásra, és az elektromos rendszer megsemmisítésére. Bárhol alkalmazható, legyen az közeli terület, vagy távoli célpont. Ezeket az eszközöket két csoportra lehet osztani:

- Nagy Energiájú Mikrohullámú fegyver;
- Ultra Szélessávú fegyver.

Ezek nem nukleáris elektromágneses impulzust használnak, csak hasonló impulzusokat állítanak elő. A célpontnak teljesen mindegy melyikkel támadják, mert a hatás ugyanaz, tönkre teszi az elektromos rendszereket. Alkalmazásának lehetősége és a lehetséges célpontok száma egyre nagyobb. [5: pp. 145-146, 6: pp. 25-29]

Az utóbb bemutatott fegyverek többsége akár otthoni körülmények között is kis ráfordítással előállítható, ami korunk túlelektronizált világában nagy veszélyeket rejt magába. Ezen fegyverek használata beleillik az elektronikai támadások csoportjába. Az Interneten található olyan kapcsolási rajzok, amelyek alapján egy jól felkészült szakember képes ilyen eszközt megépíteni. Az amerikai haditengerészet drónok elleni energiafegyvert állít hadrendbe, amelyet 2014-ben már használni is akarnak a Popular Science beszámolója szerint. A Kratos rendszer egy lézeres távmérővel beméri a célpontot, majd az energiafegyverrel tüzel a pilóta nélküli repülőgépre, tönkreteszi az elektronikáját. Így a drón nem képes már navigálni, sem a fő egységeit működtetni, és lezuhan. Szemben a ballisztikus fegyverekkel a hatás gyakorlatilag azonnali, itt nem lehet elkerülő manővereket tenni. Amit jól mértek be, annak vége. Ráadásul egy lövés kevesebb, mint egy dollárba kerül, és nincsenek eltévedt lövedékek sem. A fegyverrendszer fejlesztése hat évet vett igénybe. [8]

Az eszközt drónok elleni harcra fejlesztették ki, de a képességeiből következtethetünk, hogy az eszköz alkalmassá tehető többek között a műholdas rendszerek elleni fizikai pusztításra is, elsősorban a földi szegmens fizikai megsemmisítésére.

2. ábra Kratos rendszer [8]

Műholdas személyi kommunikációs rendszerek támadhatósági modelljének vizsgálata

Az általam vizsgált műholdas rendszerek mindegyike működési szempontból három alapvető részre tagolható, bontható. Ezek a részek a következők:

1. **Műholdas szegmens**, amely magába foglalja a LEO¹⁹², MEO¹⁹³ vagy a GEO¹⁹⁴ pályán keringő távközlési műholdakat.
2. **Földi szegmens**, amely magába foglalja a műholdak irányítását, távvezérlését és pályán tartásának elemeit, illetve azokat a földi átjátszó állomásokat, amelyek összekapcsolják a műholdas rendszert a földi infrastruktúrával.
3. **Felhasználói szegmens**, amely magába foglalja a műholdas kommunikációs eszközökön kommunikáló felhasználói készülékeket.

Ez a három részes tagozódás alkalmas arra is, hogy ennek megfelelően vizsgáljam a rendszerek sebezhetőségét. A különböző részek sajátos technikai paramé-

¹⁹² Low Earth Orbit

¹⁹³ Medium Earth Orbit

¹⁹⁴ Geosynchronous Earth Orbit

terei, működési sajátosságai, az egyes szegmensek földrajzi, fizikai elhelyezkedései – ezáltal a hozzáférés fizikai és anyagi lehetőségei –, mind-mind meghatározók az ellenük alkalmazott zavarási, vagy megsemmisítő eljárások szempontjából. A következő fejezetben ezen modell, és az USA felső katonai vezetésének 2013. évi megállapításai szerint vizsgálom a rendszerek sebezhetőségét, támadhatóságát.

A műholdas személyi kommunikációs rendszereket, ha a működési modell szerint vizsgáljuk a támadásokkal szemben, akkor megállapíthatjuk, hogy a földi szegmens a legjobban sebezhető rész. Itt érvényesül a bemutatott fegyverek, elektronikai zavarok hatása a legkönnyebben, nem beszélve arról, hogy tönkremenetele a rendszer teljes összeomlásához vezet. A kisugárzott impulzusok hatására a földi állomások elektronikus alkatrészeiben, illetve a számítógépes vezérlő részekben okoz maradandó sérüléseket, ezzel téve tönkre a rendszert. Globális rendszerek esetén viszont az irányító központok más földrészeken való elhelyezése miatt nehézségekbe ütközhet, a rendszer teljes megsemmisítése csak világméretű, globális akciókkal érhető el.

A második helyen a felhasználók készülékei sebezhetőek a legjobban, azonban ez nem vezet a rendszer tönkremeneteléhez. Konfliktus esetén azonban egyes felhasználói kör kommunikációjának zavarása nagy nyereséggel járhat. Korunk válságövezeteinek többségére megállapítható, hogy a távközlési földi infrastruktúra nem, vagy részben kiépített, ezért a műholdas telefónia elterjedése ezekben az országokban jelentős. A különböző terroristatámadásoknál előszeretettel használják a telefonokat különböző házi készítésű robbanóeszközök aktiválására, éppen ezért is bír nagy jelentőséggel a felhasználói szegmens támadása. A doktori kutatásaimban a különféle műholdas rendszerekben kezdeményezett felmenő kommunikáció detektálása, iránymérési eredménye hatásosan alkalmazható a különféle elektronikai hadviselési eszközökkel való támadások előkészítéséhez, hatásos alkalmazásához.

Az űrszegmens műholdjai sebezhetőek a legnehezebben, ez a legköltségesebb és legfejlettebb eszközökkel és módszerekkel lehetséges. A fent ismertetett fegyverek által a rendszer teljes leállításához több műhold együttes tönkremenetele szükséges. Minden rendszer köteles legalább 10% tartalékolást alkalmazni, tehát egyes műholdak tönkremenetele esetén lehetőség van a tartalék műholdak aktiválására. A műholdak földtől való nagy távolsága tovább nehezíti, illetve drágítja a megsemmisítésére irányuló esetleges próbálkozásokat. Az Iridium rendszer esetén 66 műhold biztosítja a globális lefedettséget, amelynél 6 műhold képez tartalékot. A rendszer szintű leálláshoz ezért legalább 7 műhold tönkretétele szükséges. Ez a rendszer leállítás a GEO rendszereknél már 2 műholddal is

biztosítható. A műholdas szegmens támadásához a cikkben bemutatott kínai ASAT rendszer lehet az egyik példa. Természetesen nem a Kínai ASAT rendszer az egyetlen, amely ilyen képességekkel rendelkezik, kiemelésére azért került sor, mert napjainkban az USA katonai vezetése ezt a rendszert tarja legveszélyesebbnek a műholdas szegmens tekintetében.

Következtetés

A cikkem természetesen nem mutat be minden lehetséges támadó eszközt, amelyek még ezeken felül alkalmasak lehetnek a rendszerek támadására, elpusztítására. A cikk megírásával arra kívántam rámutatni, hogy az űrben működő civil vagy katonai távközlési rendszerek milyen mértékben vannak kitéve egy esetleges támadásnak, független attól, hogy ez egy katonai konfliktus, vagy egy hacker-támadás.

A fenti vizsgálat alapján a következő megállapítások tehetők:

1. **A műholdas szegmens zavarása, elpusztítása bír a legkisebb valószínűséggel**, a fent ismertetett okok folytán. A műholdak ellen korlátozottan bevethetők a fizikai pusztítás, az elektronikai zavarás és a kiber-támadás módszerei és eszközei.
2. **A földi szegmens zavarása, fizikai rongálása végezhető el a legnagyobb valószínűséggel**, hiszen a támadó eszközök könnyen eljuttathatók közvetlen közelébe. Ezen műholdas alkotó elemek ellen a bevethetők a fizikai pusztítás, az elektronikai zavarás és a kiber-támadás módszerei és eszközei.
3. **A felhasználók készülékei sebezhetőek a legjobban**, azonban ez nem vezet a rendszer tönkremeneteléhez. Konfliktus esetén azonban egyes felhasználói kör kommunikációjának zavarása nagy nyereséggel járhat.

Jelen cikkemben nem foglalkoztam azzal a fontos kérdéssel, hogy a most bemutatott eszközök és módszerek ellen hogyan lehet védekezni, hatásukat csökkenteni. A védekezéssel kapcsolatos kutatásaimat a következő cikkben ismertetem. Az általam feldolgozott szakirodalom alapján viszont látom, hogy az egyre kreatívabb támadásokkal szemben már nem jelent védelmet egy meghatározott védelmi módszer, megoldást csak a komplex védelmi struktúrák jelenthetik.

Felhasznált irodalom:

- [1] Dr Kovács László: Az elektronikai hadviselés helye és szerepe a jövő információs hadviselésében
<http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2001/2/04/t-05.htm> (letöltve 2014. 01. 10.)
- [2] Options for Military Satellite Communications Debated
<http://www.spacepolicyonline.com/news/options-for-military-satellite-communications-debated> (letöltve: 2014. 01. 11.)
- [3] Az amerikai katonaság tart a kínai űrprogramtól <http://galaktika.hu/az-amerikai-katonasag-tart-a-kinai-urprogramtol/>(letöltve: 2014. 01. 11.)
- [4] Műholdparaziták <http://index.hu/tudomany/muholdpara/> (letöltve: 2014. 01. 14.)
- [5] Szűcs Péter: Műholdas személyi kommunikációs rendszerek állóképessége a rádiófrekvenciás-, nagyfrekvenciás- és elektromágneses impulzus fegyverek ellen, Repüléstudományi Közlemények Különszám 2. „Future Aviation Technologies” 2002. ISSN 1417-0604 p143-148 (pp. 145-146)
- [6] Dr. Ványa László: Irányított energiájú fegyverek Egyetemi jegyzet Nemzeti Közszolgálati Egyetem 2013. p. 55 pp. 25-29
- [7] Pintér Róbert (szerk.): Az információs társadalom - Az elmélettől a politikai gyakorlatig. Budapest 2007. ISBN 978 963 693 061 5 p.240 (pp. 25-27)
- [8] Kratos defence and security solutions <http://www.kratosdefense.com/> (letöltve:2014. 01. 14.)
- [9] Haig Zsolt: Az információs hadviselés kialakulása, katonai értelmezése. Hadtudomány, XXI. évf. 1-2 sz. 2011., ISBN 1215-4121 pp. 12-28.

A nemzetbiztonsági szféra támogatása a katasztrófavédelem részére (megtörtént esetek és gyakorlatok tapasztalatai)

Dr. Regényi Kund Miklós

Absztrakt

A cikk a katasztrófavédelem és a nemzetbiztonsági szféra munkamódszereit hasonlítja össze, megállapítja, hogy azok nagymértékben eltérőek. Kitér a katasztrófavédelem nemzetbiztonsági támogatásának lehetőségeire, melyre elsősorban az emberi eredetű katasztrófák megelőzése és kezelése során nyílik lehetőség. Konkrét eseteket tanulmányozva állást foglal amellett, hogy a gyakorlatok előkészítésében és lebonyolításában, a felvételek kidolgozásában érdemes tudatosan törekedni az esetleges együttműködés felületeinek kihasználására, az együttműködés begyakorlására.

Kulcsszavak: katasztrófavédelem, nemzetbiztonsági szféra, eltérő munkamódszerek, emberi eredetű katasztrófák, gyakorlatok kiaknázása

Abstract

The article is dealing with the comparison of the way of working of the national security community and the disaster management bodies. It is obvious, that these are quite different. The possible support of the disaster management bodies by the means of the national security is being outlined, which is possible during the prevention and handling of disasters originated by human beings. Based on case studies, disaster management exercises (in the phase of the scenario-making, planning and performing) should be used for the exploitation of the possible cooperation and for familiarization with it.

Keywords: disaster management, national security, different way of working, disasters originated by human beings, exploitation of exercises

A nemzetbiztonsági szféra támogatása a katasztrófavédelem részére (megtörtént esetek és gyakorlatok tapasztalatai)

A katasztrófavédelmi és nemzetbiztonsági szféra tevékenységéről elmondható, hogy az párhuzamos jellegű. A katasztrófavédelem¹⁹⁵ elsősorban fizikai jellegű kihívások és veszélyek (árvíz, tűz, stb.) kezelésével és megelőzésével foglalkozik, melyek lehetnek természetes eredetűek, de bekövetkezhetnek emberi tevékenység, mulasztás hatására is (pl. vörösiszap-katasztrófa). A katasztrófák kezelése igen gyakran természetes környezetben, azok fizikai hatásának kitéve folyik, így az eredményes tevékenységhez speciális felkészítésre, felszerelésre és eszközökre van szüksége. Az ilyen jellegű kihívások mindenki számára jól láthatóak, kezelésükhöz sok ember, szervezet és gép szervezett együttműködése szükséges, melynek során a katasztrófavédelem a kezdeményező-irányító szerepét játssza. A katasztrófavédelem tevékenysége, fellépése ezért mindenki számára jól látható. (Elég csak az egyen- és formaruhákra, a megkülönböztető jelzéseket használó gépjárművekre gondolni.) Az együttműködés törvényben meghatározott keretek között, hatósági modell szerint folyik, azaz a katasztrófavédelem törvényi felhatalmazás alapján, utasításokkal mozgat embereket és szervezeteket egy veszélyhelyzet megelőzése és kezelése érdekében.

Ezzel szemben a nemzetbiztonsági¹⁹⁶ szféra emberi eredetű, rejtett, konspirált kihívások (pl. ellenérdekelt titkosszolgálati tevékenység, alkotmányellenes szélsőséges tevékenység, stb.) azonosításával, felderítésével, megelőzésével és elhárításával foglalkozik. Tevékenysége döntően városi környezetben zajlik, hiszen a kihívásokat hordozó emberek is alapvetően itt élnek és tevékenykednek. Feladatrendszerének teljesítése során szintén speciális felkészítésre és eszközökre van szükség, melyek azonban alapvetően eltérnek a katasztrófavédelem eszközeitől és képességeitől. (Szélsőséges példával élve, rendkívüli hó helyzet elhárításához lánctalpas hómarókra, hideg elleni védőöltözettel ellátott kezelőkre van szükség, addig mondjuk az ellenérdekelt titkosszolgálati tevékenység felderítéséhez parányi diktafonra, fényképezőgépre, kisméretű számítógépes alkalmazásokra, mindenelekőt azonban az eszközrendszert és a feladatrendszert ismerő elkötelezett szakemberre van szükség.) A rejtett kihívások felderítése is – törvényi felhatalmazás alapján, az eredményesség érdekében - rejtetten folyik,

¹⁹⁵ 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról

¹⁹⁶ 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról

ebben a munkában igen kevesen vesznek részt. A nemzetbiztonság is igénybe veszi más személyek és szervezetek segítségét, munkáját, azonban ennek során egyénre szabottan, a meggyőzés eszközével jár el, s ez a tevékenység is titokban, konspiráltan folyik.

További különbségként azonosítható, hogy a nemzetbiztonsági tevékenység intenzitása magas ugyan, de állandó, hiszen a kihívások is folyamatosan jelentkeznek. A veszélyhelyzetek felismerése és kezelése nem válik el élesen egymástól. Optimális esetben a nemzetbiztonsági tevékenység egésze és konkrét mozzanatai tervezhetőek, szakaszolhatóak. A katasztrófavédelemben jól elkülöníthető a veszélyhelyzetek, kihívások kezelésére való felkészülésnek, a képességek kiépítésének, a készségek kialakításának és elmélyítésének fázisa a veszélyhelyzetek konkrét elhárításának fázisától. Míg a felkészülés fázisa a szervezet saját logikája szerint tervezhető és szakaszolható, addig a konkrét veszélyelhárítás ütemét nem szervezeti és társadalmi logika, hanem fizikai-természeti folyamatok határozzák meg parancsoló erővel. Ilyen esetekben jellemző a folyamatos munkavégzés, annak minden következményével együtt.

Elmondható tehát, hogy a katasztrófavédelem és a nemzetbiztonság a nemzet, a haza és az állam szempontjából egyaránt igen fontos és nélkülözhetetlen tevékenységet folytat, azonban a két szféra tevékenységének jellegzetességei gyakran élesen eltérnek egymástól, mely sajátosságokra együttműködésük során mindenképpen tekintettel kell lenni. A két szféra tevékenysége egyenrangú, a két szervezetrendszer működésére a mellérendeltség, valamint egymás kölcsönös támogatása a jellemző. Ennek során a nemzetbiztonsági szféra elsősorban sajátos képességeivel, azaz illetékességi területén titkos és nyílt információk gyűjtésével, értékelésével és elemzésével, az ezekről szóló tájékoztatással lehet a katasztrófavédelem segítségére. Értelemszerű, hogy ez mindig az emberi tevékenységgel, ártó szándékkal, hanyagsággal és mulasztással függ össze – a természet erőinek vizsgálata nem nemzetbiztonsági feladat- és hatáskör.

Az eddig elmondottakat jól igazolják a kétezres évek tapasztalatai, melyek valós katasztrófa helyzetekben és gyakorlatok során keletkeztek.

Az árvizek elleni védekezés tanulságai igazolták, hogy a nemzetbiztonsági szféra munkatársai – jóllehet erre jogszabály nem kötelezi, sőt, ez alól mentesíti őket¹⁹⁷ – önkéntes jelentkezés alapján, szabad idejük terhére részt vettek a

¹⁹⁷ 2011. évi CXCVIII. törvény 53. § (1) A polgári védelmi kötelezettség személyes kötelezettség az emberi élet és a létfenntartáshoz szükséges anyagi javak védelme érdekében.[...] (2) A polgári védelmi kötelezettségét munkaköre ellátásával, közmegebízása gyakorlásával teljesíti: [,,,] f) a Magyar Honvédség tényleges és tartalékos állományú, a

gátaikon végzett munkában. Ennek során saját felszerelésüket, ruhájukat használták – mint számos más önkéntes is, akik karuk erejével segítettek bajba jutott honfitársaikat. Speciális gépeket, szakértelmet, szervezett, illetve szervező erőt ugyanakkor a szféra munkatársai nem tudtak felvonultatni, tekintve, hogy ilyenekkel nem rendelkeznek, hiszen feladatrendszerük ezt nem teszi indokolttá és szükségessé. A védekezés időtartama alatt az abban közvetlenül részt nem vevő munkatársak igen jelentős túlmunkát vállalva fenntartották a nemzetbiztonsági tevékenység intenzitását és hatékonyságát.

A vörösiszap-katasztrófa¹⁹⁸ következményeink kezelésében, elhárításában; az újjáépítésben a nemzetbiztonsági szféra munkatársai nem vettek részt. Központi és területi szerveik azonban bekapcsolódtak a katasztrófát előidéző emberi mulasztások láncolatának azonosításában, a körülmények feltárásában, ezzel is támogatva a katasztrófavédelem szervezetét erre irányuló erőfeszítéseikben.

2012 telén egy orosz műhold¹⁹⁹ műszaki hiba miatt nem tudott bolygóközi pályára állni, keringési pályája egyre alacsonyabb lett, várható volt, hogy a légkör fékező hatására ballisztikus pályára tér és visszaesik a Földre. Ennek pontos időpontját és helyét azonban nem lehetett meghatározni. Egyfelől a műhold tömege, másfelől a mérőrendszereiben meglévő – igen kis mennyiségű – radioaktív izotóp miatt Magyarország vonatkozásában is potenciális veszélyeztetettség ált be. A katasztrófavédelem szervezete a kritikus időszakban összehívott egy szakértői munkacsoportot, mely folyamatosan ülésezett, a rendelkezésre álló ismeretek alapján értékelte-elemezte a kialakult helyzetet és javaslatokat tett a döntéshozóknak az adekvát intézkedések meghozatalára. A munkacsoportban részt vett az Alkotmányvédelmi Hivatal képviselője is, aki a Hivatal nyílt forrású ismereteinek becsatornázásával, a célzott OSINT-munka [Open Source Intelligence-OSINT] koordinálásával, ezen keresztül az egyéb ismeretek ellenőrzésével, illetve nyelvi ismeretivel járult hozzá a munkacsoport tevékenységéhez. A műhold végül a legvalószínűbb forgatókönyvet megvalósítva a Csendes-óceánba zuhant. A munkacsoport tevékenysége fontos szerepet játszott abban, hogy a hatósági reakciók megfelelő mértékűek és jellegűek voltak (sem a probléma agyonhallga-

rendvédelmi szervek, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal hivatásos állományú tagja, e szervek alkalmazottja.

¹⁹⁸Lásd pl.: <http://www.hirado.hu/Hirek/2013/10/04/06>

/Harom_eve_tortent_a_vorosizsap_katasztrofa.aspx; (letöltve 2013. 10. 20.)

¹⁹⁹ Lásd pl.: http://www.urvilag.hu/katasztrofak_ellen

/20120115_a_foboszgrunt_utoolso_orai (letöltve 2013. 10. 20.)

tására, sem túlreagálására nem került sor), azonban úgy, hogy a helyzet eskalációjának esetére is voltak kidolgozott opciók.

2012 tavaszán került sor egy komplex védelmi igazgatási-válságkezelő gyakorlat, a FEJÉR 12200 lebonyolítására. A gyakorlat feltevése komplex válsághelyzetre épült: tömeges menekülthullám, felforgató-diverzans csoportok, szabotázs következtében beálló árvíz, ezzel összefüggésben megszervezett kitelepítések adták a forgatókönyv főbb mozzanatait. A komplex, ezért valóság-hű forgatókönyv számos rendvédelmi és államigazgatási szervezetnek alkalmat adott képességei és együttműködési készsége bemutatására, felkészültségének növelésére. Sajnálatos ugyanakkor, hogy az Alkotmányvédelmi Hivatal csak meghívott vendégként szerepelt, sem a feltevés kidolgozásában, sem a lebonyolításban nem kapott érdemi szerepet, jóllehet abban olyan mozzanatok (pl. tömeges menekülthullám) is szerepeltek, melyek vonatkozásában a Hivatalnak egyértelmű felhatalmazása, illetékessége és hatásköre van. Az eset jól példázza a tágabb értelemben vett védelmi, illetve nemzetbiztonsági tevékenység kompatibilitási problémáit; azt, hogy mindkét fél részéről fokozott erőfeszítésekre van szükség az együttműködés, az abból adódó előnyök és annak hozadékainak elérése érdekében.

Összefoglalva elmondható, hogy a nemzetbiztonsági és katasztrófavédelmi szféra együttműködését számos strukturális körülmény nehezíti. Az optimális formák, és felületek megtalálása érdekében indokolt kerülni az automatizmusokat és sablonokat. A nemzetbiztonsági szférától várható katasztrófavédelmi támogatás minősége és mennyisége egyenes arányban van a kihívás emberi eredetével, a nemzetbiztonság felelősségi körzetével kimutatható összefüggésekkel.

²⁰⁰ Lásd pl.:

http://www.fejerkozig.helyinfo.hu/gss/alpha?do=34&st=1678&pg=1881&m800_doc=9238, (letöltve 2013. 10. 20.)